

Technische en typologische analyse van het aardewerk uit drie afvalcontexten (13de-16de eeuw) afkomstig uit de cisterciënzerinnenabdij van Herkenrode

Koen De Groot¹

1 Algemene inleiding

Naar aanleiding van de uitwerking van het archeologisch onderzoek in de abdij van Herkenrode van 2004 tot 2006 onder leiding van Maarten Smeets² werden drie contexten geselecteerd voor een uitgebreide ceramiekstudie. De keuze voor deze contexten werd niet enkel bepaald door de aanwezige rijke aardewerkcollecties maar ook door de grote botcollecties die voor studie in aanmerking komen. Deze aardewerkcomplexen worden hier apart gepubliceerd omwille van het grote belang dat ze hebben in de ontwikkeling van de kennis over de aardewerkconsumptie in de late middeleeuwen en het begin van de moderne tijden in oostelijk Limburg. Bovendien werpen ze een bijzondere blik op de materiële cultuur van een vrouwenabdij in het algemeen en de cisterciënzerinnenabdij van Herkenrode in het bijzonder.

De abdij van Herkenrode werd waarschijnlijk in 1182 gesticht door graaf Gerard I van Loon. De oudste tekstvermelding van de abdij dateert uit 1209. In 1217, onder abdis Jutta I (1205-1237), werd Herkenrode opgenomen in de cisterciënzerorde. In de periode van de 13de en het begin van de 14de eeuw kende de abdij een grote aangroei van het patrimonium, waarbij meerdere domeinen en landerijen door de graven van Loon werden geschonken of verkocht. Met de dood van Diederik van Heinsberg verdween de laatste graaf van Loon, waarna het graafschap in 1366 overging naar het prinsbisdom Luik. De Luikse prinsbisschoppen speelden een belangrijke rol in de verdere geschiedenis van de abdij, tot deze met de Franse Revolutie in 1796 werd afgeschaft. Het archeologisch onderzoek van 2004 tot 2006 legde de volledige abdijskerk en delen van de gebouwen langsheen de centrale binnentuin bloot³.

Voor deze studie over het aardewerk uit de abdij van Herkenrode is geopteerd om twee gesloten vondstcomplexen integraal te bestuderen en uit een derde complex enkel een representatief staal. Een grote rechthoekige kuil achter de refter⁴ (Plaat 1: HE1), verder in dit artikel kuil HE1 genoemd, leverde een gesloten 13de-eeuws aardewerkensemble op van 4419 scherven, die in totaal minimum 569 exemplaren vertegenwoordigen⁵. De studie van dit complex vormt het grootste aandeel van dit artikel. De tweede integraal bestudeerde context werd aangetroffen in een beerput aan de noordzijde van het gastenverblijf⁶ (Pl. 1: HE2). Het betreft een klein ensemble van 14 individuen uit de vroegmoderne periode, in deze bijdrage als beerput HE2 aangeduid⁷. De vondstenrijke vulling van een gracht achter de noordelijke gebouwen vormt de derde geselecteerde context (Pl. 1: HE3), die na een eerste assessment een gemengde samenstelling bleek te hebben met materiaal van de 13de tot de 16de eeuw⁸. Omwille van de studie van de belangrijke collectie aan dierlijk bot werd besloten één vondstnummer van dit ensemble⁹, bestaande uit 280 scherven en 78 MAE, als representatief staal integraal te bestuderen, om een beter inzicht te krijgen in de samenstelling, datering en tafonomie van dit vondstcomplex. De aanwezigheid van aardewerk dat een aanvulling biedt op het specifieke aspect van ingekraste merktekens op een aantal potten uit kuil HE1 was een extra argument om ook deze context in dit artikel op te nemen. Deze context wordt verder aangeduid als gracht HE3.

De methodologische aanpak van deze ceramiekstudie is gebaseerd op de gebruikelijke werkwijze¹⁰. Wegens de grote hoeveelheden aardewerk uit context HE1 die bestudeerd dienden te worden en het ontbreken van uitgewerkte bakselstudies voor deze regio, was het noodzakelijk een uitgebreide indeling in

¹ Erfgoedonderzoeker Onroerend Erfgoed, Koning Albert II-laan 19, 1210 Brussel, koen.degroot@rwo.vlaanderen.be.

² In opdracht van Erfgoed Vlaanderen vzw, met wetenschappelijke ondersteuning van het toenmalig Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed. Smeets 2005; Smeets 2006; Smeets 2007.

³ Smeets 2005; Smeets 2006; Smeets 2007 en de daar vermelde literatuur.

⁴ Werkput 11, sporen 8 en 18: Smeets 2006, fig. 49-51 en figs. 4.20 en 4.21.

⁵ Inv. nrs. 05/KUHE/47, 306, 307, 308 en 313.

⁶ Werkput 4 spoor 120: Smeets 2006, 72-73.

⁷ Inv. nr. 05/KUHE/212.

⁸ Werkput 12 spoor 50, werkput 14 spoor 1: Smeets 2006, 46-47; Smeets 2007, 37.

⁹ Inv. nr. 05/KUHE/415: het betreft een collectie vondsten uit één sectie van de gracht, zonder stratigrafie.

¹⁰ Zoals beschreven in De Groot 2008a, 27-40.

technische groepen op te zetten, om de veelheid aan bakseltypes te kunnen ordenen en bestuderen. Naar deze indeling wordt uiteindelijk ook gerefereerd bij de twee overige contexten. De nummering van de verschillende technieken, gegroepeerd in aardewerkgroepen en -soorten naar herkomst, is enkel opgemaakt voor deze studie, en refereert niet naar bestaande indelingen. Waar voorhanden en waar mogelijk is er wel verwezen naar

gepubliceerde studies en hun codes. Om de opbouw te vergemakkelijken werden de bakselnummers 1 tot 9 behouden voor het Maaslands aardewerk, de tientallen voor het zogenaamde rode aardewerk, de twintigtallen voor het aardewerk uit Nederlands Zuid-Limburg en de dertigtallen voor het zogenaamde Elmpter aardewerk.

TABEL 1

Kuil HE1: algemene telling in schervenaantallen (*n*) en minimum aantal exemplaren (MAE) per aardewerksoort en technische groep (T.G.). Bakselgroepen in Maaslands aardewerk: T.G. 1: witbakkend aardewerk; T.G. 2 en 2B: beige aardewerk; T.G. 3: oranje aardewerk; T.G. 4 en 4B: zeer hardgebakken bruingrijs aardewerk; T.G. 5 en 5B: grijs aardewerk; T.G. 6: chamotte-aardewerk; T.G. 7 en 7B: oranjerood aardewerk. Afkortingen: HV: hoogversierd; Brunssum: aardewerk uit Nederlands Limburg.

Fosse HE1: comptage général en nombres de tessons (n) et en nombre minimum d'individus (MAE) par groupe de céramique et groupe technique (T.G.). Groupes techniques mosanes: T.G. 1: céramique blanche; T.G. 2 et 2B: céramique beige; T.G. 3: céramique orange; T.G. 4 et 4B: céramique brune-grise très cuite; T.G. 5 et 5B: céramique grise; T.G. 6: céramique de chamotte; T.G. 7 et 7B: céramique orange-rouge. Abréviations: HV: très décorée; Brunssum: céramique du Limbourg néerlandais.

Kuil H1	MAE <i>n</i>	scherven <i>n</i>	MAE %	scherven %
Maaslands T.G. 1	222	1584	39,0	35,8
Maaslands T.G. 2	108	1104	19,0	25,0
Maaslands T.G. 2B	11	65	1,9	1,5
Maaslands T.G. 2C	0	17	0,0	0,4
Maaslands T.G. 3	13	138	2,3	3,1
Maaslands T.G. 4	10	93	1,8	2,1
Maaslands T.G. 4B	30	140	5,3	3,2
Maaslands T.G. 5	6	34	1,1	0,8
Maaslands T.G. 5B	2	3	0,4	0,1
Maaslands T.G. 6	28	319	4,9	7,2
Maaslands T.G. 7	48	288	8,4	6,5
Maaslands T.G. 7B	19	89	3,3	2,0
Maaslands HV T.G. 2	1	15	0,2	0,3
Maaslands HV T.G. 6	0	1	0,0	0,0
Maaslands HV T.G. 7	5	42	0,9	1,0
totaal Maaslands	503	3932	88,4	89,0
Rood T.G. 10	4	6	0,7	0,1
Rood HV T.G. 10	1	11	0,2	0,2
totaal Rood	5	17	0,9	0,4
Brunssum T.G. 20	23	123	4,0	2,8
Brunssum T.G. 21	15	77	2,6	1,7
Brunssum T.G. 22	7	26	1,2	0,6
Brunssum T.G. 23	8	48	1,4	1,1
Brunssum T.G. 24	2	25	0,4	0,6
Brunssum T.G. 25	1	29	0,2	0,7
Brunssum T.G. 26	1	80	0,2	1,8
totaal Brunssum	57	408	10,0	9,2
Elmpter T.G. 30	2	41	0,4	0,9
Elmpter T.G. 31	1	1	0,2	0,0
Elmpter T.G. 32	1	10	0,2	0,2
Elmpter T.G. 33	0	10	0,0	0,2
totaal Elmpter	4	62	0,7	1,4
Algemeen totaal	569	4419	100	100

2 Kuil HE1

2.1 Inleiding

Ten noordoosten van de refter werd een grote rechthoekige uitgraving aangetroffen (Plaat 1: HE1). Deze scherp afgelijnde, langgerekte kuil was 2,4 m breed en 14,7 m lang en had een zeer humeuze vulling. Deze structuur bleek gevuld te zijn met duizenden aardewerkfragmenten, waaronder enkele tientallen volledige of bijna volledige potten (fig. 1). De aard en de samenstelling van dit ceramiekensemble deed tijdens de opgravingen vermoeden dat het om een volledig gedumpte huisraad gaat, die in de 13de eeuw te dateren is¹¹.

De kuil bevatte in totaal 4419 scherven, afkomstig van minstens 569 exemplaren. Hieronder bevonden zich 20 complete potten en een 100-tal die als archeologisch volledig kunnen beschouwd worden, in totaal 21% van het aantal exemplaren. Verder bleek bij het uitpuzzelen dat de meeste recipiënten minstens ten dele opnieuw samenstelbaar waren. Van 47 exemplaren zijn fragmenten van rand tot bodem aanwezig (8,2%), terwijl van 198 potten ofwel enkel de rand ofwel enkel de bodem ontbreekt (35%). De

hoeveelheid potten waarvan het overgrote deel in de kuilvulling aanwezig was omvat aldus ongeveer 65% van het totaal aantal getelde exemplaren. Het is dus duidelijk dat het hier gaat om een rechtstreekse depositie van een aardewerkensemble. In de analyse per aardewerksoort zullen hierover nog meer gegevens belicht worden die het mogelijk maken een goed beeld te schetsen van de depositieomstandigheden.

Vier aardewerksoorten kunnen in de context onderscheiden worden, waarbij van drie de productieregio gekend is (tabel 1): Maaslands aardewerk, met 89% van de scherven ruim de belangrijkste soort, ceramiek uit Nederlands Limburg (9,2%), met gekende productiesites in onder andere Brunssum en Schinveld, en zogenaamd Elmptter aardewerk (1,4%), dat onder meer gemaakt werd te Elmpt en Brügggen, gelegen in de Maasvallei tussen Roermond en Mönchengladbach. Ten slotte is er nog een kleine groep van rood aardewerk (0,4%) waarvan de herkomst niet gekend is, maar mogelijk in het zuidoostelijk deel van het voormalige hertogdom Brabant of in het graafschap Vlaanderen moet gezocht worden. Lokale aardewerkproductie in de 13de eeuw in Belgisch Limburg en het aanpalende oostelijke deel van

FIG. 1 Selectie aardewerk uit kuil HE1.
Sélection de céramique provenant de la fosse HE1.

Brabant is tot op heden niet gekend, noch uit de oude centra zoals Tongeren en Sint-Truiden, noch uit jongere steden zoals Hasselt, Diest, Tienen of Zoutleeuw. Op basis van de huidige gepubliceerde gegevens is de oudste gekende productie in Tongeren te situeren, met ovenvondsten die dateren uit de eerste helft van de 14de eeuw¹². Ook in Tienen en Sint-Truiden komen de oudste aanwijzingen ten vroegste uit de 14de eeuw¹³.

De technische kenmerken, de typologie en de chronologie zullen per aardewerkgroep een voor een besproken worden.

2.2 Maaslands aardewerk

2.2.1 Technische kenmerken

◦ Inleiding

Het overgrote deel van de scherven uit dit aardewerkensemble behoort tot het Maaslands aardewerk (tabel 1). Het betreft hier echter niet één bakselgroep maar een grote variatie aan bakfels waarvan een deel niet of slechts ten dele gekend is in de productieregio. Het gaat om de midden Maasvallei, grosso modo het gebied tussen Luik en Namen, waarin heel wat productieplaatsen gekend zijn¹⁴. Bij het onderzoek van dit aardewerkensemble uit Herkenrode werden 12 verschillende bakfels onderscheiden, vooral gebaseerd op de verschrallingskenmerken en de kleur¹⁵. Het merendeel van deze bakfels kon door Sylvie de Longueville¹⁶ positief gedetermineerd worden als zijnde aardewerk uit de centrale Maasvallei, onder meer met pottenbakkersafval uit Namen en Huy als referentiemateriaal¹⁷. Enkele bakselgroepen waren echter ook voor haar onbekend.

◦ Technische groep 1 (fig. 2)

Deze groep omvat alle witte bakfels, die als typisch Maaslands beschouwd worden¹⁸. Het gaat om harde tot zeer harde bakfels met een fijne tot zeer fijne zandverschralling. De bakfelkleur varieert van wit tot geelwit, soms met een witgele oppervlakte laag of een lichtroze kern. Deze groep kan geïdentificeerd worden met de bakselgroep MOSA 5 van de CRAN, zoals onder meer aangetroffen in een 14de-eeuwse pottenbakkersoven uit Namen¹⁹.

◦ Technische groep 2 (fig. 2)

Tot deze groep behoort een variatie aan beige- en bruine bakfels²⁰. Het gaat om hard gebakken ceramiek met een fijne zandverschralling. De bakfelkleur kent een variatie aan beige tinten, gaande van lichtbeige tot oranjebeige en roodbeige, vaak met een lichtrode of lichtgrijze kern. Mogelijk moeten er binnen deze

bakselgroep subgroepen onderscheiden worden, wat echter binnen het kader van deze studie niet mogelijk was.

◦ Technische groep 2B

Een variant op technische groep 2, vooral gekenmerkt door een grijs tot beigegrijs bakfel, soms met een grijsbeige oppervlak. Verschillende voorbeelden van deze groep lijken er echter op te wijzen dat een deel mogelijk ook afkomstig kan zijn van een te zacht gebakken variant van technische groep 4, een klinkend harde grijze bakselgroep.

◦ Technische groep 2C

Dit is mogelijk ook een variant op technische groep 2, gekenmerkt door een beige tot oranje kern, een beige, oranjebeige of oranjebruin binnenoppervlak en een grijs tot donkergrijs buitenoppervlak. Ook bij deze bakselgroep kan men zich de vraag stellen of het niet om een te zacht gebakken variant van technische groep 4B gaat, een klinkend harde grijze bakselgroep met roodbruine kern.

◦ Technische groep 3 (fig. 2)

Deze groep omvat alle zeer fijne, oranje- en bruine bakfels die als typisch Maaslands kunnen beschouwd worden²¹. Het gaat om harde tot zeer harde bakfels met een fijne tot zeer fijne zandverschralling. De bakfelkleur varieert van oranje tot oranjegeel.

◦ Technische groep 4 (fig. 2)

Dit is de typische Maaslandse groep van reducerend gebakken aardewerk, zoals onder meer in Andenne is aangetroffen²². Het harde tot klinkend harde bakfel heeft een fijne zandverschralling en een grijze, bruin-grijze tot grijsbruine kleur. Deze groep kan geïdentificeerd worden met de bakselgroep 'très cuite' van de CRAN, zoals onder meer aangetroffen in een 14de-eeuwse pottenbakkersoven te Namen²³.

◦ Technische groep 4B (fig. 3)

Deze groep is een variant van technische groep 4, gekenmerkt door het klinkend harde bakfel met grijsbruine tot bruin-grijze wanden en een bruinrode tot rode kern.

◦ Technische groep 5 (fig. 3)

Dit is een tot nu toe niet gekende of bestudeerde bakselgroep. Het gaat om reducerend gebakken aardewerk met een fijn tot matig fijn zandverschralling, hard bakfel. De kleur van het bakfel is lichtgrijs tot witgrijs op de breuk, met een grijs oppervlak aan binnen- en buitenzijde.

¹² De Boe 1981.

¹³ Borremans 1963; Mertens 1966; Provoost & Thomas 1981; Opsteyn & Van Mechelen 2006.

¹⁴ De Grootte 2008a, 337-338 en de daar vermelde literatuur.

¹⁵ Voor de criteria bij de indeling in technische groepen: De Grootte 2008a, 32-35.

¹⁶ Eertijds werkzaam op het onderzoekslabo van het Centre de Recherche d'Archéologie Nationale (CRAN-UCL), heden verbonden als ceramologe

aan de Service Public de Wallonie, Direction de l'Archéologie.

¹⁷ De bakselgroepen staan beschreven in De Longueville 2006, 108-111.

¹⁸ Borremans & Warginaire 1966, vermeld als *t.c. blanche*, *t.c. blanchâtre*, *t.c. blanchâtre-jaunâtre*, *t.c. jaune-blanchâtre*, ... (p. 23 e.v.).

¹⁹ Determinatie en info: Sylvie de Longueville.

²⁰ Waarschijnlijk gaat het om dezelfde bakfels die bij Borremans & Warginaire 1966 vermeld

staan als *t.c. beige*, *t.c. de teinte crème*, *t.c. beige-rosée*, ...

²¹ Borremans & Warginaire 1966.

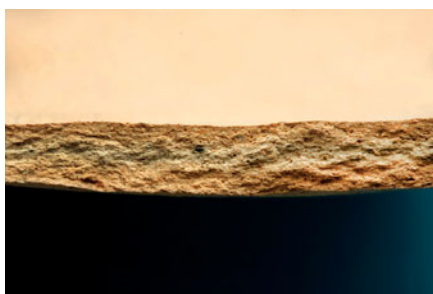
²² Borremans & Warginaire 1966, onder meer vermeld als *t.c. grise*, *t.c. gris foncé*, *t.c. brun grisâtre foncé*, *t.c. brun violacé*, *t.c. grisâtre-rougeâtre*, ... (p. 23 e.v.).

²³ Determinatie en info: Sylvie de Longueville (CRAN); Pigière 1995.

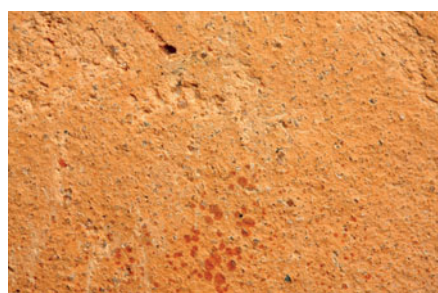

Technische Groep 1

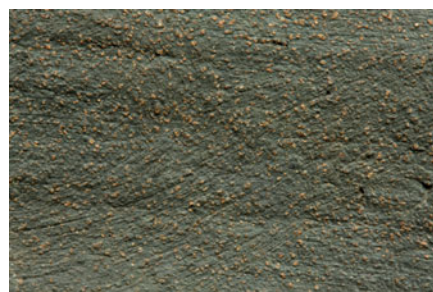
Technische Groep 2

Technische Groep 3

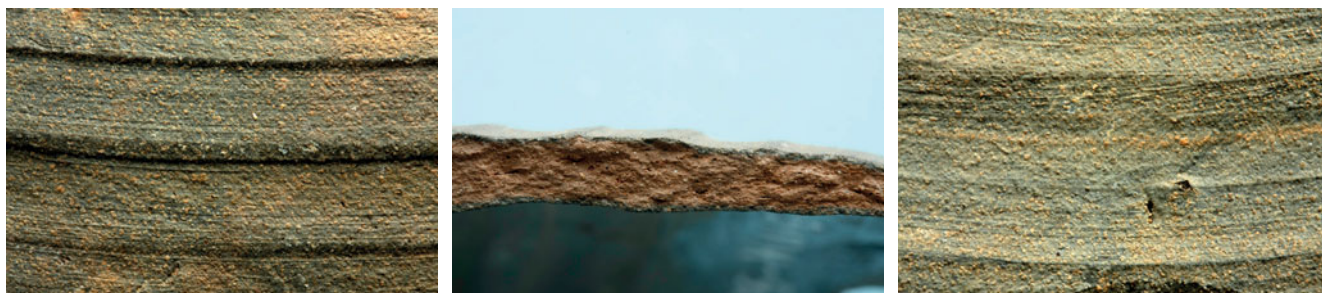
Technische Groep 3

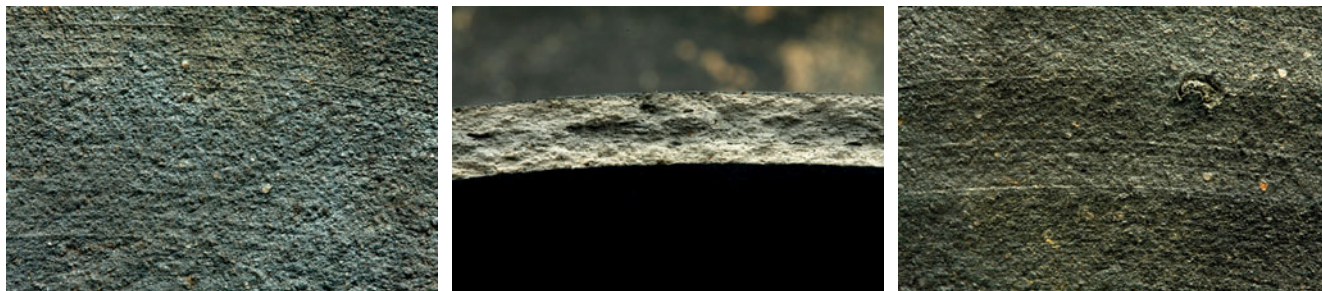
Technische Groep 4

FIG. 2 Maaslands aardewerk: baksels van de technische groepen (T.G.) 1 tot 4.
Céramique mosane: pâtes des groupes techniques (T.G.) 1 à 4.

Technische Groep 4B

Technische Groep 5

Technische Groep 6

Technische Groep 7

Technische Groep 7B

FIG. 3 Maaslands aardewerk: baksels van de technische groepen (T.G.) 4B tot 7B.
Céramique mosane: pâtes des groupes techniques (T.G.) 4B à 7B.

◦ Technische groep 5B

Deze groep is een variant op technische groep 5. Het is eveneens een fijn tot matig fijn zandverschraald, hard gebakken aardewerk, waarbij het lichtgrijze tot witgrijze baksel met grijs oppervlak echter een lichtroze tot rode kern vertoont.

◦ Technische groep 6 (fig. 3)

Dit is een opvallende en tot nu toe niet gekende of bestudeerde technische groep die gekenmerkt wordt door een beigebruin, vuilbruin tot bruinoranje hard baksel waarin naast de fijne tot matig fijne zandverschraling ook een opvallende chamotteverschraling zichtbaar is. De aanwezigheid van deze roodkleurige kleipartikels in het baksel is variabel en bovendien onregelmatig en verspreid.

◦ Technische groep 7 (fig. 3)

Deze bakselgroep is als Maaslands geïdentificeerd²⁴. Het betreft een hard baksel met een fijne tot matig fijne zandverschraling. De kleur varieert van oranje en oranjegeel tot oranjerood, vaak met een grijze kern. Aan de binnenzijde zijn aan het oppervlak vaak afwisselend oranjerode en grijze lijnen of banden zichtbaar, die samengaan met de horizontale draairillen.

◦ Technische groep 7B (fig. 3)

Deze bakselgroep is een variant op technische groep 7. Het betreft eveneens een hard baksel met een fijne zandverschraling en een bakselkleur die varieert van oranje en oranjebeige tot oranjerood, vaak met een grijze kern. Het verschil zit in de aanwezigheid van een grijze deklaag. Bij volledige potten is te zien dat het een zeer dun grijs tot zwartgrijs deklaagje of sliblaagje betreft dat in papvorm is aangebracht, en dat enkel aanwezig is op de buitenzijde en op de binnenzijde tot in de hals (fig. 4).

◦ Aardewerkgroepen

Op basis van de technische groepen (T.G.) kunnen enkele aardewerkgroepen benoemd worden die onder de soortnaam Maaslands aardewerk te plaatsen zijn. Hiervoor wordt meestal de dominante kleur of een ander bakselkenmerk genomen. Voor deze studie konden zo 7 groepen onderscheiden worden:

- Witbakkend aardewerk, dat enkel bestaat uit T.G. 1
- Beige aardewerk, dat bestaat uit T.G. 2 en 2B
- Oranje aardewerk, bestaande uit T.G. 3
- Zeer hard gebakken bruingrijs aardewerk, bestaande uit T.G. 4 en 4B
- Grijs aardewerk, bestaande uit T.G. 5 en 5B
- Chamotte-aardewerk, bestaande uit T.G. 6
- Oranjerood aardewerk, bestaande uit T.G. 7 en 7B
- Hoogversierd aardewerk, een bijzondere groep met een versiering in de hoogversierde traditie, die in verschillende bakselgroepen voorkomt. In deze contexten gaat het vooral om T.G. 7, maar er is ook een exemplaar aanwezig in respectievelijk T.G. 2 en T.G. 6. Uit de gemengde grachtcontext HE3 (zie verder hoofdstuk 3) en uit de literatuur blijkt dat er ook hoogversierd aardewerk vervaardigd werd in de witte bakfels van T.G. 1²⁵. Dit is in deze context echter afwezig.

2.2.2 Typologie

◦ Inleiding

Uit de telling blijkt dat dit aardewerkensemble minimum 569 exemplaren telt, waarvan 503 (88,4%) als Maaslands konden geïdentificeerd worden. Ze vertegenwoordigen een totaal van 3932 scherven, wat een gelijkaardig percentage oplevert (89,0%). Er kunnen 14 basisvormen onderscheiden worden, met name de beker, kan en kruik, tuitkan, fles, kom, tuitkom, pot, tuitpot,

FIG. 4 T.G. 7B kenmerkt zich door de aanwezigheid van een grijze deklaag die in vloeibare vorm is aangebracht.

Groupe technique 7B se caractérise par la présence d'un engobe gris qui était appliqué en forme liquide.

²⁴ Determinatie en info: Sylvie de Longueville.

²⁵ Borremans & Warginaire 1966, 27 (inv.nr. A4/a, n° 2), 38 (A4d/b, n° 15-16), 51 (A9/c, n° 12a-d; A8-9/isolés, n° 2).

kookkan, steelgrape, pan, voorraadpot, mortier en spinschijf, naast een bijzondere groep van miniatuurvormen en enkele moeilijk of niet te determineren vormen, waaronder mogelijke fragmenten van een zoutschotel en een olielamp.

⊙ Beker

In totaal zijn 30 exemplaren met zekerheid als beker te identificeren, en twee onder voorbehoud, ingedeeld in drie basisvormen: de lage gesloten beker, de lage open beker en de hoge beker.

De groep van de lage, gesloten bekers heeft een vrij eenvoudige vormtypologie, en is vertegenwoordigd door zes exemplaren (fig. 5: 1-5). Ze komen enkel voor in beige en in oranje-rood aardewerk (tabel 2). De basisvorm heeft steeds een min of meer bolvormig lichaam. Drie randtypes kunnen onderscheiden worden: de rechtopstaande eenvoudige rand (fig. 5: 1-2), de naar buiten geplooid eenvoudige rand (fig. 5: 3) en een naar buiten geplooid geprofileerde rand (fig. 5: 4-5). Slechts één bodemtype kan met zekerheid aan deze vormgroep toegewezen worden: de gedraaide holle voet (fig. 6). Uit de literatuur blijkt echter dat dergelijke gesloten lage bekers ook voorkomen met een gedraaide, vlakke bodem²⁶ of met een bodem met standvinnen²⁷. Bekers op een holle voet komen geregeld voor. Het bijna volledige exemplaar uit Herkenrode is vervaardigd in T.G. 3 en kenmerkt zich door een volledig dekkende, dikke loodglazuurlaag aan de buitenzijde (fig. 5: 1). Opvallend is ook de aanzet van een toegevoegd element op de schouder, waarschijnlijk een (haak?-)steel, wat een

vormtype als schepbeker suggereert. De overige exemplaren vertonen meestal een beperkte zone met glazuur op hals en/of schouder. Ongeglazuurde exemplaren lijken ook voor te komen.

In de beter vertegenwoordigde groep van de lage, open bekers (16 exemplaren) kunnen twee basisvormen onderscheiden worden: het eerder bolle type met een verhouding tussen maximale diameter en hoogte van 1:0,7 tot 1:0,8 (fig. 5: 10-11) en het zeer lage drinknapvormige type met een verhouding van 1:0,4 tot 1:0,5 (fig. 5: 6, 15). Beide vormen hebben steeds een bodem met drie kleine standvinnen (fig. 5: 6, 10-11, 13, 15). De twee types komen bijna uitsluitend voor in het zeer hard gebakken bruin-grijze aardewerk, en dan vooral in bakselgroep 4B (fig. 7). Ze vertonen bijna steeds een band loodglazuur dat door het baksel altijd een donkere kleur heeft: donkerbruin, paarszwart tot groenzwart. Het kleine, bolvormige type heeft een wat naar binnen staande rand met spitse top, soms gekenmerkt door een ribbel net eronder (fig. 5: 7-12). Ook bij de drinknapvorm komt dit randtype voor (fig. 5: 6), evenals een lichte variant met een knik aan de binnenzijde (fig. 5: 14). Ten slotte is er bij de drinknappen nog een derde randtype aanwezig, gekenmerkt door een naar binnen gebogen verdikte, geprofileerde rand (fig. 5: 15-17). Dit laatste randtype is steeds aanwezig op een wat grotere en bredere drinknapvorm. Deze drie lage bekervormen zijn wel gekend uit de productie van Andenne, maar lijken er toch niet zo frequent voor te komen²⁸.

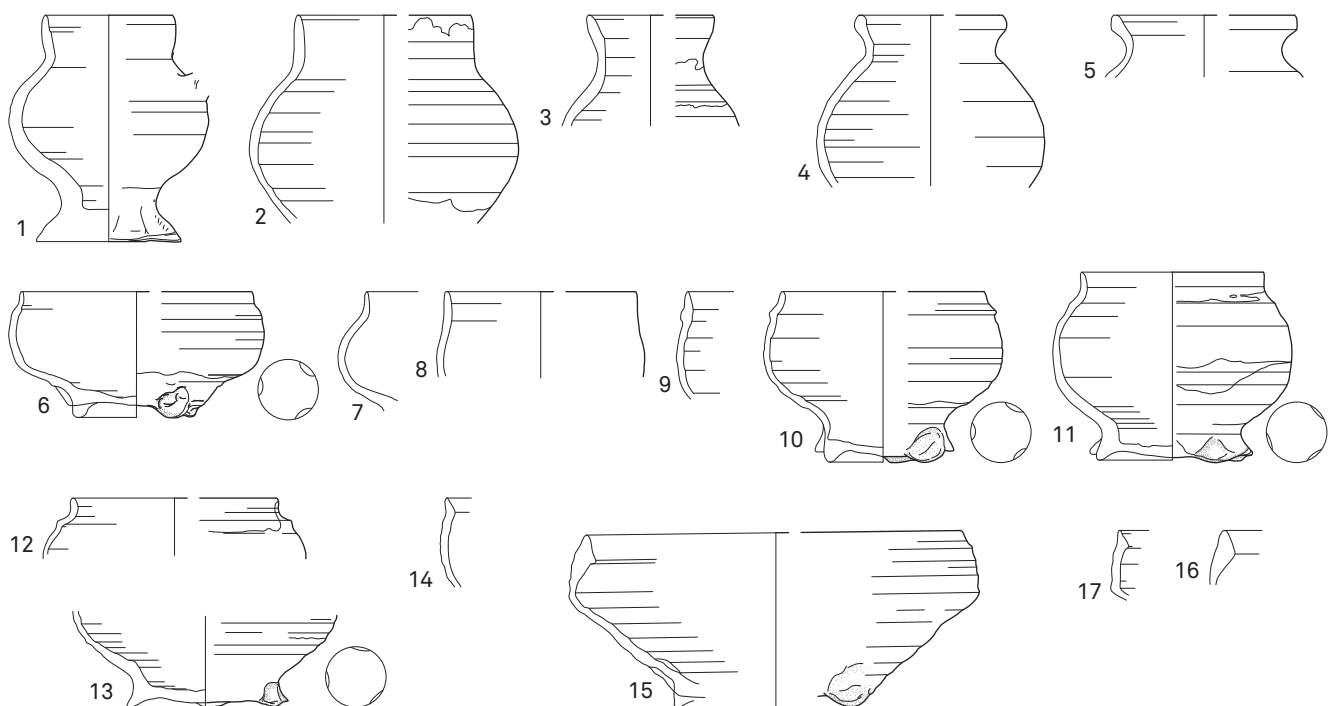

FIG. 5 Maaslands aardewerk: lage bekers. Schaal 1:3.
Céramique mosane: gobelets bas. Échelle 1:3.

²⁶ Borremans & Warginaire 1966, fig. 23: A19/c: 1-3.

²⁷ Borremans & Warginaire 1966, fig. 17: A4d/1a/f: 6.

²⁸ Borremans & Warginaire 1966, fig. 13: A4d/b: 5, 28 (gesloten lage beker); fig. 15: A4d/b: 30 en foto 22 (wijd drinknaptype); fig. 23: A19/e: 10-11 en foto 35 (kleine open bekers). De eerste twee

vormtypes worden in pér. IIIa gesitueerd (13b-d), de laatste in pér. III en IV (13b-14).

TABEL 2

Kuil HEI: Maaslands aardewerk, telling per vormtype (in MAE). T.G. 1: witbakkend aardewerk; T.G. 2 en 2B: beige aardewerk; T.G. 3: oranje aardewerk; T.G. 4 en 4B: zeer hardgebakken bruigrijs aardewerk; T.G. 5 en 5B: grijs aardewerk; T.G. 6: chamotte-aardewerk; T.G. 7 en 7B: oranje-rood aardewerk. Afkortingen: HV: hoogversierd.
 Fosse HEI: *céramique mosane, comptage par type de forme (en nombre minimum d'individus - MAE). Groupes techniques mosanes: T.G. 1: céramique blanche; T.G. 2 et 2B: céramique beige; T.G. 3: céramique orange; T.G. 4 et 4B: céramique brune-grise très cuite; T.G. 5 et 5B: céramique grise; T.G. 6: céramique de chamotte; T.G. 7 et 7B: céramique orange-rouge. Abréviations: HV: très décorée.*

vormsoort	vorm-/randtype	randtype-nr.	technische groep (T.G.)												totaal	
			1	2	2B	3	4	4B	5	5B	6	7	7B	HV		
beker	hoge beker	≠ nrs.		8												8
	hoge beker/kan	≠ nrs.		2												2
	lage gesloten beker	≠ nrs.		3		1							2		6	
	lage open beker	≠ nrs.				1	2	12				1			16	
kan/kruik	bolvormig met korte convexe of trechtervormige hals	M60		1								1			2	
		M61	5	2							1		1	9		
		M62		3											3	
		M68		5		1	1	6			1		1	15		
	bolvormig met hoge cilindrische hals	M64		4	2		2	3					2		13	
		M65		1		1		1				2			5	
		M66		15	2	5	2	5				7	3		39	
	slanke S-vormige kan tuitkan	M75			1										3	4
M63											1				1	
andere/indet.	≠ nrs.	1	6				1				1		3	12		
fles	≠ nrs.												1		1	
miniatuur	≠ nrs.	5		1		1	1						1		9	
kookkan	afgeplatte&verdikte top	M40		4					2			1	1		8	
	bandvormig recht	M41		8	1				1		11	5	1		27	
		M42	16	5								1			22	
	blokvormig	M44		7	1		1				12	3	3		27	
	rechthoekig verdikt	M45	1												1	
	haaks uitgeplooid	M46							3	2		1			6	
	afgeschuind	M47	1	2		1						1			5	
	sikkelvormig	M48						1					2		3	
	indet.	--		3											3	
steelgrape	M43		1									1		2		
pot	bandvormig	M80	1	11	1	1					1	4			19	
	manchetvormig	M83		7		1	1				1	2	1		13	
	sikkelvormig	M86	1			1						2			4	
	verdikt	M81	1									3			4	
	blokvormig	M87	1	2	2							1	2		8	
	tuitpot	--		1								1			2	
kom	bandvormig	≠ nrs.	60												60	
	haaks uitgeplooid	≠ nrs.	116												116	
	andere/indet.	≠ nrs.	3	2								2			7	
tuitkom	bandvormig	≠ nrs.	3												3	
hengselpot	≠ nrs.	1	1												2	
mortier	≠ nrs.											2			2	
pan	--											1			1	
zoutschotel?	--											2			2	
olielamp?	--		1												1	
spinschijf	--	3	1												4	
indet.	--	3	2									1			6	
totaal			222	108	11	13	10	30	6	2	28	48	19	6	503	

FIG. 6 Gesloten beker op voet in Maaslands oranje aardewerk.

Gobelet fermé sur pied en céramique orange mosane.

FIG. 7 Drinknap en beker in zeer hard gebakken bruingrijs aardewerk uit het Maasland.

Coupe et gobelet en céramique mosane en pâte brune-grise très cuite.

De hoge beker is een specifieke vorm die in deze context door slechts één type vertegenwoordigd is (tabel 2). De acht met zekerheid gedetermineerde exemplaren zijn allemaal vervaardigd in beige aardewerk van technische groep 2 en worden gekenmerkt door een bolvormig lichaam op een bodem met drie standvinnen en een hoge, cilindrische hals met een eenvoudige rechtopstaande rand met afgeronde top (fig. 8). Ze vertonen steeds een band loodglazuur op de overgangszone tussen hals en schouder. Twee kleinere fragmenten kunnen niet met zekerheid als hoge drinkbeker geïdentificeerd worden, en kunnen ook van een eenvoudig kantype afkomstig zijn (bv. fig. 10: 1-5). Eén volledig exemplaar is 170 mm hoog (fig. 8: 1), een formaat waartoe ook twee onvolledige exemplaren zeker behoorden (fig. 8: 7-8). Het volledige exemplaar vertoont een ingekrast merkteken op de buik (*cf. infra*) (fig. 9). De hoge beker lijkt te ontbreken in het

productiegamma van Andenne, zoals gepubliceerd door Borremans & Warginaire. Ook ovenvondsten uit Huy en Wierde lijken deze vorm niet te bevatten²⁹. De vorm lijkt ontleend te zijn aan de hoge bekervorm uit de productie van Nederlands Zuid-Limburg) (*cf. infra*), met de uitwerking van de bodem met drie standvinnen als enige verschil.

◉ Kan en kruik

De groep van de kannen en kruiken is goed vertegenwoordigd in deze context³⁰ (tabel 3). Minstens 103 exemplaren van deze vormsoort zijn geteld, waarbij vier hoofdtypen kunnen onderscheiden worden: de kleine kanvorm met bolvormig lichaam en vrij korte, convexe tot trechtervormige hals; de kan- of kruikvorm met bolvormig lichaam en hoge, cilindrische of concave hals; de slanke, weinig geprofileerde kan en de tuitkan (tabel 2).

²⁹ Borremans *et al.* 1989; Lauwerijs 1975-76; Lauwerijs & Petit 1967.

³⁰ Over het onderscheid tussen kan en kruik, en de problematieken bij de studie van deze vormsoorten, zie De Grootte 2008a, 170.

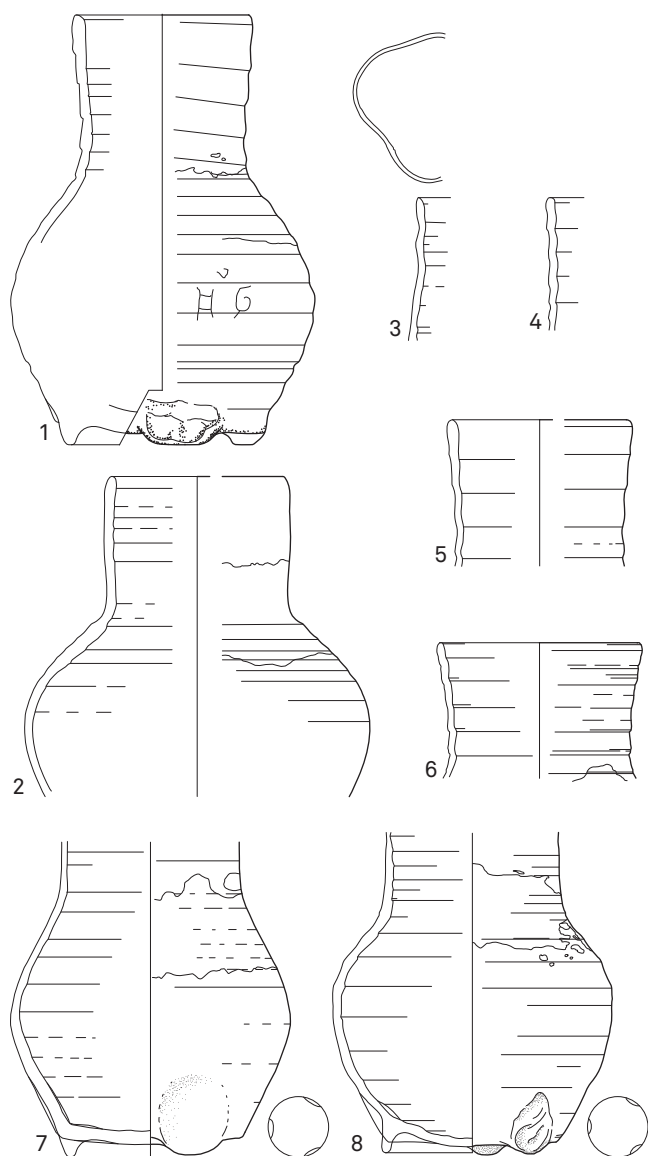

FIG. 8 Maaslands aardewerk: hoge bekers. Schaal 1:3. *Céramique mosane: gobelets hauts. Échelle 1:3.*

Van acht exemplaren zijn de bewaarde fragmenten onvoldoende om een verdere determinatie uit te voeren. Bij het hoogversierde aardewerk bevinden zich ten slotte ook enkele atypische kanvormen.

De eerste groep van het bolvormig kantype met korte convexe of trechtervormige hals omvat steeds vrij kleine vormen. Bij de exemplaren met volledig profiel schommelt de hoogte tussen 96 en 133 mm (fig. 10: 5, 12, 14-15). Bij twee iets grotere maar onvollende exemplaren kan de hoogte geschat worden rond 160 mm (fig. 10: 2, 11). Binnen deze groep zijn drie verschillende rand-/

FIG. 9 Hoge beker met radstempelversiering in Maaslands beige aardewerk. Op de buik is een ingekrast merkteken zichtbaar, bestaande uit twee letters (fig. 8: 1).

Gobelet haut décoré à la molette en céramique beige mosane. La panse montre une marque gravée, composée de deux lettres (fig. 8: 1).

halstypes te onderscheiden. De eerste betreft een eenvoudige, licht convexe hals met een afgeronde of licht afgeplatte top (fig. 10: 1-5). De hals is meestal geribbeld. Vier exemplaren zijn vervaardigd in beige aardewerk (T.G. 2) en een in oranje-rood aardewerk (T.G. 7). Ze dragen altijd een glazuurband op de schouder of op de overgang met de hals. Een tweede subtype heeft steeds een convexe hals, meestal geribbeld, met een verdikte en aan de binnenzijde afgeschuinde rand (fig. 10: 6-11). De rand vertoont vaak een uitgeduwde gietsneb. Deze kenmerkende randvorm is in de 13de eeuw sterk aanwezig in het lokale aardewerk in Vlaanderen en Noord-Frankrijk³¹. Hij lijkt in de Maasvallei minder verspreid en is onder meer gekend uit Andenne³² en Luik³³. Het enige volledige exemplaar heeft een bodem op standring (fig. 10: 5). In totaal zijn negen exemplaren met dit randtype aangetroffen, waarvan vijf in witbakkend aardewerk

31 De Grootte 2008a, 172 tabel 19: L60A en L60B, 357 randtype D1.

32 Borremans & Warginaire 1966, fig. 11: 5-6, 10-11 (pér. IIIa).

33 Borremans 1970, pl. V: 1-2.

TABEL 3

Kuil HEI: aanwezigheid van de vormen bij de verschillende aardewerksoorten (in MAE).

Afkortingen: n: aantal; Brunssum: aardewerk uit Nederlands Limburg.

Fosse HEI: présence des formes dans les différents groupes de céramique (en nombre minimum d'individus - MAE). Abréviations: n: nombre; Brunssum: céramique du Limbourg néerlandais.

	Maaslands		Rood		Brunssum		Elmpter		totaal	
	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%
beker	32	6,4	1	20,0	39	68,4			72	12,7
kan/kruik	103	20,5	1		14	24,6	1	25,0	119	20,9
fles	1	0,2			1	1,8			2	0,4
kom	183	36,4	1	20,0					184	32,3
tuitkom	3	0,6							3	0,5
pot	50	9,9			1	1,8	1	25,0	52	9,1
kookkan	102	20,3							102	17,9
steelgrape	2	0,4			2	3,5			4	0,7
pan	1	0,2	1	20,0					2	0,4
voorraadpot							2	50,0	2	0,4
mortier	2	0,4	1	20,0					3	0,5
miniatuurkan	9	1,8							9	1,6
spinschijf	4	0,8							4	0,7
andere/onbep.	11	2,2							11	1,9
totaal	503	88,4	5	0,9	57	10,0	4	0,7	569	100

(T.G.1), twee in beige aardewerk (T.G. 2), een in oranje-rood aardewerk (T.G. 7B) en een exemplaar in het chamotte-aardewerk (T.G. 6). Alle exemplaren hebben een band loodglazuur op de schouder en de overgang met de hals, waarbij op de meeste exemplaren van het witbakkend en het beige aardewerk het glazuur groen gekleurd is door de toevoeging van koper. Het derde subtype heeft een heel kenmerkende korte, trechtervormige ongeribbelde hals met naar binnen eenvoudige afgeronde tot spitse rand (fig. 10: 12-21). Eén exemplaar vertoont een uitgeduwde gietsneb (fig. 10: 14). Het fijne oor is steeds min of meer rolrond. Twee volledige exemplaren hebben een bodem op drie standvinnen (fig. 10: 12, 14). Deze kanvorm is met 15 exemplaren zeer goed vertegenwoordigd. Twee bakselgroepen zijn hierbij dominant: het beige aardewerk van T.G. 2 met vijf exemplaren en het hardgebakken bruinrijze aardewerk (vooral T.G. 4B) met zeven exemplaren (fig. 11) (tabel 2). Het oranje aardewerk, het oranje-rood aardewerk en het chamotte-aardewerk zijn elk met een exemplaar vertegenwoordigd. De kannen met dit randtype vertonen steeds een band loodglazuur op hals en/of schouder. Dit kantype is beperkt aanwezig in de productie van Andenne³⁴ en is ook gekend van vondsten uit Namen³⁵, Huy³⁶, Luik en Maastricht³⁷.

De tweede groep betreft de bolvormige kannen en kruiken met hoge, cilindrische hals (fig. 12-13). Met in totaal 57 exemplaren is het de best vertegenwoordigde kan-/kruikvorm uit de context (tabel 2). De hoogte bij zes meetbare exemplaren varieert van 143 tot 188 mm (fig. 14). Bij deze groep zijn drie randtypes te onderscheiden: de niet verdikte bandvormige rand met een uitgeduwde doorn (fig. 12: 1-8); de verdikte rand met scherpe, ondersneden doorn (fig. 12: 9-13) en de verdikte rand met minder geprononceerde, eerder afgeronde doorn. Bij deze laatste groep kan nog een verder onderscheid gemaakt worden tussen de randen die volledig verdikt zijn, respectievelijk in bandvorm (fig. 12: 14-26) en in driehoekige vorm (fig. 13: 11-15) en de randen waarbij de verdikking enkel de doorn betreft (fig. 13: 1-10). Alle randtypes van deze groep bevinden zich op een hoge cilindrische hals. De hals is meestal ongeribbeld, maar licht geribbelde exemplaren komen sporadisch ook voor (fig. 12: 6, 9; fig. 13: 3, 13). Het oor, dat steeds op de doorn is vastgehecht, is meestal licht bandvormig, maar zowel rolronde (fig. 13: 17) als brede bandvormige exemplaren zijn ook aanwezig (fig. 13: 4, 9, 12). Uit de volledige exemplaren blijkt dat de vlakke tot licht convexe bodem op drie standvinnen het courante type is (fig. 12: 6-8; fig. 13: 11, 16-17). Een band loodglazuur op hals en/of schouder is gebruikelijk. Twee exem-

34 Borremans & Warginaire 1966, fig. 11: 2 + foto 28, fig. 17: A 4 d/1/b: 4 en A 4 d/1/d: 2 (pér. IIIa).

35 Matthijs 1971, fig. 1: 1.

36 Lauwerijs 1975-76, planche 6: 5.

37 Borremans 1970, pl. V: 7-14.

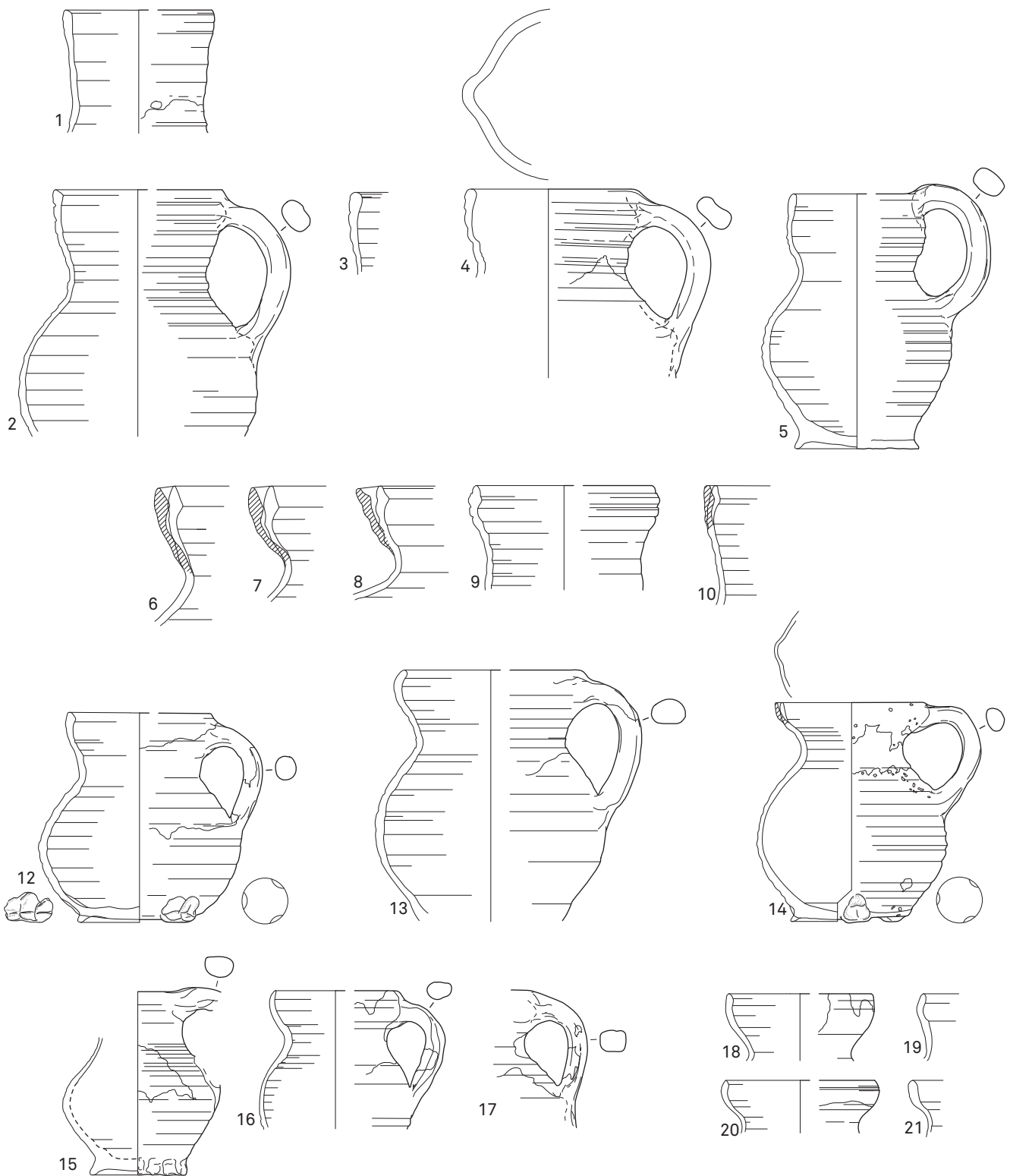

FIG. 10 Maaslands aardewerk: bolvormige kannen met korte convexe of trechtvormige hals. Schaal 1:3.
 Céramique mosane: picquets globulaires avec col convexe ou évasé. Échelle 1:3.

FIG. 11 Twee kannen in zeer hard gebakken bruingrijs aardewerk uit het Maasland. *Deux pichets en céramique mosane en pâte brune-grise très cuite.*

plaren van dit type hebben een radstempelversiering op de schouder (fig. 12: 9; fig. 13: 9). Het gaat telkens om drie banden van kleine vierkantjes, die ook door de glazuurband bedekt zijn (fig. 15). Uit de rest van de context zijn slechts drie andere schouderfragmenten met radstempel gekend, die echter te fragmentarisch zijn om aan een bepaald kantype toe te schrijven. Het gaat respectievelijk om een gelijkaardige radstempel van driehoekjes in een dubbele lijn, een eenvoudige radstemplijn van smalle streepjes op een geprononceerde ribbel en een zogenaamd wafelpatroon (fig. 13: 18-20). De context bevat ook een 30-tal kanbodems, waarbij 21 met zekerheid op drie standvinnen rusten, waarvan het merendeel tot dit vormtype zullen behoord hebben. Het gaat om bodems van zowel kleine als middelgrote vormen (fig. 16: 1-2, 4). Enkele zeer grote bodems wijzen op de aanwezigheid van zeer volumineuze kruiken (fig. 16: 5-6). Deze tweede groep van het bolvormige kantype met hoge, cilindrische hals komt voor in verschillende bakseltypen (tabel 2). Het beige aardewerk (T.G. 2 en 2B) is met 24 exemplaren het best vertegenwoordigd. Ook het hard gebakken bruingrijze aardewerk (T.G. 4 en 4B) met 13 exemplaren en het oranje aardewerk (zowel T.G. 7 als 7B) met 14 exemplaren komen veelvuldig voor (fig. 14). Ten slotte zijn er nog zes exemplaren die in oranje aardewerk vervaardigd zijn. Opvallend is de totale afwezigheid van het witbakkende aardewerk in dit toch wel belangrijke vormtype. Dit buikige kantype met hoge hals is algemeen verspreid in de Maasvallei, en is onder meer gekend uit de producties van Wierde³⁸, Andenne³⁹, Namen⁴⁰ en Huy⁴¹. Deze vorm werd ook aangetroffen bij een opgraving in de abdij van Herkenrode uit 1982 in de zone van het 'Wit Huys'⁴².

Een derde vormtype is de slanke, weinig geprofileerde kan. Dit kantype is vooral gekend bij de exemplaren die voorkomen in hoogversierd aardewerk (fig. 17: 1-2). Het wordt gekenmerkt

door zijn slanke, licht S-vormige lichaamsbouw, met een weinig geprononceerde schouder en een licht uitstaande ongeribbelde hals. Het enige volledig bewaarde exemplaar is 180 mm hoog (fig. 18). Deze slanke kanvorm heeft een kenmerkend verdikt randtype met uitstaande, afgeronde lip en een geprofileerde verdikking aan de binnenzijde, meestal met een eenvoudig uitgeduwde gietsneb (fig. 17: 1-2, 4). Zeker het rolronde oor maar mogelijk ook het bandvormige oor komt bij dit vormtype voor (fig. 17: 1-2, 9). De bodem bestaat uit een uitgeknepen standring met geprononceerde vingerindrukken (fig. 17: 1, 3). In totaal bevatte de context fragmenten van minstens vier hoogversierde kannen van dit type (resp. fig. 17: 1, 2-3, 4-9 en 10-11). Ze zijn allemaal vervaardigd in T.G. 7 van het oranje aardewerk (fig. 19). Bij het gewone aardewerk werd ook één randfragment van dit kantype aangetroffen, vervaardigd in beige aardewerk (T.G. 2B) en met enkel een band loodglazuur op de hals (fig. 20: 1). De hoogversierde kannen van dit type vertonen naast hetzelfde baksel ook een gelijkaardige decoratie, gekenmerkt door met radstempel bedekte verticale slijblijnen die van bovenaan de hals tot onderaan de buik doorlopen. Tussen deze slijblijnen is meestal een ander versieringstype geplaatst. Het volledige exemplaar heeft alternerend telkens een rode slijblijn en vijf onder elkaar geplaatste zogenaamde braamnoppen uit witte klei, die in een mal vervaardigd zijn (fig. 17: 1). Zowel de slijblijnen als de braamnoppen hebben respectievelijk een donkergroen en een groen, koperhoudend glazuur, in tegenstelling tot de rest van het lichaam, dat bedekt is met doorzichtig loodglazuur (wat dus resulteert in een rode kleur). Een variant op dit decor vertoont het tweede exemplaar, dat telkens vier met radstempel bedekte verticale slijblijnen in witte klei afwisselt met een reeks in rode klei vervaardigde braamnoppen (fig. 17: 4-9). Enkel de braamnoppen hebben hier donkergroen, koperhoudend glazuur, dat contrasteert met het geel van de slijblijnen en het rood van het

³⁸ Lauwerijs & Petit 1967, planche V: 1.

³⁹ Borremans & Warginaire 1966, onder andere fig. 10: A4/b; 10-15 (pér. IIa), fig. 16: A4d/b; 35, 39

(pér. IIIa), fig. 20: A7/c; 4 (pér. IIb), fig. 21: A9/c; 1-4 (pér. IIb).

⁴⁰ Matthijs 1971, fig. 1: 4 (XIIIb-XIIIb).

⁴¹ Lauwerijs 1975-76, planche 5: 4-8 (XIIIa), planche 6: 1-4 (XIIIb-XIVa).

⁴² van de Konijnenburg 1986, 81 fig. 10: 7-8.

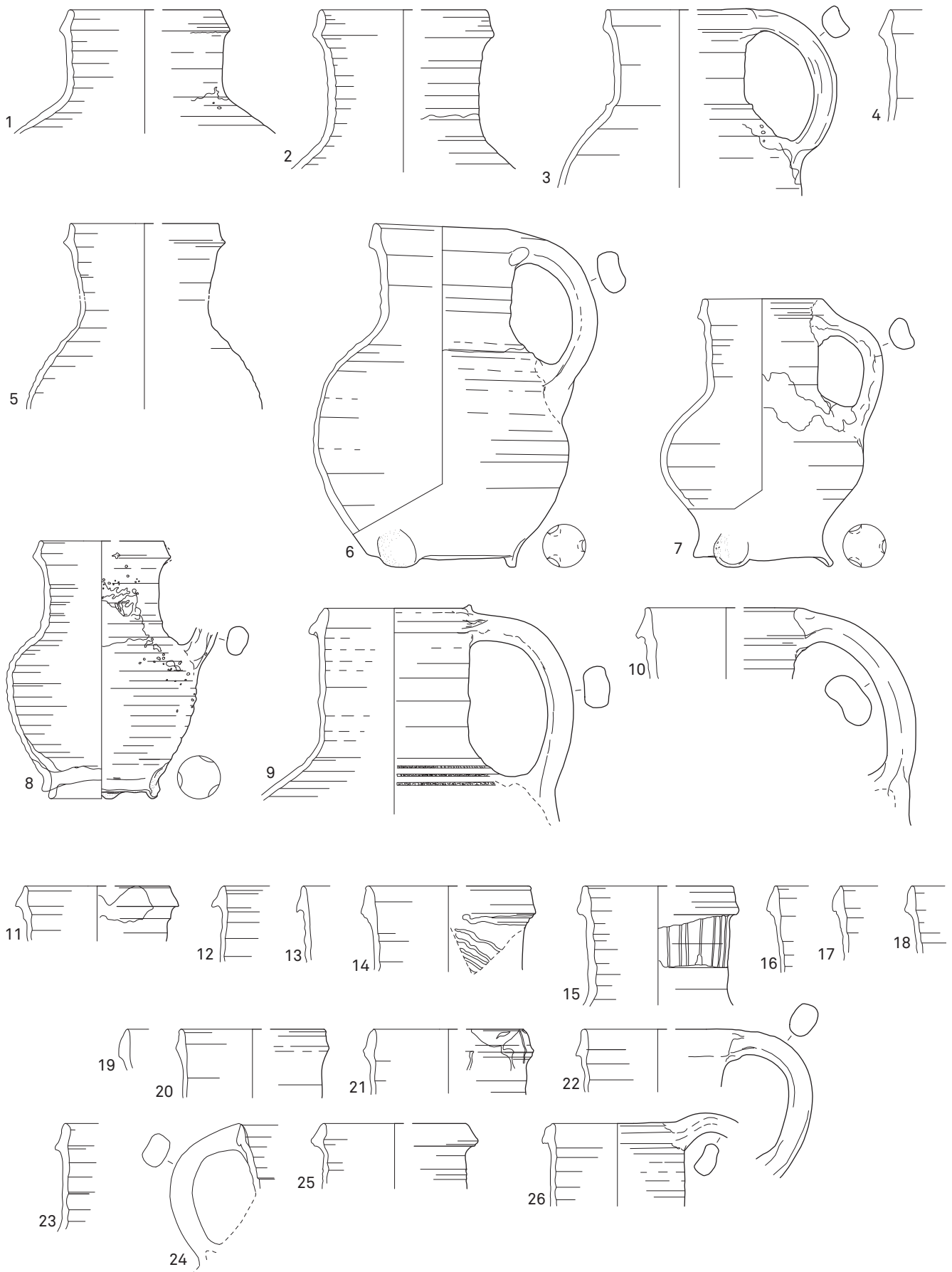

FIG. 12 Maaslands aardewerk: bolvormige kannen/kruiken met hoge cilindrische hals. Schaal 1:3.
 Céramique mosane: pichets/cruches de forme globulaire à col cylindrique haut. Échelle 1:3.

FIG. 13 Maaslands aardewerk: bolvormige kannen/kruiken met hoge cilindrische hals. Schaal 1:3.
Céramique mosane: pichets/cruches de forme globulaire à col cylindrique haut. Échelle 1:3.

FIG. 14 Twee kannen in Maaslands oranjerood aardewerk met grijze engobe (T.G. 7B).
Deux pichets en céramique orange-rouge mosane avec engobe gris (pâte T.G. 7B).

FIG. 15 Kruik met radstempelversiering in Maaslands oranje aardewerk.
Cruche décorée à la molette en céramique orange mosane.

lichaam (fig. 19). Het derde exemplaar heeft minstens twee verticale geradstempelde slijblijnen in rode klei (donkergroen) en twee in witte klei (geel), afgewisseld met een verticale band van zogenaamde schubben in witte klei, bedekt met groen, koperhoudend loodglazuur (fig. 17: 10-11). In tegenstelling tot het schubbenmotief op Vlaams hoogversierd aardewerk⁴³, gaat het hier om enkelvoudige, grove schubben die in een enkele rij onder elkaar geplaatst zijn (fig. 21). Het vierde exemplaar is fragmentarisch bewaard, waardoor enkel met zekerheid banden van afwisselend twee verticale, geradstempelde slijblijnen in rode klei (donkergroen gekleurd) en twee in witte klei (geelgekleurd) vast te stellen zijn (fig. 17: 2-3). Over toevoegingen van andere decoratiepatronen is bij dit exemplaar geen informatie voorhanden. Dit hoogversierde kantype is vrij goed gekend uit de productie van Andenne, waar van er in een laag met pottenbakkersafval uit de 13de eeuw meerdere exemplaren aangetroffen zijn⁴⁴. Versie-

ring met verticale, geradstempelde slijblijnen en braamnoppen komt er regelmatig voor. Ook de baksels in rode klei zijn er aanwezig, evenals de combinatie van gewoon loodglazuur met koperhoudend glazuur. Toch zijn er ook twee belangrijke verschillen met de vondsten uit Herkenrode: in Andenne is alle oplegwerk uitgevoerd in witbakkende klei (en niet de combinatie witbakkend-roodbakkend) en het kenmerkende randtype lijkt in Andenne niet voor te komen.

Als laatste algemene kanvorm is er de tuitkan, die in deze context echter slechts door één exemplaar vertegenwoordigd is (fig. 20: 2). Dit type heeft een buikig lichaam met een hoge schouder, dus afwijkend van het eerder bolvormige lichaam van de eerste twee vormtypes. De hoge, cilindrische, licht geribbelde hals eindigt op een wat geprofileerde rechtopstaande rand met naar binnen afgeschuinde top. Het licht bandvormige oor is

⁴³ Zie onder meer De Grootte 2008a, 190.

⁴⁴ Borremans & Warginaire 1966, foto 20, fig. 14: A4d/b: 16-17, 21-22; fig. 17: A4d/1/b: 1-3; fig. 17: A4d/1a/f: 1 (pér. IIIa).

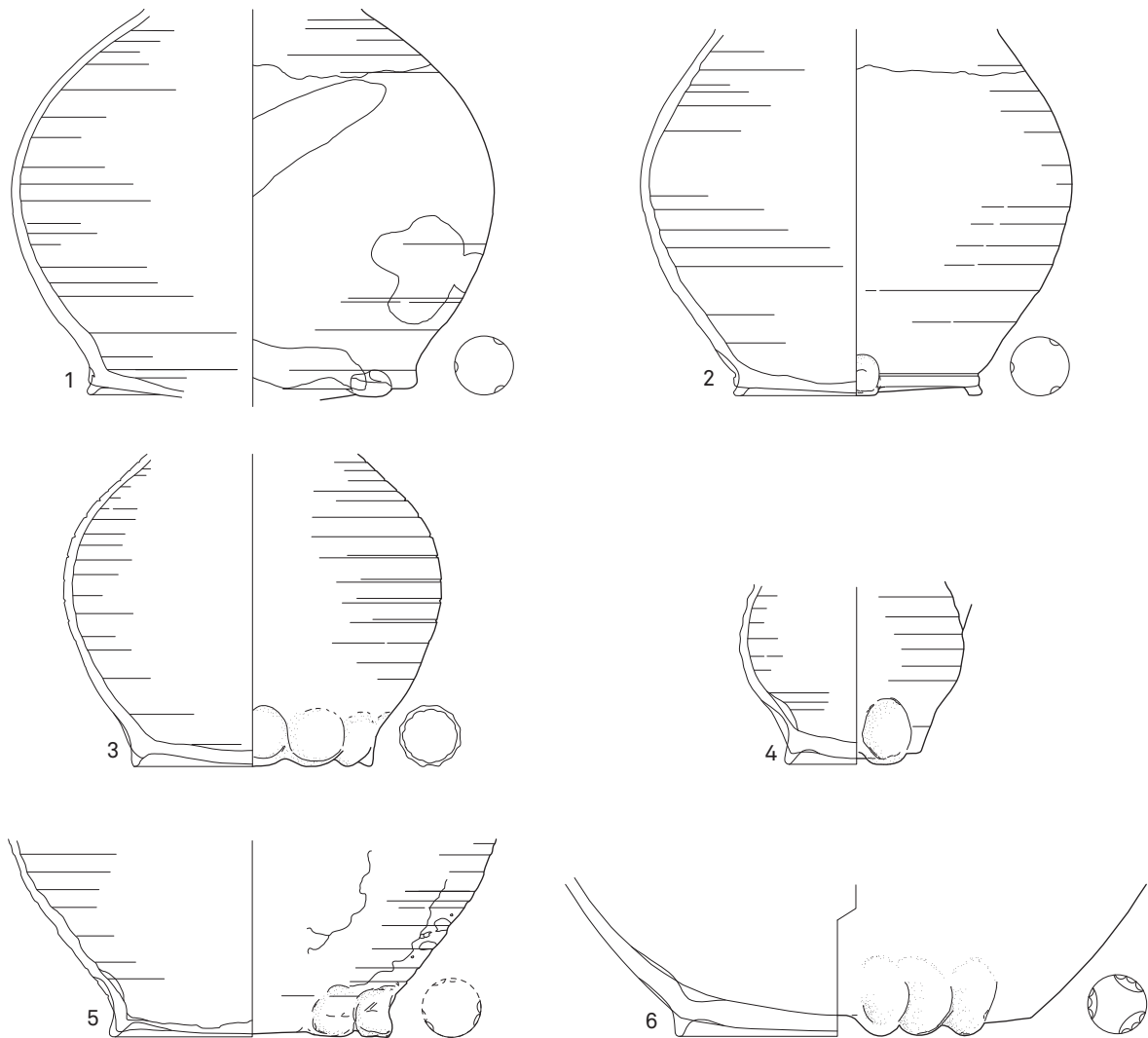

FIG. 16 Maaslands aardewerk: kannen en kruiken. Schaal 1:3.
Céramique mosane: pichets et cruches. Échelle 1:3.

eerder vierkantig van doorsnede en is aangehecht op een dubbele, sterk geprononceerde draairibbel op de schouder. De bodem bestaat uit een uitgeknepen standring. De afgebroken tuit is vanaf de buitenzijde aangehecht. Heel de tuitkan is aan de buitenzijde bedekt met een vrij dik geelbruin en donkergroen tot zwartgroen gevlekt koperhoudend loodglazuur, uitgezonderd de standring (fig. 22). De tuitkan is vervaardigd in oranje-rood aardewerk (T.G. 7).

Ten slotte zijn er nog enkele bijzondere kanvormen die eveneens slechts door één exemplaar vertegenwoordigd zijn. Een buikige kan met hoge schouder heeft een opvallend smalle hals en een uitstaande, verdikte rand met spitse top (fig. 20: 4). Dit kantype is vervaardigd in beige aardewerk (T.G. 2) en is aan de buitenzijde integraal bedekt met een dik oranjegeel loodglazuur doorspekt met kopergroene vlekken.

Een zeer bijzondere vorm is een drieledige, lage kan met een kort, slechts een zestal cm hoog, convex lichaam op een concave bodem met licht uitgeknepen standring (fig. 20: 3). Een even hoge, trechtervormige geribbelde hals eindigt in een geprofi-

leerde rand met verdikte en afgeschuinde top. Opvallend is de aanwezigheid van drie uitgeduwde gietsnebben, waartussen telkens een bandvormig oor is geplaatst. Dit laag, drieledig kanetje is vervaardigd in oranje-rood aardewerk (T.G. 7) en is zowel intern als extern (uitgezonderd de bodem) bedekt met een kopergroen strooglazuur, hier en daar wat geeloranje gevlekt. Dit is een totaal ongekend type dat gezien zijn fantasierijke vorm en zijn dikke glazuurafwerking eerder in de hoogversierde traditie moet gesitueerd worden (fig. 23).

Fragmenten van drie andere exemplaren kunnen tot het hoogversierd aardewerk gerekend worden. Een 180 cm hoge, slanke kan in beige aardewerk (T.G. 2) heeft een licht buikig, peervormig lichaam op een sterk geknepen standring en een licht uitstaande hoge hals (fig. 17: 12). De eenvoudige rand heeft een naar binnen afgeschuinde top en een eenvoudig uitgeduwde gietsneb. Van het oor, dat laag op de buik is aangehecht, is enkel de aanzet bewaard. Opvallend is de decoratie met een eenvoudige radstempel in een patroon van vierkantjes dat in 17 lijnen het hele lichaam bedekt, van net onder de rand tot onderaan de buik. De buitenzijde is integraal bedekt met een vuilgeel gekleurd lood-

FIG. 17 Maaslands aardewerk: kannen in hoogversierd aardewerk. Schaal 1:3.
 Céramique mosane: pichets très décorés. Échelle 1:3.

FIG. 18 Kan in hoogversierd aardewerk, afkomstig uit het Maasland.

Pichet en céramique très décorée d'origine mosane.

FIG. 19 Fragmenten van een hoogversierde kan in Maaslands oranjerood aardewerk.

Fragments d'un pichet très décoré en céramique orange-rouge mosane.

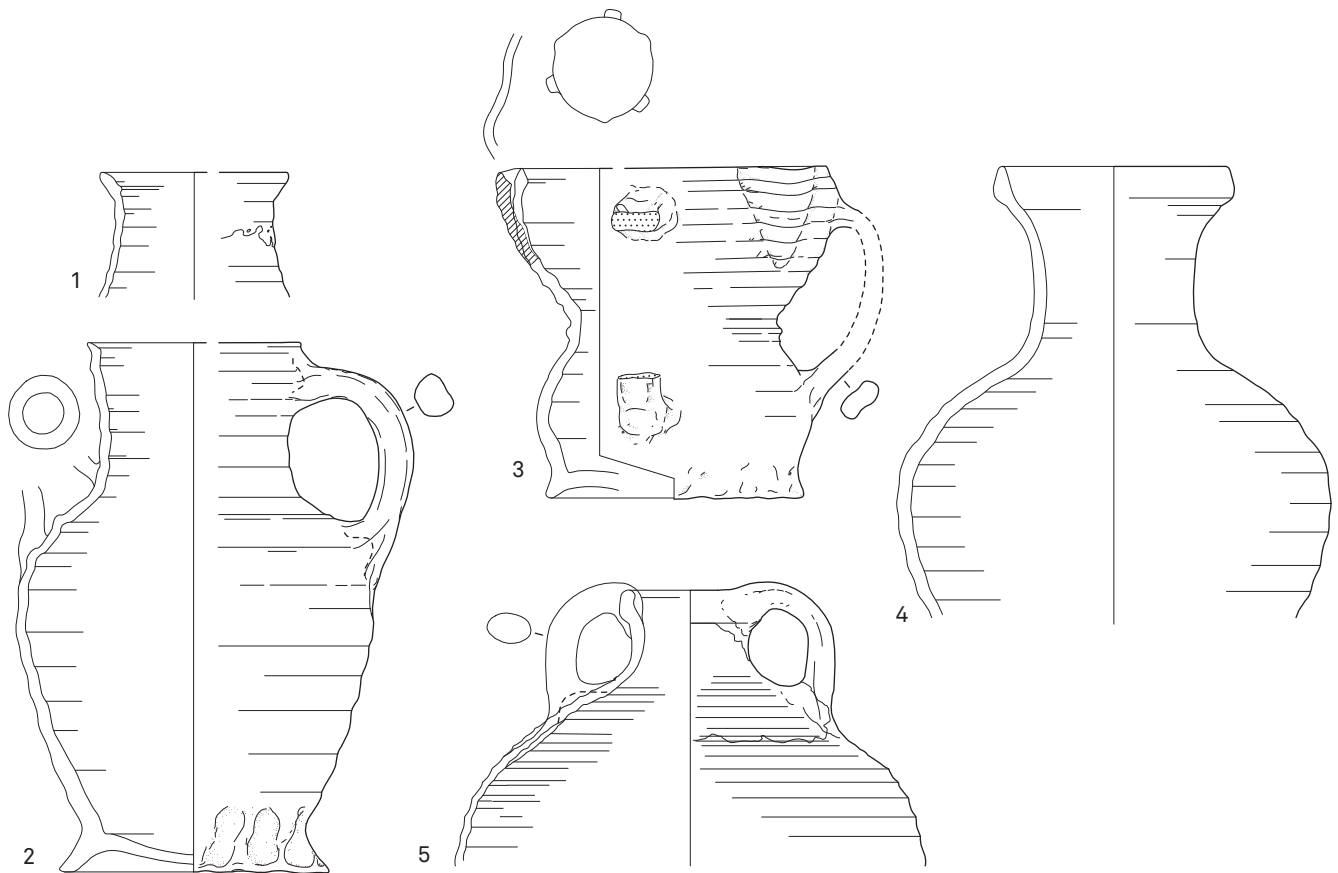
glazuur, met uitzondering van de bodem (fig. 24). Een ander exemplaar in hoogversierde traditie is slechts vertegenwoordigd door een rand- en een wandfragment in oranjerood aardewerk (T.G. 7)(fig. 17: 13-14). De verdikte, bandvormige rand rust op een licht uitstaande hals met een centrale doorn, versierd met vingertopindrukken, waarvan de aanzet net bewaard gebleven is. Het tweede fragment is afkomstig van de wand, die bedekt is met naar boven toe uitgeduwde vingertopindrukken (fig. 25). Beide fragmenten zijn extern integraal voorzien van een donkergroen koperhoudend loodglazuur. Ten slotte is er nog een volledig bewaard onderste deel van een kantype met peervormig lichaam op een bodem met tien aaneensluitende standvinnen, vervaardigd in beige aardewerk (T.G. 2). Opvallend is dat het hele lichaam van buik tot schouder versierd is met zorgvuldig uitgewerkte geprononceerde draairibbels, bestaande uit drie dikke ribbels met daartussen telkens een drietal fijnere ribbels (fig. 17: 15). Het geheel is extern integraal bedekt met een dikke laag groenkleurig, koperhoudend loodglazuur. Gezien het vormtype, de vormgeving en de afwerking gaat het eveneens om een kanvorm in de hoogversierde traditie.

◦ Fles

In deze context kon één flesvorm in Maaslands aardewerk herkend worden (fig. 20: 5). Het gaat om een hooggeschouderd type in oranjerood aardewerk van T.G. 7B, gekenmerkt door een paarskleurige sliplaag die de hals bedekt aan de buitenzijde en aan de bovenkant van de binnenzijde. Op hals en schouder is extern een band loodglazuur aangebracht. De korte hals heeft een naar buiten geduwde, bandvormige rand waarop twee korte bandoren geplaatst zijn. Dit vormtype lijkt sterk op de voorbeelden in protosteengoed uit Nederlands Limburg (cf. *infra*). De Maaslandse productie ervan is gekend uit Andenne⁴⁵.

⁴⁵ Borremans & Warginaire 1966, fig. 17: A4d/1/b: 11 (pér. IIb: XIIIa).

FIG. 20 Maaslands aardewerk: kan (1, 4); tuitkan (2); driededige kan (3); fles (5). Schaal 1:3.
Céramique mosane: pichet (1-4, 7); pichet à goulot tubulaire (5); pichet triple (6); bouteille (8). Échelle 1:3.

FIG. 21 Fragmenten van een hoogversierde kan in Maaslands oranjerood aardewerk.
Fragments d'un pichet très décoré en céramique orange-rouge mosane.

FIG. 22 Tuitkan in Maaslands orangerood aardewerk.
Pichet à goulot tubulaire en céramique orange-rouge mosane.

FIG. 24 Kan met radstempelversiering in Maaslands beige aardewerk.
Pichet décoré à la molette en céramique beige mosane.

FIG. 23 Lage drieledige kan in Maasland orangerood aardewerk met dekkend koperhoudend loodglazuur.
Petit pichet triple en céramique orange-rouge mosane avec couverte de glaçure de plomb cuprifère.

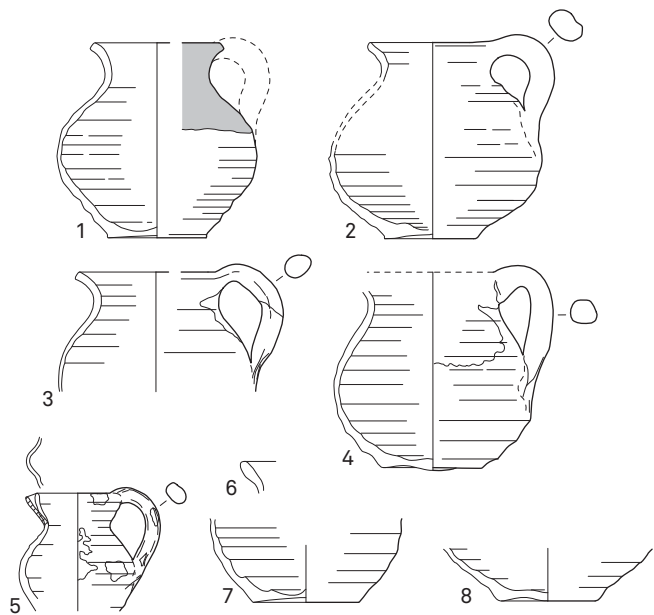

FIG. 25 Fragmenten van een hoogversierde kan met een decoratie van kleiwerk met vingertopindrucken.
Fragments d'un pichet très décoré avec une décoration de bandes digitées.

◦ Miniatuurkannen

Een aparte vormsoort is de miniatuurkan (fig. 26-27). Er werden fragmenten van minstens acht verschillende exemplaren aangetroffen, naast vier verschillende bodemfragmenten die waarschijnlijk ook aan miniatuurkannen zullen toebehoord hebben. De meest frequent voorkomende vorm is een bolvormig type met een eenvoudige afgeronde of afgeplatte top op een korte uitstaande hals en een licht bandvormig of rolrond oor (fig. 26: 1-4). Alle volledige exemplaren vertonen een vlakke, gedraaide bodem, maar twee exemplaren van een gelijkaardig type hebben een drietal kleine standvinnen. Dit kleine bolvormige kantype is steeds vervaardigd in witbakkend aardewerk (T.G. 1), waarbij de buitenzijde op hals en schouder meestal bedekt is met een band geelkleurig loodglazuur doorspekt met groene vlekken

FIG. 26 Maaslands aardewerk: miniatuurkannen. Schaal 1:3.
Céramique mosane: pichets miniatures. Échelle 1:3.

(fig. 26: 1-4, 6-7). Alle exemplaren van miniatuurvormen in andere baksels (T.G. 2B en T.G. 7B) zijn slechts fragmentarisch bewaard, waardoor ze niet aan een vormtype kunnen toegewezen worden. Enkel een zeer kleine kan is mogelijk als een tweede vormtype te beschouwen en is gekend van minstens één exemplaar in zeer hardgebakken bruingrijs aardewerk (T.G. 4). Het gaat om een wat slanker type met eveneens een uitstaande hals met afgeronde tot spitse top met een uitgeduwde gietsneb (fig. 26: 5).

Het bolvormige type miniatuurkan uit Herkenrode komt voor in het productieafval van Andenne, maar lijkt er toch vrij zeldzaam te zijn⁴⁶. Uit de literatuur is vooral een slank laat-12de-eeuws miniatuurkantype uit Andenne bekend⁴⁷ dat in Herkenrode echter niet aanwezig is.

◦ Kookkan

De meest voorkomende gesloten vorm die op het vuur gebruikt werd, is de kookkan (fig. 28). Met een aanwezigheid van minimum 102 exemplaren, maakt deze vormsoort een vijfde uit van het aardewerkensemble (20,3%) (tabel 2-3). De sterke beroeting op de meeste voorbeelden maakt duidelijk dat het om kookpotten gaat.

De basisvormgeving van de kookkan is steeds dezelfde. Het gaat om een bolvormig basistype, gekenmerkt door een sterk geribbeld bol lichaam op een licht convexe bodem, meestal ondersteund door drie standvinnen, een korte uitstaande hals en een

⁴⁶ Borremans & Warginaire 1966, fig. 13: A4d/b: 27, fig. 19: A4d/2/d: 3 (XIIIb-d).

⁴⁷ Borremans & Warginaire 1966, fig. 10: A4/b: 6-6b, foto 15 (XIId). Het is één van de weinige vormen die ook in westelijk Vlaanderen soms

aangetroffen wordt, onder meer in Ename (De Grootte 2008a, 343 en pl. 25: 15, pl. 31: 17) en Aalst (De Grootte *et al.* 2009, fig. 20: 18-19, fig. 28: 43).

FIG. 27 Miniatuurkannen in verschillende Maaslandse baksels.
Pichets miniatures en différentes pâtes mosanes.

FIG. 28 Kookkannen in verschillende Maaslandse baksels.
Casseroles en différentes pâtes mosanes.

licht bandvormig oor dat op de randtop aanzet. De vier complete exemplaren evenals de meeste exemplaren met volledige rand laten een eenvoudige, uitgeduwde gietsneb zien, die recht tegenover het oor is uitgeduwd (fig. 29: 1, 7-8, 10; fig. 30: 1, 4, 6, 10; fig. 31: 4; fig. 32: 3, 6). Enkel de randvorm varieert sterk en kent acht duidelijk te onderscheiden types. Uit de meetbare exemplaren blijkt duidelijk dat de bolvormige kookkan ook steeds dezelfde maatverhoudingen kent tussen maximale diameter en hoogte, van 1:0,93 tot 1:0,97, met andere woorden de hoogte meet steeds iets minder dan de maximale diameter van het bolle lichaam. Slechts één exemplaar wijkt daar vrij sterk van af, met een verhouding van 1:1,07 (fig. 29: 10), terwijl het enige echt grotere exemplaar eerder een verhouding van 1:1 heeft (fig. 30: 10).

Zoals gezegd zijn er bij dit bolvormige type kookkan acht duidelijk te onderscheiden randtypes (tabel 2). Een eerste groep heeft een uitstaande rand met afgeplatte top en verdikte buitenlip (fig. 29: 1-4), soms met een lichte dekselgeul (fig. 29: 5-6). Dit randtype is met acht exemplaren vertegenwoordigd (7,8%), waarvan vier in beige aardewerk (T.G. 2), twee in grijs aardewerk (T.G. 5) en twee in oranjerood aardewerk (T.G. 7 en 7B). De meeste kookkannen van dit type zijn ongeglazuurd, uitgezonderd twee exemplaren in oranjerood aardewerk met een glazuurband op hals/schouder. Het enige complete exemplaar is in grijs, ongeglazuurd aardewerk, en heeft een bodem met slechts één standvin, geplaatst aan de zijde van het oor (fig. 29: 1). De meeste exemplaren vertonen een sterke beroeting.

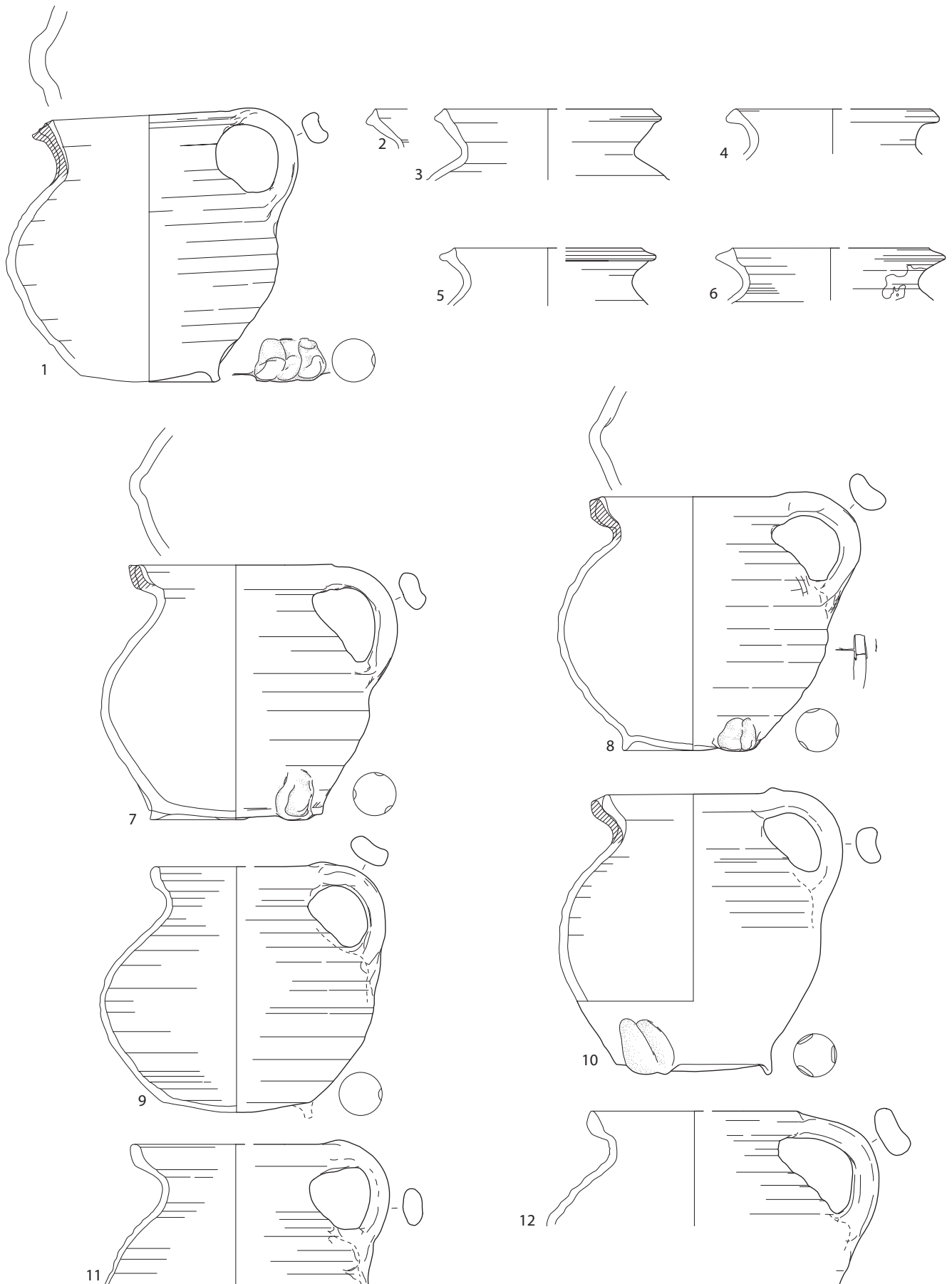

FIG. 29 Maaslands aardewerk: kookkannen. Schaal 1:3.
Céramique mosane: casseroles. Échelle 1:3.

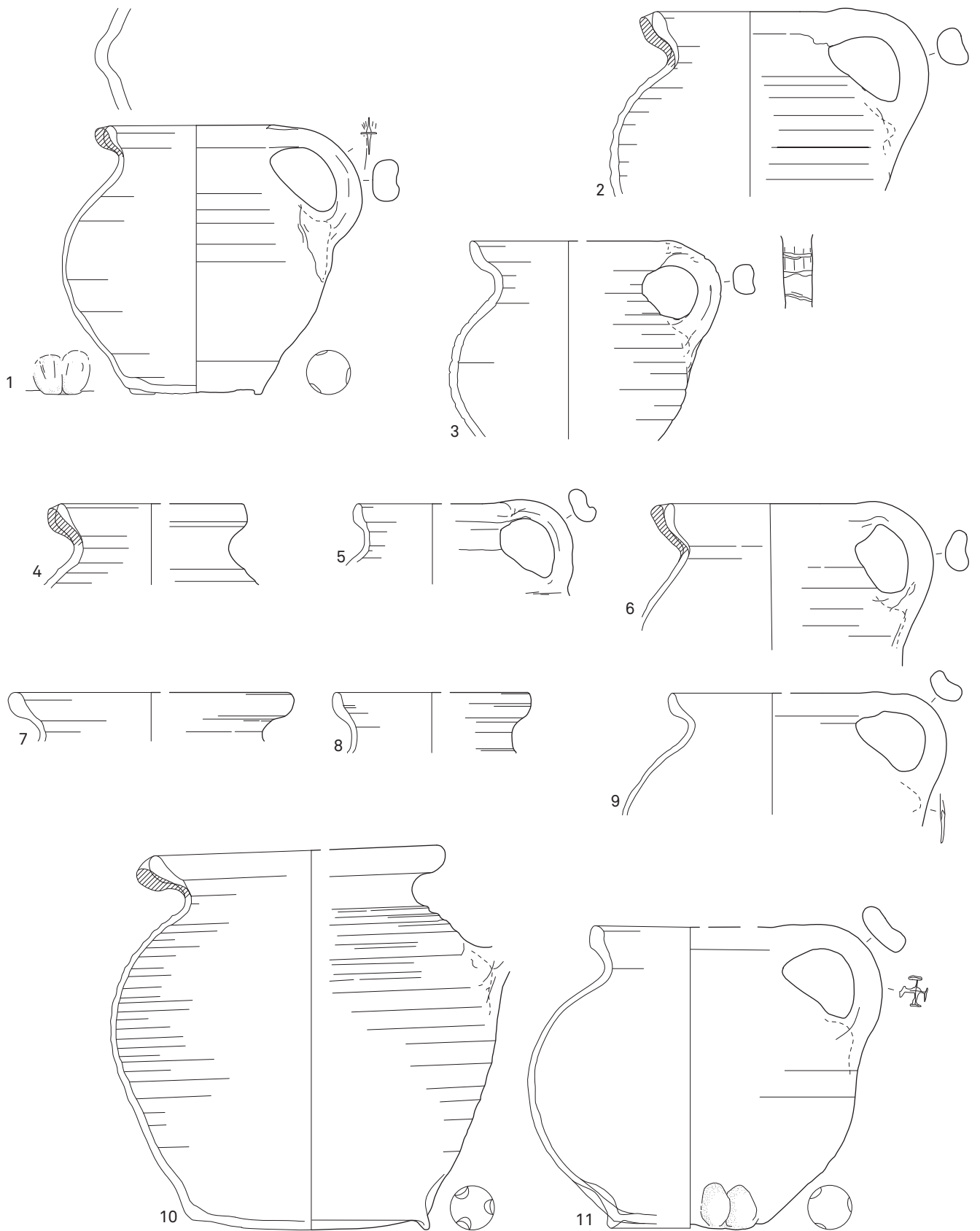

FIG. 30 Maaslands aardewerk: kookkannen. Schaal 1:3.
 Céramique mosane: casseroles. Échelle 1:3.

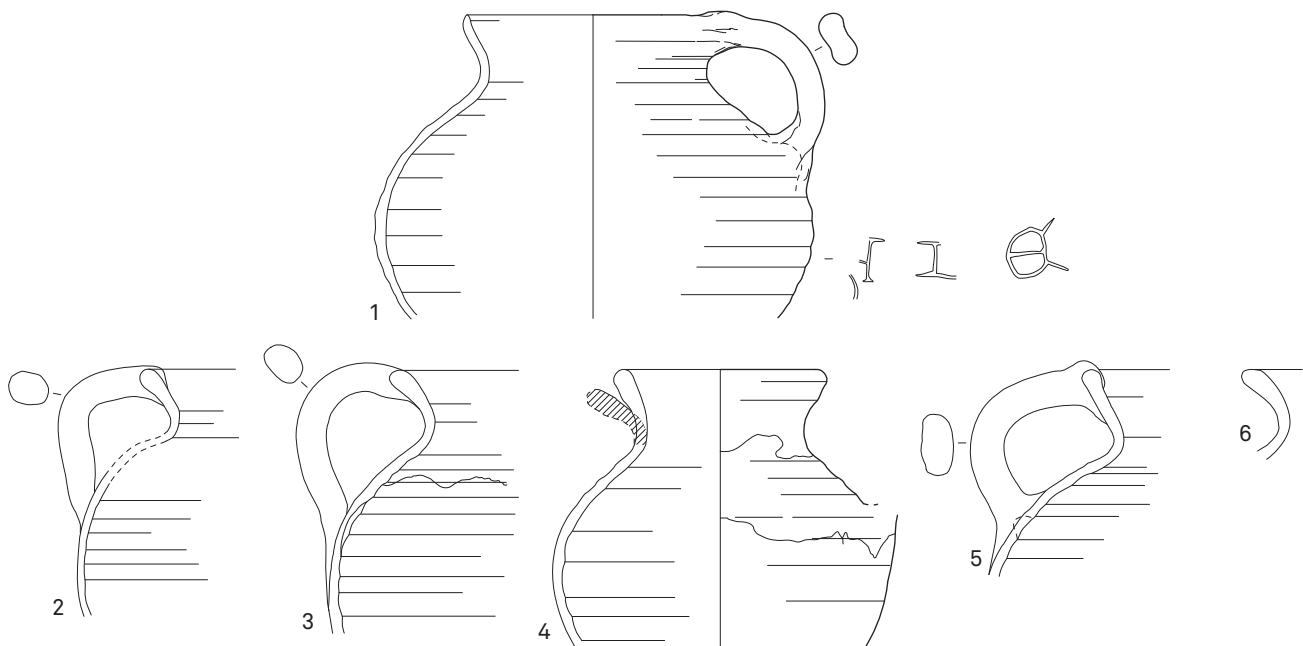

FIG. 31 Maaslands aardewerk: kookkannen. Schaal 1:3.
Céramique mosane: casseroles. Échelle 1:3.

Het tweede randtype is gekenmerkt door zijn sterk uitgeduwde bandvorm, waardoor een brede dekselgeul gevormd is (fig. 29: 7-12; fig. 30: 1-11). Met 27 exemplaren (26,5%) is dit type het best vertegenwoordigd, samen met het blokvormige type. De meeste bodems van kookkannen met bandvormige rand rusten op drie standvinnen (fig. 29: 7-8, 10; fig. 30: 1, 10-11), maar een exemplaar toont aan dat ook bodems met één standvin voorkomen (fig. 29: 9). De bandvormige rand komt het meest voor in chamotte-aardewerk (T.G. 6, 11 exemplaren) en in beige aardewerk (T.G. 2 en 2B, 9 exemplaren). Zes exemplaren zijn in oranje-rood aardewerk (T.G. 7 en 7B), terwijl er ook een voorbeeld aanwezig is in grijs aardewerk (T.G. 5). Slechts één exemplaar vertoont een kleine glazuurvlak, de meeste zijn echter ongeglazuurd. Twee exemplaren vertonen een roodbruine slibachtige deklaag, die aangebracht is op de volledige buitenzijde en tot in de hals aan de binnenzijde. Vijf exemplaren van dit type vertonen ingekraaste merktekens (fig. 29: 8, fig. 30: 1, 3, 9, 11; fig. 33; fig. 34: links) (cf. *infra*).

Het derde randtype heeft een eenvoudige, rechte vormgeving, waarbij de top afgerond (fig. 31: 1-6) of licht afgeplat (fig. 32: 1-3) kan zijn, soms met een lichte dekselgeul (fig. 32: 4-8). Het is met 22 exemplaren goed vertegenwoordigd, waarbij slechts 3 bakseltypen voorkomen. Maar liefst 16 exemplaren zijn in witbakkend aardewerk (T.G. 1), naast 5 exemplaren in beige (T.G. 2) en 1 in oranje-rood aardewerk (T.G. 7). Opvallend is ook dat alle 16 witbakkende exemplaren geglaazuurd zijn met een band loodglazuur op de schouder en aan de binnenzijde op de rand en de hals. Het intern glazuur is steeds geelkleurig, maar het extern glazuur is bij vijf exemplaren groen of groengevlekt. De meeste witbakkende exemplaren zijn licht beroet, soms zelfs niet beroet. Alle kookkannen van dit type in beige aardewerk zijn echter steeds ongeglazuurd en vertonen meestal een sterke beroeting en verbranding, waaronder ook het enige exemplaar met ingekraaste merkteken (fig. 31: 1) (fig. 34: rechts).

Het vierde type is gekenmerkt door een uitgeduwde rand met blokvormige doorsnede (fig. 32: 10-21), waarbij soms een geprooncerde dekselgeul ontstaat (fig. 35: 1-3B). Het is met 27 exemplaren samen met het verwante bandvormige randtype de sterkst aanwezige groep. Ook de verdeling tussen de verschillende aardewerkgroepen is sterk gelijkend. Het chamotte-aardewerk (T.G. 6) vormt met 11 exemplaren de grootste groep, gevolgd door het beige aardewerk met 8 stuks (T.G. 2 en 2B) en het oranje-rood aardewerk met 6 exemplaren (T.G. 7 en 7B). Opvallend is de aanwezigheid van een kookkan in het zeer hard gebakken bruin-grijze aardewerk (T.G. 4) (fig. 35: 3B). De meeste exemplaren zijn ongeglazuurd, twee hebben intern glazuur op rand en hals, terwijl een archeologisch volledig exemplaar extern glazuur heeft op de schouder en intern niet alleen op rand en hals, maar ook op buik en bodem. Een exemplaar in chamotte-aardewerk vertoont een ingekraaste merkteken rechts van het oor (fig. 35: 1).

Het vijfde type is een rechthoekig, verdikte rand, waarvan slechts een voorbeeld in witbakkend aardewerk gekend is (fig. 35: 4). Aan de buitenzijde is op schouder en buik een band loodglazuur aanwezig, terwijl intern zowel de rand, de hals als de buik geglaazuurd zijn. Dit exemplaar vertoont geen gebruikssporen.

De overige drie types zijn slechts door enkele exemplaren vertegenwoordigd. Een zich duidelijk onderscheidende groep van zes kookkannen heeft een min of meer haaks uitgeplooid rand met afgeronde tot spitse top (fig. 35: 5-10). Opvallend is dat op een na alle exemplaren gemaakt zijn in grijs aardewerk (T.G. 5 en 5B), dat steeds ongeglazuurd is. Een voorbeeld vertoont een breed bandoor. Het andere exemplaar is in ongeglazuurd oranje-rood aardewerk (T.G. 7) (fig. 35: 10).

Het zevende type kenmerkt zich door een eenvoudige, aan de buitenzijde afgeschuinde rand (fig. 35: 11-14). De vijf exemplaren uit deze context zijn in vier verschillende bakseltypen aangetrof-

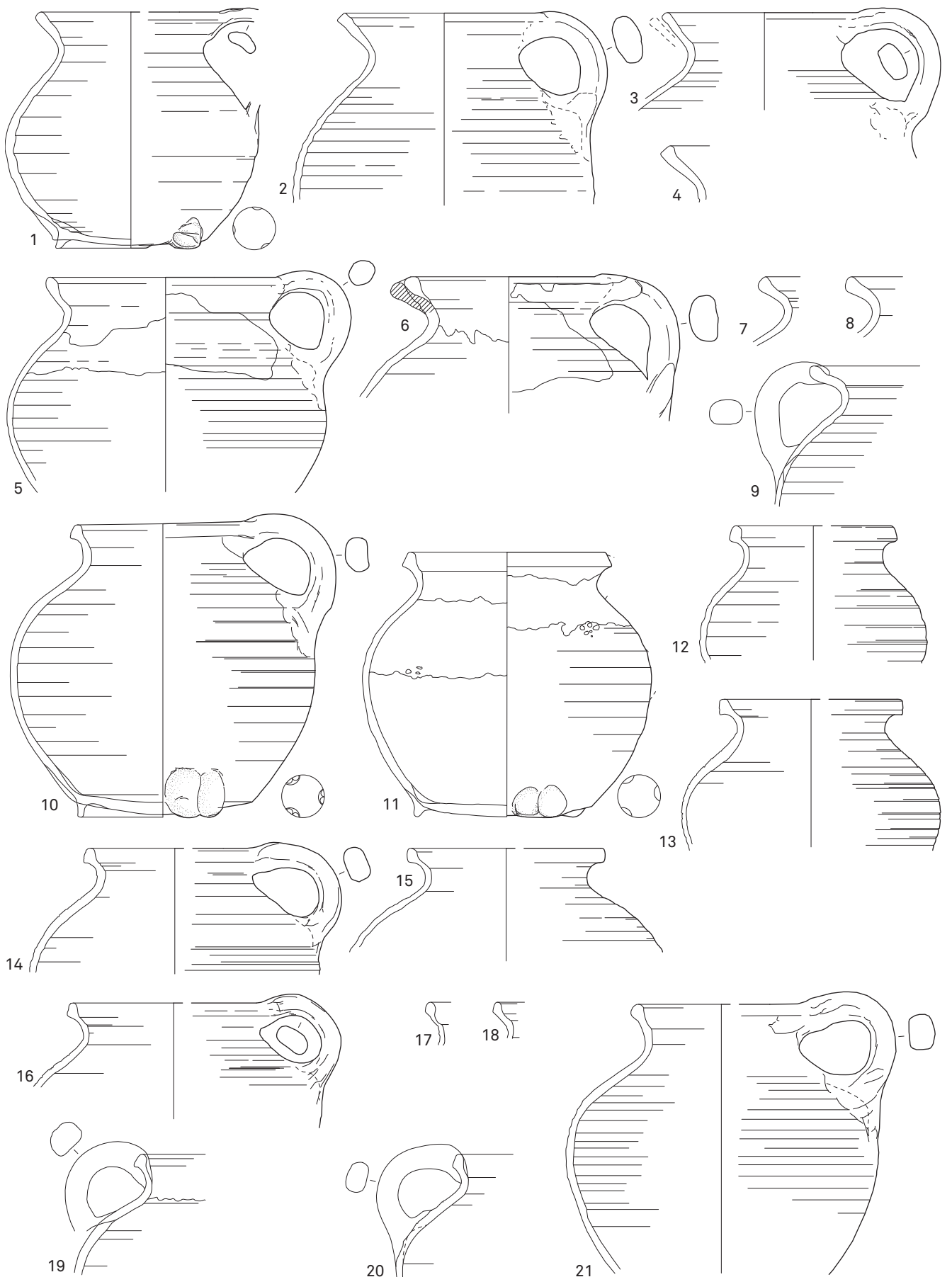

FIG. 32 Maaslands aardewerk: kookkannen. Schaal 1:3.
 Céramique mosane: casseroles. Échelle 1:3.

FIG. 33 Kookkan in Maaslands beige aardewerk, met een ingekrast merkteken links van het oor (fig. 29: 8).

Casseroles en céramique beige mosane, avec une marque gravée à gauche de l'anse (fig. 29: 8).

fen: een in witbakkend aardewerk, twee in beige aardewerk (T.G. 2), een in oranje aardewerk en een in chamotte-aardewerk. Het exemplaar in wit aardewerk met een licht bandoor heeft aan de binnenzijde op rand en hals een zuiver geel glazuur en aan de buitenzijde op de hals een groengevlekt glazuur (fig. 35: 12). Een beige exemplaar heeft een band loodglazuur op de schouder.

Het laatste type kookkan heeft een zeer kenmerkende sikkelvormige rand (fig. 35: 15-17). Twee duidelijk herkenbare exemplaren zijn gemaakt in oranjerood aardewerk (fig. 34: 15-16). Ze hebben een licht bandvormig oor en een band loodglazuur op hals en schouder. Geen van beide vertoont sporen van beroeting. Een exemplaar vertoont een ingekrast merkteken rechts van het oor (*cf. infra*) (fig. 35: 15). Een derde, ongeglazuurd exemplaar in zeer hard gebakken bruingrijs aardewerk (T.G. 4B) heeft een iets

FIG. 34 Ingekraste merktekenen op respectievelijk het oor en de buik van kookkannen.

Marques gravées respectivement sur l'anse et sur le corps des casseroles.

minder geprofileerde rand van dit type en vertoont geen enkel gebruiksspoor (fig. 35: 17). Een determinatie als kookkan is in dit geval niet zeker.

De kookkan, en dan in het bijzonder dit bolvormig type, lijkt in de productie van Andenne nauwelijks aanwezig te zijn. Borremans neemt deze vorm niet op in zijn overzichtstypologie⁴⁸, ook al wordt bij de contexten een voorbeeld van deze vormsoort afgebeeld⁴⁹. Ook van de producties in Wierde en Huy zijn geen voorbeelden van kookkannen gepubliceerd⁵⁰. Het beperkte overzicht van de geproduceerde vormen uit Namen bevat een eenorig, bolvormig type dat mogelijk als een gelijkaardige kookkan te beschouwen is⁵¹. Ook bij de opgravingen in de abdij van Herkenrode van 1986 werden twee gelijkaardige kookkannen aangetroffen. Het gaat om een type met eenvoudige rand, waarvan het baksel jammer genoeg niet beschreven wordt⁵². Ze staan er vermeld als ongeglazuurde 'kruiken (kannen)', maar allebei met beroeting aan de buitenzijde.

⁴⁸ Borremans & Warginaire 1966, *Tableau des types*.

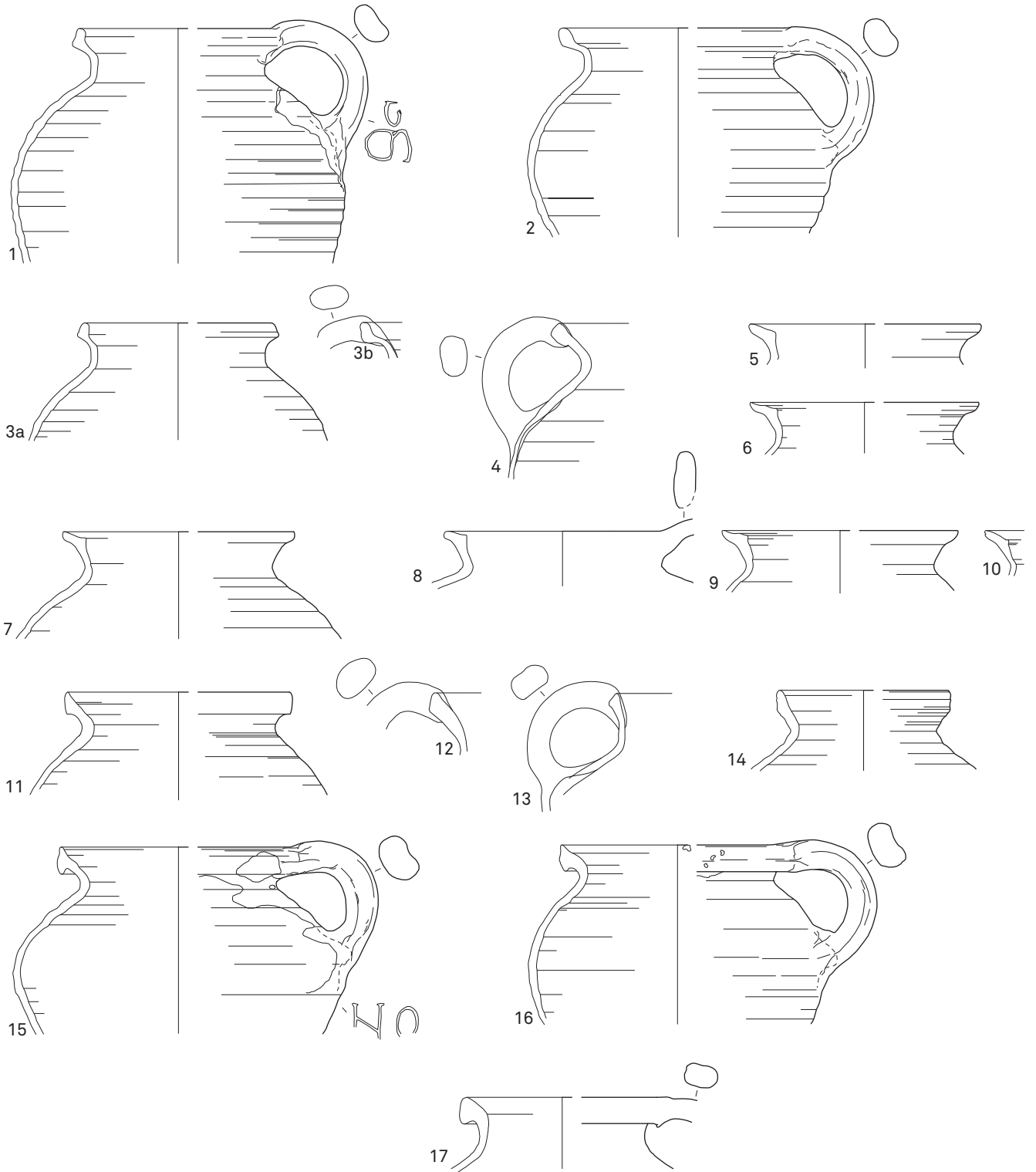
⁴⁹ Borremans & Warginaire 1966, fig. 18: A.4d/1b/e: 1(XIIIa), wel met een randtype dat niet voorkomt in Herkenrode. Gelijkend maar iets slanker is fig. 11: 7.

⁵⁰ Lauwerijs & Petit 1967; Lauwerijs 1975-76.

⁵¹ Matthijs 1971, fig. 1: 5, fig. 4: 5 (13de eeuw).

⁵² Van de Konijnenburg 1986, 25, 81 fig. 10: 5-6.

FIG. 35 Maaslands aardewerk: kookkannen. Schaal 1:3.
Céramique mosane: casseroles. Échelle 1:3.

◉ Grape

In deze context werden vijf fragmenten van bodems op pootjes aangetroffen, afkomstig van zogenaamde grappen. Twee min of meer archeologisch volledige exemplaren zijn zogenaamde steelgrappen (fig. 36: 1-2). Dit kleine vormtype wordt gekenmerkt door een bolvormig lichaam op drie korte, spitse pootjes en een kort haakoor als grijpelement. De rand heeft een eenvoudige, uitstaande vorm met een afgeronde of licht afgeschuinde top. Het exemplaar in beige aardewerk (T.G. 2) heeft een zone met glazuurvlekken op de schouder, en is sterk verbrand en beroet (fig. 37). Het tweede exemplaar, waarvan de haaksteel ontbreekt, is vervaardigd in ongeglazuurd oranje-rood aardewerk (T.G. 7) en vertoont eveneens roetsporen. Van dit kleine steelgrapetype zijn minstens nog een bodem (fig. 36: 3) en een haakoor in beige aardewerk in de context aanwezig. Een volledige bodem in beige aardewerk (T.G. 2), afkomstig van een iets grotere grapevorm, rust op drie massieve pootjes die uitzonderlijk bandvormig zijn

FIG. 36 Maaslands aardewerk: vormen op pootjes. Schaal 1:3.
Céramique mosane: formes tripodes. Échelle 1:3.

uitgewerkt (fig. 36: 4). Van deze bodem is het niet duidelijk of hij van een één- of tweorig grapetype afkomstig is. Dit exemplaar is niet in de MAE-telling opgenomen, omdat het mogelijk is dat een randfragment van deze vorm niet als dusdanig herkend is of te herkennen valt en opgenomen is in de telling van bv. de kookkan of de pot.

In de literatuur wordt voor deze periode in het Maasland nog geen melding gemaakt van de productie van deze vormsoort, alhoewel de vorm zeker al gekend was. De tweerige grape werd in die periode met zekerheid reeds vervaardigd in de nabijgelegen productieregio van Nederlands Limburg (o.a. te Brunssum en Schinveld)⁵³.

◉ Pot

De laatste gesloten vormsoort die op het vuur gebruikt werd is de pot (fig. 38-39). Ondanks het feit dat er maar twee archeologisch volledige exemplaren zijn bewaard (fig. 38: 16; fig. 39: 8; fig. 40), lijkt op basis van de fragmenten van minstens 50 exemplaren slechts één algemene basisvorm aanwezig te zijn. Het betreft opnieuw een vormsoort met een bolvormig lichaam, meestal met duidelijke draairibbels op de buik en schouder. De meeste bodems lijken met drie standvinnen te zijn uitgevoerd (fig. 39: 8, 14), alhoewel minstens twee min of meer vlakke of lichte lensbodems aangetoond kunnen worden (fig. 38: 16; fig. 39: 15). Op kleinere bodemfragmenten kan niet uitgemaakt worden of de bodem al dan niet op drie kleine standvinnen rustte (fig. 39: 16-18). Net zoals bij de kookkannen kan enkel op basis van de randtypes een verder onderscheid gemaakt worden. Het gaat vooral om varianten op de bandvormige rand, waarbij we een onderscheid kunnen maken tussen een ondersneden bandvormig type met afgeronde top (fig. 38: 1-12), een bandvormig rand met versmalde, spitse top (fig. 38: 16-17), een drietal varianten op de manchetvormige rand (fig. 38: 19-22; fig. 39: 1-7), en een eerder sikkelvormig randtype (fig. 39: 8-9). Bij de overige randvormen kan een type met verdikte en afgeschuinde top (fig. 38: 13-15) en een eerder blokvormig type (fig. 39: 10-13) onderscheiden

FIG. 37 Kleine steelgrape in Maaslands beige aardewerk.

Petite casserole tripode muni d'un manche.

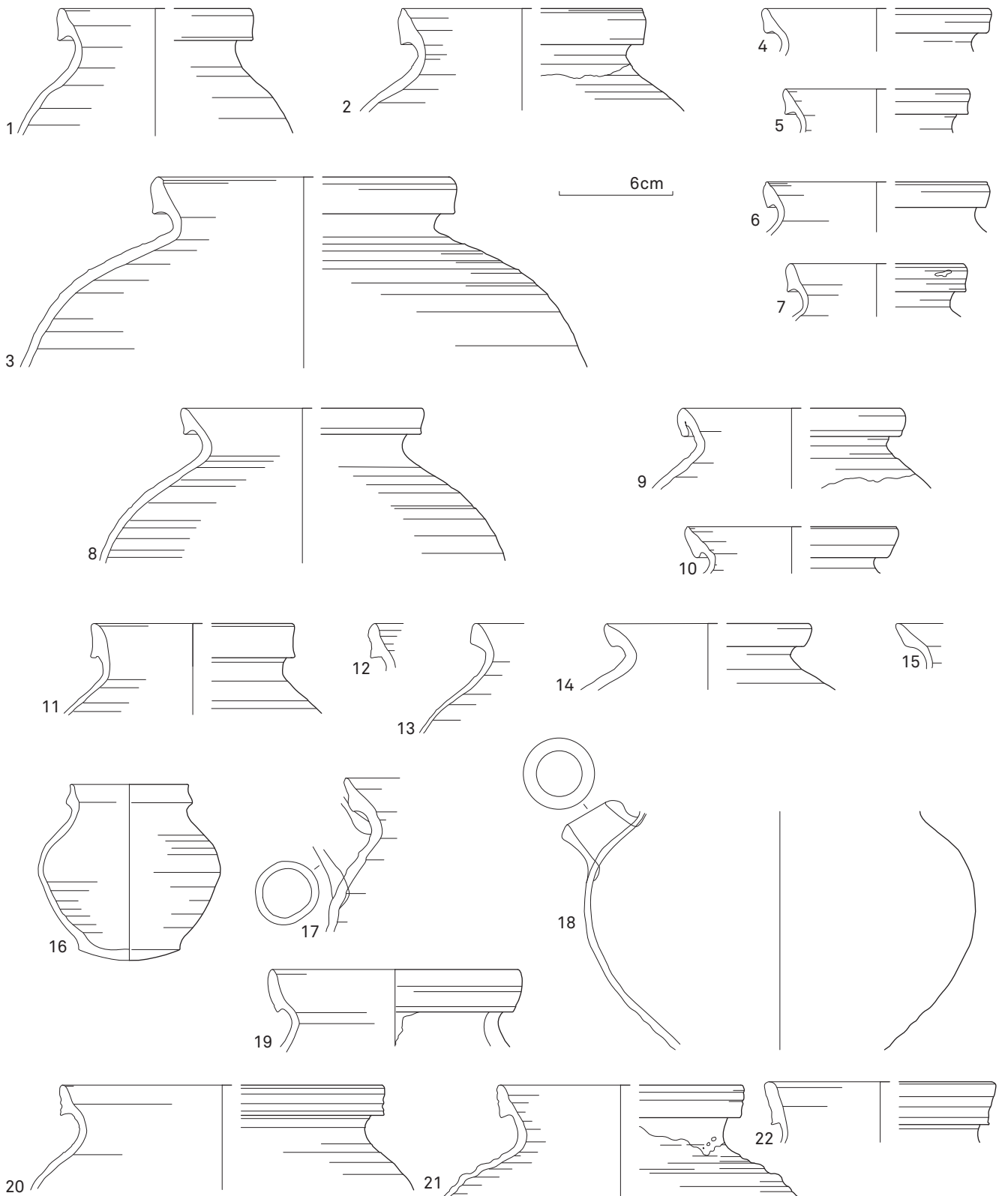

FIG. 38 Maaslands aardewerk: bolvormige potten. Schaal 1:3.
 Céramique mosane: pots globulaires. Échelle 1:3.

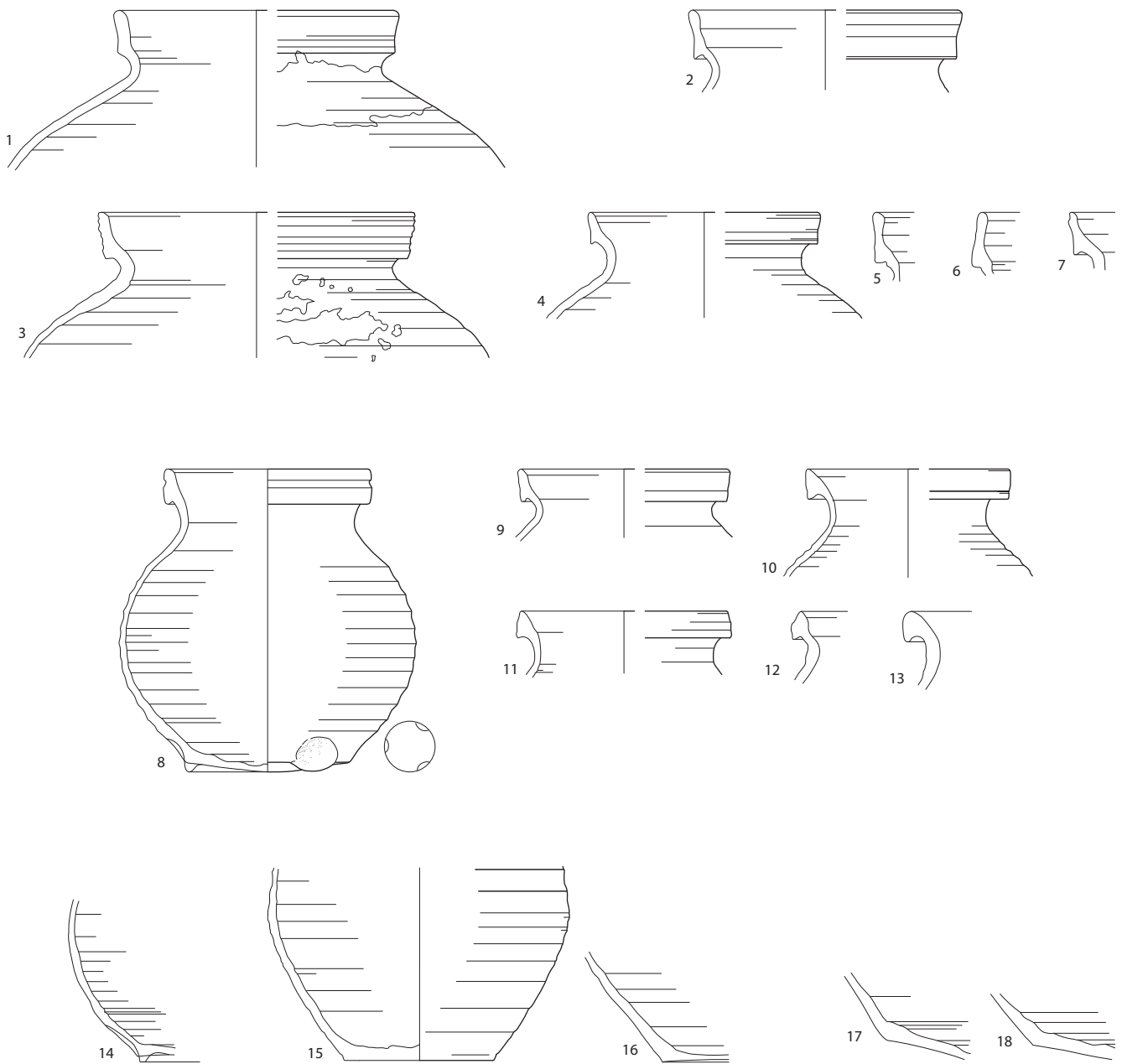

FIG. 39 Maaslands aardewerk: bolvormige potten. Schaal 1:3.
Céramique mosane: pots globulaires. Échelle 1:3.

worden. Er kon geen verband waargenomen worden tussen randtypes en bakselgroepen. Enkel bij het beige aardewerk is een dominantie van twee randtypes opvallend: het ondersneden bandvormig type met afgeronde top, dat er met tien exemplaren vertegenwoordigd is, en de manchetvormige rand met zeven exemplaren (tabel 2).

Voor de maatverhoudingen zijn er maar weinig gegevens beschikbaar, maar zowel het grote als het kleine meetbare exemplaar heeft een verhouding tussen maximale diameter en hoogte van bijna 1:1. De randdiameters schommelen meestal tussen 90 en 140 mm. Uitzonderlijk komen grotere diameters voor tussen 145 en 175 mm. Een zeer klein exemplaar heeft een randdiameter van 64 mm.

Met uitzondering van het grijs aardewerk en van technische groep 4B van het zeer hard gebakken bruingrijs aardewerk, komt de potvorm in alle bakselgroepen voor (tabel 2). Vooral het beige aardewerk (23 exemplaren) en het oranje aardewerk (16 exemplaren) zijn goed vertegenwoordigd. Het witbakkend aardewerk is met minstens vier exemplaren aanwezig, alhoewel er nog heel wat bodems zijn die mogelijk ook van deze vormsoort afkomstig zijn. Het oranje aardewerk (drie exemplaren), het chamotte-aardewerk (twee exemplaren) en het zeer hard gebakken bruingrijs aardewerk (een exemplaar) komen beperkt voor.

Ongeveer de helft van de exemplaren is geglazuurd. Meestal gaat het om een band loodglazuur op de hals en/of schouder, maar bijna uitsluitend bij de exemplaren in wit aardewerk zijn ook de

FIG. 40 Bolvormige pot in Maaslands beige aardewerk.
Pot globulaire en céramique beige mosane.

rand, de hals en de bodem intern geglazuurd (bv. fig. 39: 8). Ongeglazuurde potten komen niet voor in wit aardewerk, maar wel in alle andere aanwezige bakselgroepen. Ongeveer de helft van de potten, zowel bij de geglazuurde als de ongeglazuurde exemplaren, vertoont roetsporen.

Onder de algemene vorm pot zitten minstens twee exemplaren die als tuitpot te identificeren vallen, waaronder één randfragment (fig. 38: 17-18), respectievelijk in beige en in oranje-rood aardewerk. Ze vertonen allebei een band loodglazuur op de schouder.

De pot is een algemeen voorkomende vormsoort in het Maasland, die vanaf de late 8ste/vroege 9de eeuw uit de kogelpot ontwikkeld is. De 13de-eeuwse types zijn gekend uit de productie van Andenne, Huy⁵⁴ en Wierde⁵⁵. Een gelijkaardig klein type is gekend van een laat-13de-eeuwse muntschat uit Grand-Halleux⁵⁶.

◉ Kom

De meest aangetroffen vorm in deze context is de kom, die met minstens 186 exemplaren 37% van het Maaslands en meer dan 32% van de context uitmaakt (tabel 3). Deze opvallend grote hoeveelheid is bijna volledig het gevolg van de aanwezigheid van de halfbolvormige kommen in witbakkend aardewerk die aan de binnenzijde volledig bedekt zijn met een dik, geelkleurig loodglazuur (fig. 41). Slechts vijf randfragmenten in beige en oranje-rood aardewerk zijn afkomstig van andere komvormen. Een ander opvallend feit is dat niet minder dan 60 kommen min of meer volledig in de context aanwezig zijn, waarvan zelfs 7 ongebroken. Van in totaal 88 exemplaren zijn de maatverhoudingen geregistreerd.

Dit halfbolvormig komtype rust meestal op een lensvormige, licht convexe tot vlakke bodem met drie standvinnen. Zowel enkelvoudige als meerledige standvinnen komen voor. Soms is drie keer een dubbele standvin aangebracht (bv. fig. 42: 3-4). Een vlakke bodem zonder standvinnen komt ook sporadisch voor (bv. fig. 42: 7-8). Bij de randvorm zijn twee basistypes te zien (tabel 2). Er is een groep met licht uitstaande, bandvormige rand, waarin een viertal subtypes te onderscheiden zijn (fig. 42-44). Bij de kommen met bandvormige rand is de hals steeds licht ingesnoerd. Drie exemplaren van dit type hebben een cilindrische tuit net onder de rand, en kunnen als tuitkommen omschreven worden (fig. 43; fig. 44: 5-6). Een tweede groep komvormen is gekenmerkt door een haaks uitstaande rand, waarin drie subtypes kunnen onderscheiden worden (fig. 45-46). Bij deze groep is de ingesnoerde hals afwezig. De maatverhoudingen tussen beide komtypes verschillen slechts licht. De kommen met bandvormige rand en ingesnoerde hals zijn gemiddeld iets groter en iets dieper (fig. 47). Dit verschil wordt duidelijker als bij de kommen met haakse rand bij de randidiameter geen rekening gehouden wordt met de uitstaande boord, die toch gemiddeld een tweetal cm breed is (fig. 45-46).

Ongeveer een derde van de kommen vertoont gebruikssporen in de vorm van slijtage op de onderzijde van de standvinnen. Vooral opmerkelijk echter is de aanwezigheid van duidelijk waarneembare vriessporen op ongeveer een vierde van de kommen (47 exemplaren), zowel aan de buitenzijde als aan de binnenzijde. Dit fenomeen toont zich in de vorm van kleine putjes en barsten verspreid over het oppervlak (fig. 48). Het is het gevolg van een vrij intense blootstelling aan de natuurelementen in de vorm van vocht en vrieskou, wat erop wijst dat minstens een deel van deze kommen voor een bepaalde tijd bovengronds blootgelegd hebben.

⁵⁴ Lauwerijs 1975-76, pl. V: 9-11 (eerste kwart 13de eeuw); Witvrouw & Witvrouw 1973-74, planche 19, planche 20: 2-3, 7-11 (13de eeuw).

⁵⁵ Lauwerijs & Petit 1967, planche III: 1-2, planche IV: 5-8 (12de-13de eeuw).

⁵⁶ Breuer 1929, 6, pl. 1: 1 (rond 1285).

FIG. 41 Het ensemble bevat ongeveer 180 kommen in Maaslands wit aardewerk, waaronder een 60-tal min of meer volledig.

Le contexte contient à peu près 180 terrines en céramique blanche mosane, dont plus de soixante plus ou moins complètes.

Het halfbolvormige komtype lijkt zich in de 12de eeuw te ontwikkelen en wordt zeer populair in de 13de en de 14de eeuw. Deze komvorm is onder meer gekend uit de productie van Andenne⁵⁷, Wierde⁵⁸, Namen⁵⁹ en Huy⁶⁰.

Buiten deze twee groepen zijn nog een vijftal andere types aangetroffen. Bij de halfbolvormige kommen in witbakkende klei zijn er twee andere randtypes te noteren. Eén exemplaar heeft een half uitgeplooid, afgeschuinde rand met versmalde, puntige top en een verdikking aan de binnenzijde (fig. 46: 14). Daarnaast is er één exemplaar met verdikte en licht naar buiten geplooid rand met afgeronde top en een doorn aan de overgang op de licht ingesnoerde hals (fig. 49: 1). Er zijn ook vier verschillende types in beige en oranjerood aardewerk aanwezig. Een klein halfbolvormig type met ingesnoerde hals is vervaardigd in beige aardewerk en heeft een eenvoudige uitgeplooid, wat verdikte rand (fig. 49: 6). Het is intern volledig bedekt met oranje loodglazuur. Van twee wijde open vormen is enkel een randfragment van een naar binnen staand type bewaard (fig. 49: 4-5). Het lijkt te gaan om heel grote vormen met intern dekkend glazuur, respectievelijk in het beige baksel van T.G. 2 (diameter ong. 225 mm) en in oranjerood aardewerk (diameter ong. 256 mm). Een randfragment in oranjerood aardewerk met een bijzondere, geribbelde rand (diameter ong. 184 mm) lijkt ook van een open vorm te zijn (fig. 49: 3). Deze interpretatie is echter twijfelachtig door het feit dat er enkel extern glazuur aanwezig is. Het betreft een oranje-keurig loodglazuur met groene vlekken door toevoeging van koper. Ten slotte moet er nog gewezen worden op een klein intern en extern geglaazuurd randfragment dat van een open

vorm afkomstig lijkt, en dat versierd is met een dubbele horizontale ribbel die op geregelde afstand samengeknepen is (fig. 49: 7). Of het hier om een komvorm of om een ander open vormtype gaat kan op basis van dit kleine fragment niet uitgemaakt worden.

◉ Overige vormen

Ten slotte bevat deze context nog een 20-tal andere vormen. Het gaat zowel om enkele beperkt aanwezige of bijzondere vormen, zoals de hengselpot, de pan, het mortier en het spinschijffe, naast enkele uitzonderlijke vormen waarvan de functie niet kon geïdentificeerd worden wegens de onvolledige bewaring.

Een klein type hengselpot is vertegenwoordigd door twee individuen. Een volledig exemplaar van 86 mm hoog in beige aardewerk (T.G. 2) is gekenmerkt door een eerder cilindrisch lichaam op een geknepen standring met licht ingesnoerde hals en een bandvormige rand (fig. 50: 1). Het hengseloor is niet meer aanwezig, maar de aanzet is duidelijk zichtbaar (fig. 51). Dit nogal slordig gemaakt hengselpotje is intern volledig geglaazuurd. Van een tweede exemplaar in witbakkend aardewerk is enkel de rand en een deel van het worstvormige hengsel bewaard (fig. 50: 2). Het heeft een eenvoudige, naar buiten geduwde randvorm en wat glazuurspatten aan de buitenzijde.

Een opvallende vorm binnen het Maaslands aardewerk in dit ensemble is het mortier. Er zijn minstens twee exemplaren van hetzelfde type in oranjerood aardewerk (T.G. 7) aanwezig. Dit zeer dikwandige type is gekenmerkt door een lage, wijde vorm

⁵⁷ Borremans & Warginaire 1966, , fig. 11: A 4a/c: 9 (pér. IIIa), fig. 12: A 4b/c: 4 (pér. IV), fig. 15: A 4d/b: 19-20, 23-24 (pér. IIIa), fig. 19: A 4d/3j: 1 (pér. IIIa).

⁵⁸ Lauwerijs & Petit 1967, planche IV: 12-13, 15 (13de eeuw).

⁵⁹ Matthijs 1971, fig. 1: 10 (13de eeuw).

⁶⁰ Witvrouw & Witvrouw 1973-74, planche 16: 1, 5-8, 10, 12-13 (13de eeuw).

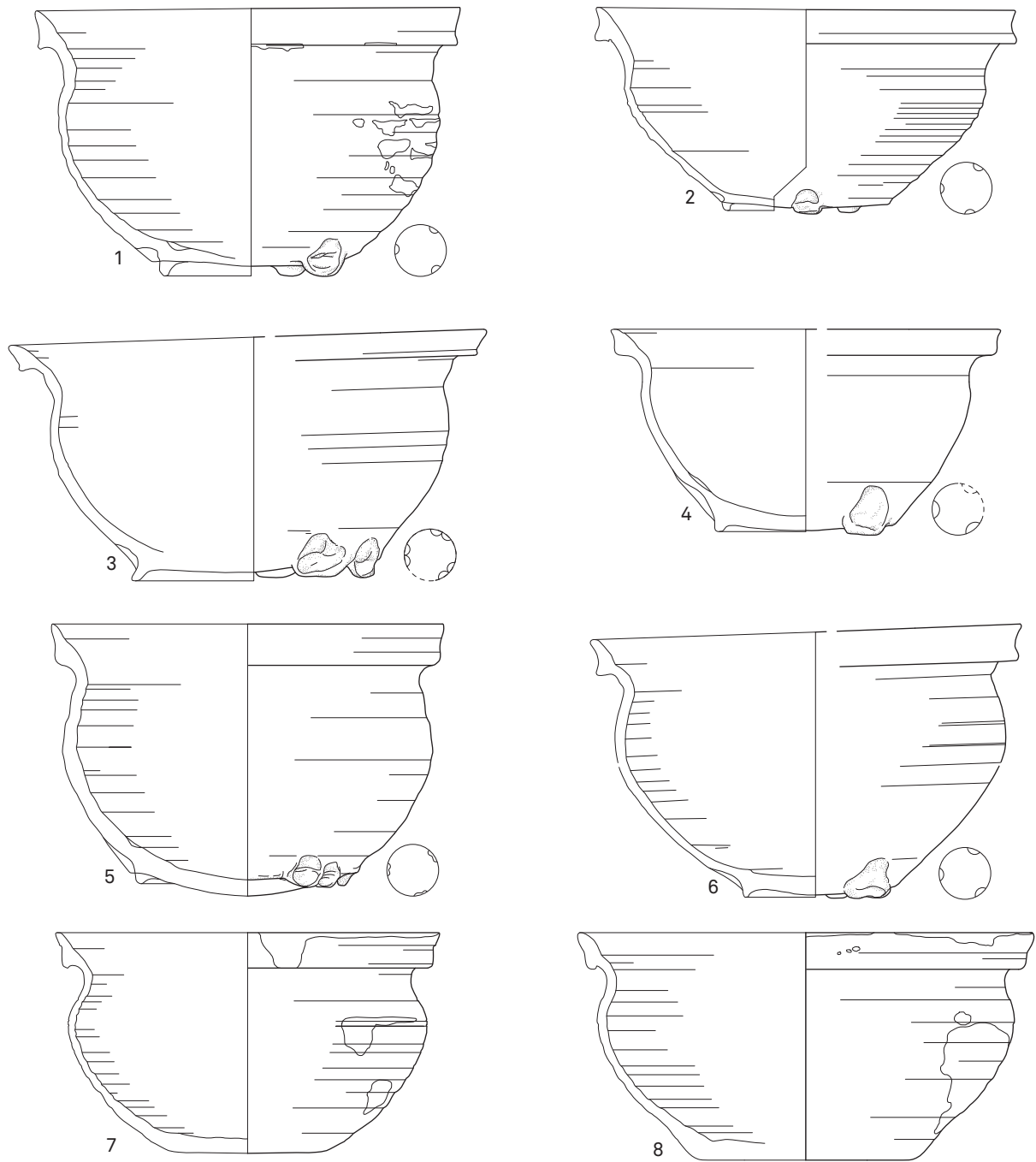

FIG. 42 Maaslands aardewerk: kommen. Schaal 1:3.
 Céramique mosane: terrines. Échelle 1:3.

FIG. 43 Tuitkom in Maaslands wit aardewerk
Terrine à goulot tubulaire en céramique blanche mosane.

(diameter tussen 400 en 420 mm) met schuinstaande wanden en een vlakke bodem (fig. 50: 3-4). De rand is of eenvoudig afgewerkt of wat verdikt en licht afgeschuind. Bij één exemplaar is een massieve greep bewaard (50: 4). Beide exemplaren zijn aan de binnenzijde bedekt met een dik loodglazuur, dat in allebei de gevallen grotendeels verdwenen is.

Een andere open vorm is de pan, waarvan het sterk beroete oor van één exemplaar in orangerode klei (T.G. 7) bewaard is (fig. 52: 5). Het gaat om een holle steel, waarin de indruk van de rand en de doorboorde wand nog duidelijk zichtbaar is.

In deze context bevinden zich drie spinschijfjes in witbakkend aardewerk (fig. 52: 2-4) en een exemplaar in beige aardewerk (fig. 52: 1). Zowel een afgerond type als een biconisch type is aanwezig. Geen van de exemplaren vertoont sporen van glazuur. Dergelijke spinschijfjes komen zeker nog voor in de 13de-eeuwse productie van Andenne⁶¹.

Bij de moeilijk te identificeren fragmenten zitten drie exemplaren van kleine schotelvormen op voet of steel. Een rand in beige aardewerk is intern en extern bedekt met een dik, groenkleurig loodglazuur (fig. 52: 6). Alhoewel een fragment van een beker op voet niet uitgesloten kan worden, lijkt dit toch eerder om de bovenste schotel van een olielamp op stam te gaan⁶². Een integraal geglazuurd fragment in orangerood aardewerk, bestaande uit een holle voet en een schaalvormige bodem, is mogelijk een deel van een eenvoudige olielamp met één schotel (fig. 52: 7). Dergelijke fijn gebouwde lampen zijn echter niet bekend in het Maasland⁶³. Een andere mogelijkheid is dat het gaat om een zoutschotel. Een volgend exemplaar met een wijde, holle voet en een vlakke schotel in orangerood aardewerk is volledig dekkend

geglazuurd en is mogelijk ook van een zoutschotel afkomstig (fig. 52: 8; fig. 53). Er kan echter zeker niet uitgesloten worden dat het om de voet van een andere vorm gaat, zoals een beker of kelk.

Andere opvallende fragmenten die niet tot op vorm geïdentificeerd kunnen worden zijn een zorgvuldig gedraaide bodem op standring in witbakkend aardewerk, volledig intern en extern geglazuurd (fig. 52: 9), een ongeglaazuurde rand met een diameter van ongeveer 130 mm in orangerood aardewerk (fig. 52: 10) en een ongeglaazuurde fijnwandige rand van een grote open vorm in witbakkend aardewerk (fig. 52: 11). Een merkwaardige randvorm van een ongekend type in extern geglazuurd, witbakkend aardewerk vertoont een sterke slijtage op de top, mogelijk als gevolg van het gebruik van een deksel (fig. 52: 12). Gezien de kleine randdiameter van ongeveer 100 mm kan het gaan om de rand van een niet gekend kan- of kruiktype. Ten slotte is er nog een kogelvorm in geel geglazuurde, witbakkend klei, met een diameter van 25 mm (fig. 52: 13). Zijn functie is totaal onduidelijk.

2.2.3 Chronologie

Uit het vergelijkingsmateriaal van de Maasvallei, vooral dan uit de productie van Andenne, blijkt dat de meeste vormen in de 13de eeuw gedateerd kunnen worden. De vergelijkbare types uit Andenne situeren zich in de typologie van Borremans & Warginaire voor twee derde in periode IIIa, te dateren van het tweede tot het laatste kwart van de 13de eeuw, terwijl een derde in periode IIa kan geplaatst worden, te dateren in het eerste kwart van de 13de eeuw. Deze 13de-eeuwse datering wordt niet tegengesproken door het vergelijkingsmateriaal uit andere sites in de Maasvallei, zoals Namen, Wierde, Huy en Luik.

⁶¹ Borremans & Warginaire 1966, o.a. fig. 20: A7/c: 5; fig. 21: A9/c: 7 (pér. IIb, eerste kwart 13de eeuw), fig. 19: A4d/3/e: 2) (pér. IIIa, 13de eeuw).

⁶² Zoals onder meer te zien bij Witvrouw & Witvrouw 1973-74, pl. 21: 1 (rond 1200) en Borremans & Warginaire 1966, fig. 29: A50: 1 (14de eeuw).

⁶³ Vergelijk bv. met Borremans & Warginaire 1966, fig. 21: A9/c: 8 (pér. IIb, eerste kwart 13de eeuw).

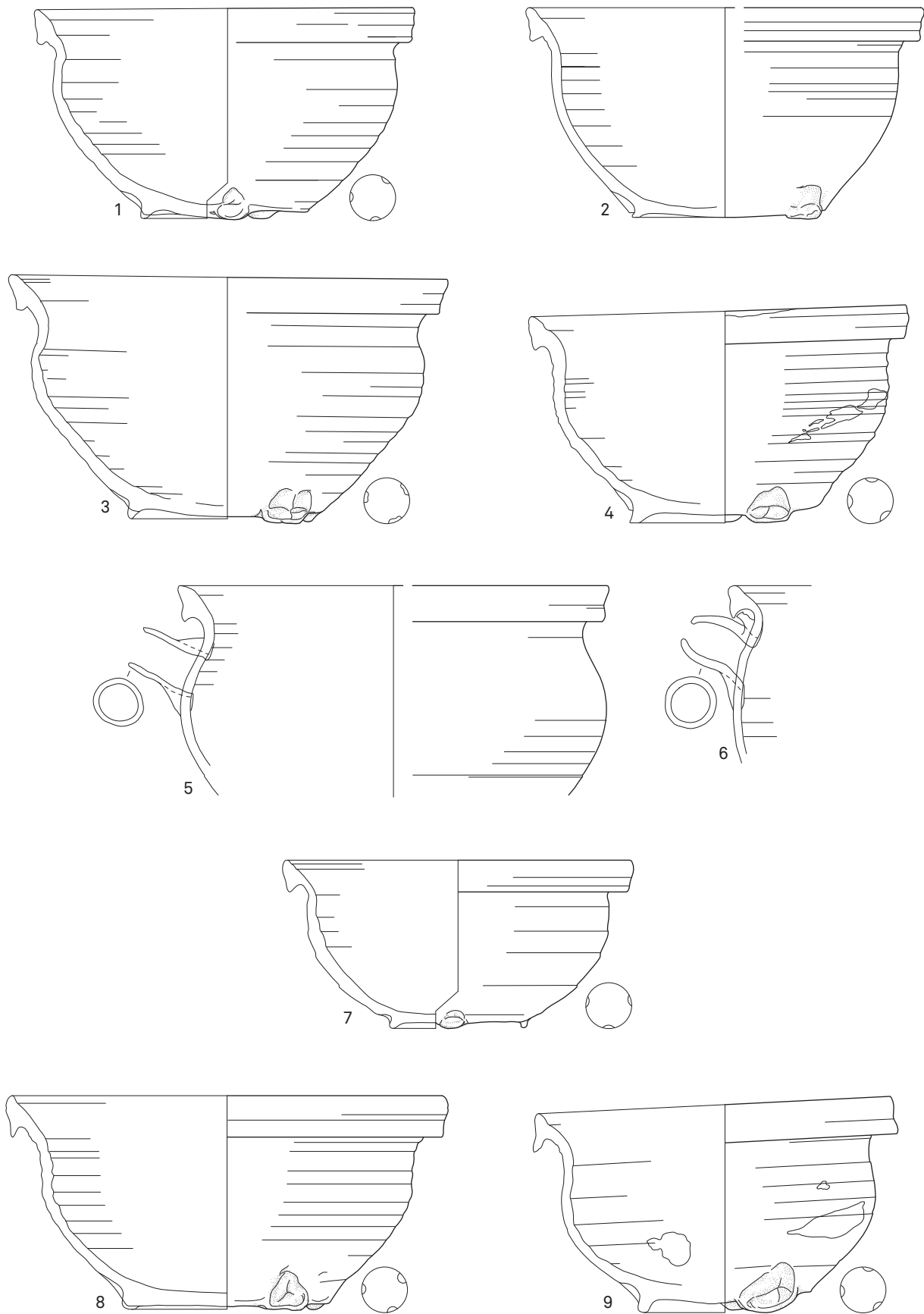

FIG. 44 Maaslands aardewerk: kommen (1-4, 7-9); tuitkommen (5-6). Schaal 1:3.
 Céramique mosane: terrines (1-4, 7-9); terrines à goulot tubulaire (5-6). Échelle 1:3.

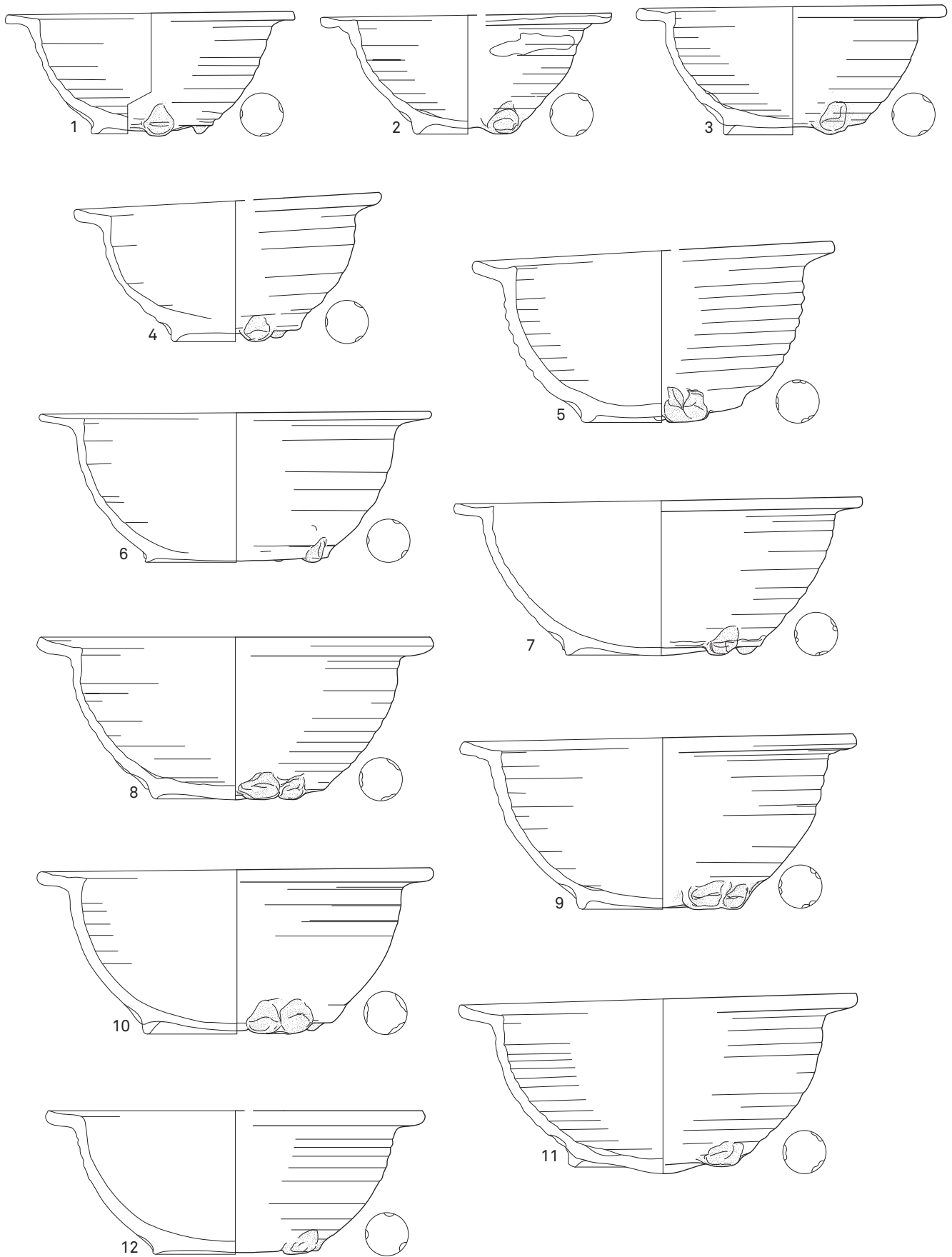

FIG. 45 Maaslands aardewerk: kommen. Schaal 1:3.
Céramique mosane: terrines. Échelle 1:3.

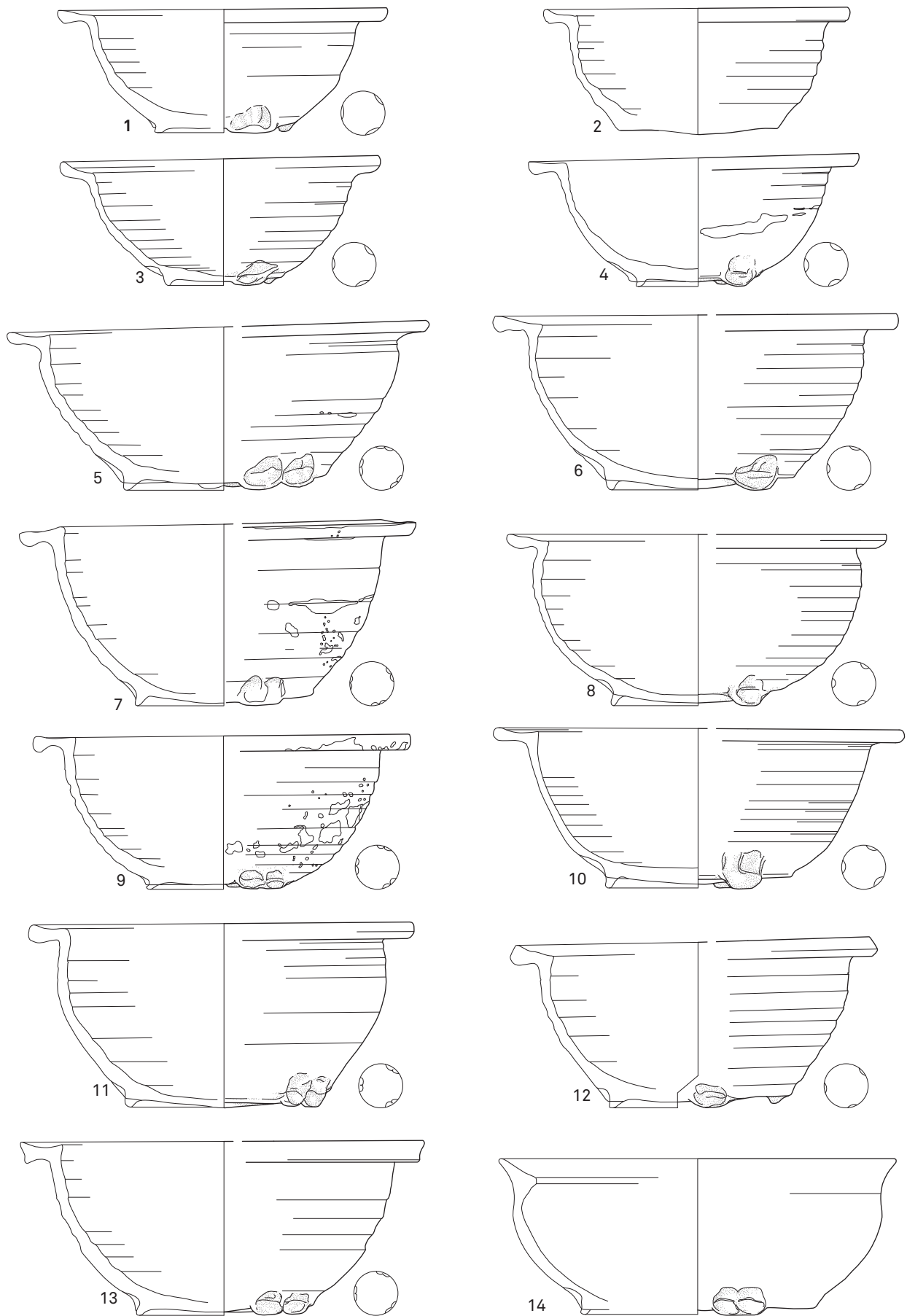
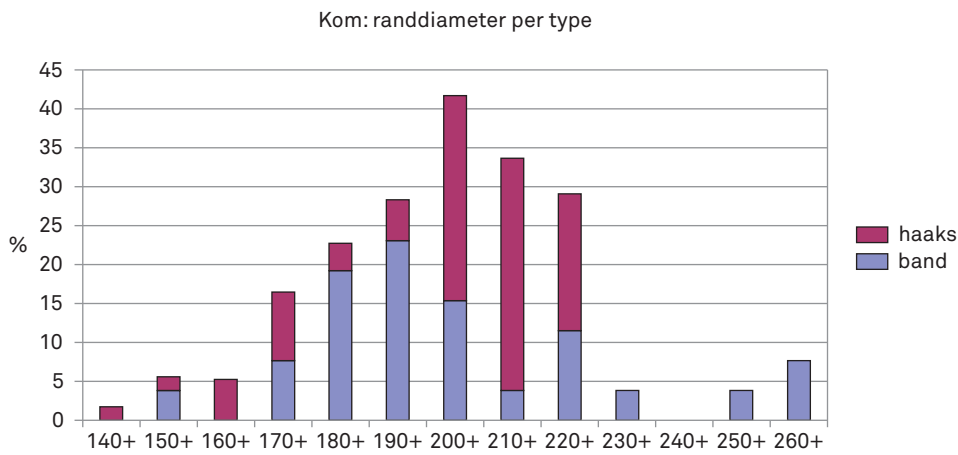

FIG. 46 Maaslands aardewerk: kommen. Schaal 1:3.
 Céramique mosane: terrines. Échelle 1:3.

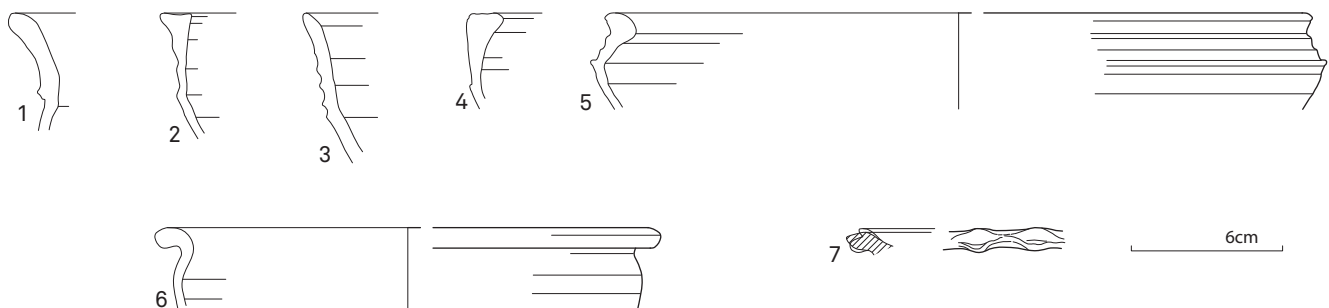
FIG. 47 Maaslands aardewerk: aanwezige randdiameters (in mm) van de kommen met respectievelijk een haaks uitstaande en een bandvormige rand.

Céramique mosane: diamètres présents (en mm) des terrines avec des rebords respectivement perpendiculaires et en forme de bandeau.

FIG. 48 Heel wat kommen vertonen aan de buitenzijde vriessporen in de vorm van putjes en barsten.

Plusieurs terrines montrent des traces de gelure à l'extérieur, en forme de petites piqûres et fissures.

FIG. 49 Maaslands aardewerk: kommen. Schaal 1:3.
Céramique mosane: terrines. Échelle 1:3.

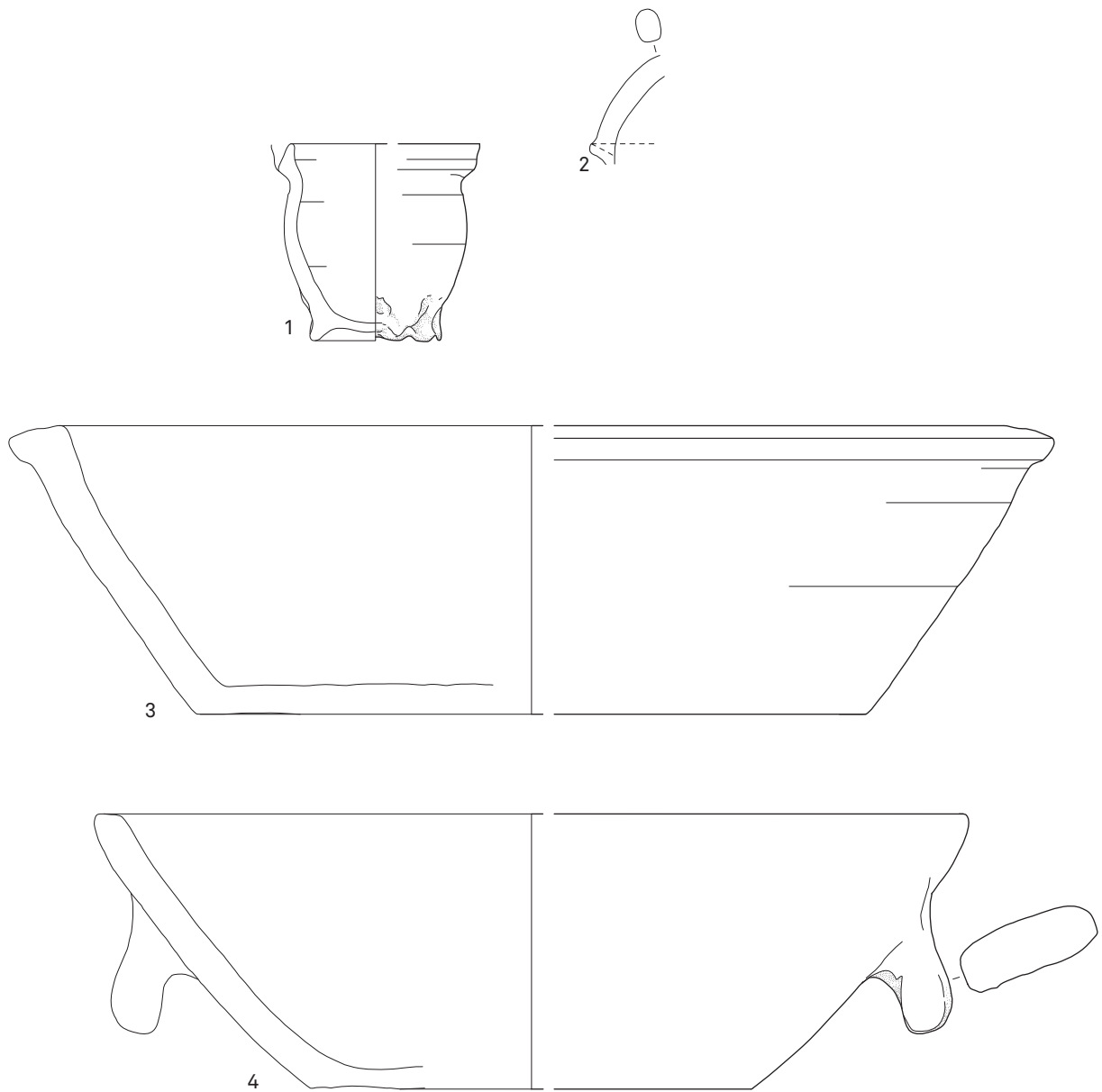

FIG. 50 Maaslands aardewerk: hengselpotten (1-2); mortieren (3-4). Schaal 1:3.
Céramique mosane: pots à anse de panier (1-2); mortiers (3-4). Échelle 1:3.

2.2.4 Ingekraste merken

Opvallend in deze context is de aanwezigheid van negen potten met ingekraste merktekens. Ze zijn aangetroffen op acht kookkannen en een hoge beker in Maaslands aardewerk, waarbij een onderscheid gemaakt kan worden tussen de merken die bestaan uit twee of drie letters en de merken die bestaan uit eenvoudige symbolen. De letters zijn meestal zeer zorgvuldig gevormd (fig. 31: 1; fig. 35: 1, 15; fig. 34: rechts), maar ook een slordig vervaardigde lettercombinatie komt voor (fig. 8: 1; fig. 9). In één geval lijkt het erop dat een persoon zonder ervaring eigenhandig een lettercombinatie heeft willen inkrassen, met een onleesbare

letter tot gevolg (fig. 29: 8; fig. 33). De letters zijn vaak moeilijk leesbaar of interpreteerbaar, en in twee gevallen is ook een afkorting gebruikt (fig. 8: 1; fig. 35: 1). De symbolen zijn meestal nogal primitief ingekrast. Het kruis komt in deze context tweemaal voor (fig. 30: 1, 11; fig. 34: links), maar nog drie andere voorbeelden zijn gekend van 13de-eeuws aardewerk uit grachtcontext HE3 te Herkenrode (*cf. infra*)⁶⁴. Bij alle exemplaren gaat het om een eenvoudig kruis, uitgezonderd één voorbeeld uit deze context, waar er een zogenaamd verkort krukkenkruis gevormd is (fig. 30: 11). Op te merken is dat alle kruisjes op het oor geplaatst zijn, terwijl alle letters zich steeds op de buik (vaak net naast het

64 Zie hoofdstuk 3 en hoofdstuk 5, fig. 98.

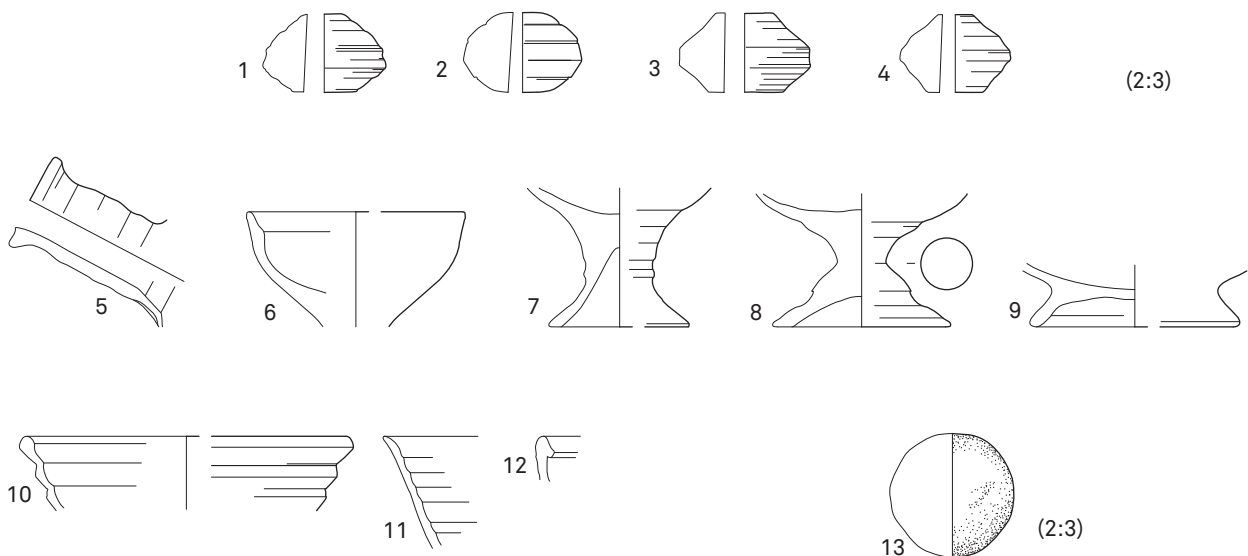

FIG. 51 Hengselpotje in Maaslands beige aardewerk.
Pot à anse de panier en céramique beige mosane.

oor) bevinden. Ten slotte zijn er nog twee gevallen waarin eenvoudige lijnen getrokken zijn: één verticale lijn op de buik naast het oor (fig. 30: 9) en drie korte horizontale merkstreepjes op een oor (fig. 30: 3). De discussie over de mogelijke betekenis(sen) van deze ingekraste merken wordt gevoerd in hoofdstuk 5 op het einde van dit artikel.

2.2.5 Besluit

Het Maaslands aardewerk is met iets meer dan 88% overduidelijk de dominante soort binnen dit ceramiekensemble. Hierdoor bevat de context een grote variatie aan vormen en types die quasi het volledige gamma aan gebruiks aardewerk uit die periode omvat. Drie vormgroepen nemen echter samen driekwart van het ensemble voor hun rekening: de kom, de kan en de kookkan. Naast de vormvariatie is echter ook de technische variatie enorm, wat toch eerder verrassend overkomt. Het gekende witbakkende aardewerk, dat meestal als typerend voor het Maaslands aardewerk geduid wordt, vormt wel de grootste groep, maar omvat toch minder dan 40% van het ensemble. Daarnaast kunnen nog zeven aardewerkgroepen binnen het Maaslands herkend worden, die samen 14 technische groepen vertegenwoordigen. Deze vaststelling werpt een heel nieuwe kijk op het gebruik van Maaslands aardewerk in Limburg en misschien zelfs in oostelijk Brabant, waar een vele grotere variatie aan Maaslands aardewerk verhandeld en gebruikt werd dan tot nog toe werd gedacht, en dat scherp contrasteert met het zeer beperkte aantal Maaslandse vormen en baksels dat in westelijk Brabant en in Vlaanderen voorkomt⁶⁵.

FIG. 52 Maaslands aardewerk: spinschijfjes (1-4); pan (5); olielamp? (6); zoutshotel? (7-8); niet-gedetermineerde vormen (9-13). Schaal 2:3 (1-4, 13), schaal 1:3 (5-12).

Céramique mosane: fusaïoles (1-4); poêle (5); lampe à l'huile? (6); salière? (7-8); formes non-déterminées (9-13). Échelle 2:3 (1-4, 13), échelle 1:3 (5-12).

FIG. 53 Vorm op holle voet in Maaslands oranje-rood aardewerk.

Forme sur pied creux en céramique orange-rouge mosane.

De typo-chronologische analyse toont aan dat alle vormen gesitueerd kunnen worden in *période* II of *période* III in het chronologisch schema van Borremans & Warginaire. De samenhang en de tafonomie van de context en de vrij grote eenvormigheid binnen de aangetroffen vormtypes en technieken zijn een sterke aanwijzing dat dit ensemble effectief tot stand gekomen is in de overgangsfase van *période* II naar *période* III of in de aanvangsfase van deze laatste. Op basis hiervan kan een datering in het tweede kwart van de 13de eeuw vooropgesteld worden, ervan uitgaande dat de dateringen die door Borremans & Warginaire gehanteerd worden voor hun periodisering nog steeds geldig zijn⁶⁶.

2.3 Rood aardewerk

2.3.1 Technische kenmerken

◉ Inleiding

Het rood aardewerk zoals het hier in één technische groep (T.G. 10) is omschreven, komt slechts zeer sporadisch voor in deze context. Onder rood aardewerk wordt een groep van rode, oxiderend gebakken ceramiek verstaan die sterke gelijkenissen vertoont met de rode baksels uit ijzerhoudende, alluviale klei uit westelijk Vlaanderen. De herkomst is echter totaal niet gekend. Ook al lijkt Brabant of Vlaanderen het meest plausibel als herkomstgebied, ook voor deze groep kan een Maaslandse oorsprong niet uitgesloten worden. In de Maasvallei werden ook ijzerhoudende kleien geëxploiteerd, waarbij echter zowel de variatie als de regionale differentiatie in dat gebied momenteel nog een grote onbekende is.

◉ Technische Groep 10

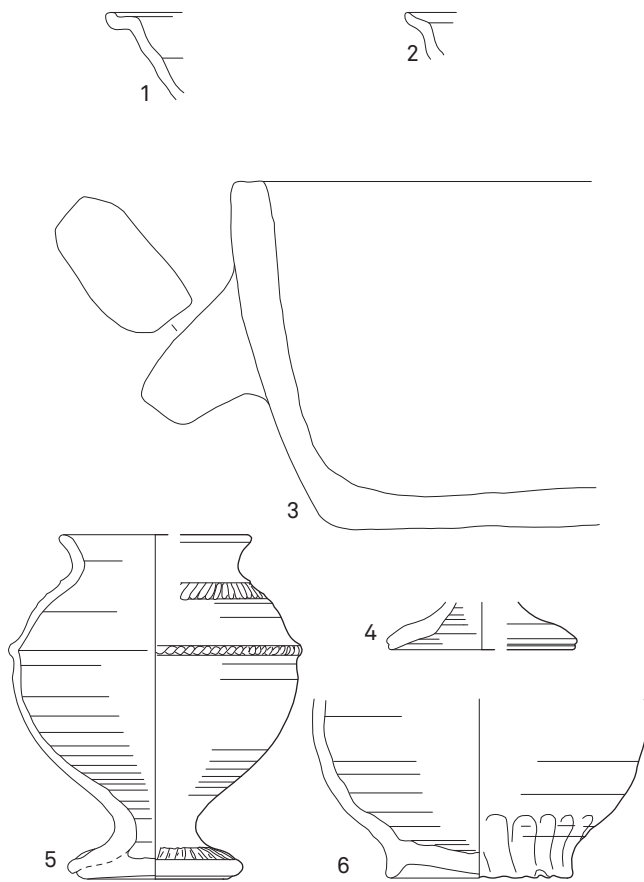
Het betreft een hard baksel met een regelmatig verspreide, dichte tot zeer dichte verschraling van fijn tot matig fijn zand. Zowel de kern als de wanden hebben een volrode kleur. Soms is een don-

kerrode oppervlaktelaag aanwezig. Dit baksel vertoont gelijkenis met sommige rode producten van T.G. 7 uit het Maasland.

2.3.2 Typologie & chronologie

De groep van het rode aardewerk bevat slechts 17 scherven, waaronder randfragmenten van 5 individuen. Er kan verder onderscheid gemaakt worden tussen het gewone rode aardewerk en het hoogversierde rode aardewerk (tabel 1). De groep van het gewone rode aardewerk bevat slechts zes scherven, waaronder vier randfragmenten. Het gaat om een groot fragment van een pan met uitgeplooid rand en een diameter van ongeveer 224 mm (fig. 54: 1). De binnenzijde is geglaazuurd en de buitenzijde vertoont lichte beroeting. Een klein zowel intern als extern geglaazuurd randfragment is waarschijnlijk afkomstig van een kleine komvorm (fig. 54: 2). Twee grote dikwandige fragmenten zijn afkomstig van een mortier op vlakke bodem en opstaande wand met een schuin naar beneden staande massieve greep (fig. 54: 3). Enkele restanten van loodglazuur zijn nog aanwezig op het sterk verweerde binnenoppervlak. Dit mortier vertoont typologisch een zeer grote verwantschap met de mortieren in Maaslandse baksels (cf. fig. 50: 3-4). Gezien de verwantschap van de vorm en de gelijkenissen van het baksel met T.G. 7 is het zeker niet uitgesloten dat dit exemplaar eveneens een Maaslandse oorsprong kent. Bij het gewone rode aardewerk moet nog gewezen worden op de aanwezigheid van een geglaazuurd fragment van een gedraaide holle voet die aan de binnenzijde bijgesneden is (fig. 54: 4) en van een klein randfragment dat waarschijnlijk intrusief is.

De groep van het hoogversierde, rode aardewerk bevat 11 scherven. De meeste zijn afkomstig van een bijzonder recipiënt waarvan de vorm volledig kan gereconstrueerd worden. Het gaat om een zorgvuldig gedraaide en afgewerkte gesloten beker op voet van 137 mm hoog met een raddiameter van 74 mm (fig. 54: 5).

FIG. 54 Rood aardewerk: pan (1); kom (2); mortier (3); onbekend (4); beker in hoogversierd aardewerk (5); kan in hoogversierd aardewerk (6). Schaal 1:3.

Céramique rouge: poêle (1); casserole (2); mortier (3); inconnu (4); gobelet en céramique très décorée (5). Échelle 1:3.

Het lichaam heeft een bolle vorm met een ingesnoerde hals en een korte, uitstaande rand met afgeronde top en rust op een smalle voet. De voet is aanvankelijk als een open vorm gedraaid, en daarna afgesloten met een apart gevormde vlakke voetplaat. Er zijn drie rolstempels aangebracht: een brede radstempel van diagonale streepjes op de schouder, één met kort streepje op een geprononceerde, gedraaide ribbel centraal op de buik en opnieuw de brede radstempel op de voet. De buitenzijde is volledig bedekt met een dun wit slib en afgewerkt met een gevlekt geel- en groenkleurig glazuur, waarbij groen domineert (fig. 55). De binnenzijde is ongeglazuurd. Momenteel is geen vergelijkbare beker op voet in hoogversierd aardewerk of in een andere ceramieksoort gekend. De vorm lijkt wel geïnspireerd op de bекers op voet zoals die in de pottenbakkerijen van Brunssum en Schinveld voorkomen⁶⁷. Naast deze beker is ook een groot buik- en bodemfragment van een kan aangetroffen, gekenmerkt door een uitgeknepen standring (fig. 54: 6). De buitenzijde is volledig bedekt met een gevlekt lood- en koperglazuur. Ten slotte is er nog een

FIG. 55 Beker op voet in hoogversierd, rood aardewerk van ongekende herkomst.

Gobelet sur pied en céramique rouge très décorée d'origine inconnu.

wandfragment in rood aardewerk met een diagonaal geplaatste, licht gebogen witte sliblijn. De buitenzijde is eveneens met een geelgroen gevlekt lood- en koperglazuur bedekt.

2.3.3 Besluit

Het rode aardewerk is met minder dan 1% in het totale aardewerkensemble slechts zeer sporadisch vertegenwoordigd en heeft aldus weinig betekenis. Het is niet duidelijk vanwaar deze bakselgroep afkomstig is, waarschijnlijk is de herkomst divers. Zowel de technische kenmerken als de vormgeving van het mortier maken duidelijk dat het niet uitgesloten is dat ook deze groep, of een deel ervan, een Maaslandse herkomst heeft. Het hoogversierde aardewerk dat in deze bakselgroep is aangetroffen bevat geen specifieke kenmerken die op een Vlaamse of Brabantse oorsprong duiden, maar eveneens ontbreken typische elementen die naar het Maasland verwijzen. Dus ook hier blijft de oorsprong onbekend.

⁶⁷ Bruijn 1960, 177, fig. 38 (rechtsboven) en 185, fig. 45 (rechts); Idem 1963, 435, fig. 77: 9. Zie ook fig. 65: 9 in dit artikel.

2.4 Aardewerk uit Nederlands Limburg (Brunssum-Schinveld)

2.4.1 Technische kenmerken

◦ Inleiding

Er zijn 408 scherven geïdentificeerd als aardewerk afkomstig van het productiegebied in Nederlands Limburg, waarvan de producten uit ovens van Brunssum en Schinveld het best gekend zijn⁶⁸ (tabel 1). Er zijn zeven technische groepen onderscheiden op basis van de verschraling, de bakselkleur en de afwerking. Aangezien het steeds om zeer hard gebakken aardewerk gaat, is de graad van sintering niet verder in overweging genomen.

◦ Technische groep 20 (fig. 56)

Deze groep heeft een klinkend hard baksel met een dichte, matig grove zandverschraling. De bakselkleur is grijs, vaak met lichtgrijze tot beige kern. Het oppervlak vertoont meestal een beigebruine tot roodbruine deklaag. Het gaat niet om een engobe, maar lijkt eerder door bevlaming tot stand gekomen.

◦ Technische groep 21 (fig. 56)

Deze groep lijkt sterk op T.G. 20: klinkend hard baksel met matig grove zandverschraling. Het baksel is grijs, vaak met lichtgrijze tot beige kern en een beige oppervlaktekleur. Het verschil met T.G. 20 is de afwezigheid van de gevlekte beigebruine tot roodbruine deklaag. Een deel is versierd met een rode beschildering.

◦ Technische groep 22 (fig. 56)

Het klinkend harde baksel heeft een matig grove verschraling. De kleur is over de volledige breuk beige. Het oppervlak is bedekt met een beigebruine tot roodbruine ijzerengobe. Dit baksel behoort zeker tot het protosteengoed.

◦ Technische groep 23 (fig. 56)

Het klinkend harde baksel heeft een matig fijne verschraling. De bakselkleur is grijs, soms met een beige kern. Het oppervlak is bedekt met een bruine tot paarsbruine ijzerengobe. Dit baksel behoort tot het protosteengoed.

◦ Technische groep 24 (fig. 57)

Het klinkend harde baksel heeft een matig fijne tot matig grove zandverschraling. De kleur is over de volledige breuk donkergrijs. Het oppervlak is bedekt met een bruine tot paarsbruine ijzerengobe. Dit baksel behoort tot het protosteengoed.

◦ Technische groep 25 (fig. 57)

Het klinkend harde baksel heeft een matig fijne tot matig grove zandverschraling. De bakselkleur is roodbruin, soms met een bruine binnenkern, en het oppervlak is donkerbruin tot bruin-grijs. Het gaat om op iets te lage temperatuur gebakken aardewerk dat lijkt op protosteengoed, waarbij echter de aanzet tot sintering nog ontbreekt.

◦ Technische groep 26 (fig. 57)

Hard tot klinkend hard baksel met een matig grove zandverschraling. Het bevat sporadisch korrels groter dan 1 mm. De kleur varieert van beige tot geel over de gehele breuk. Een deel is versierd met een rode beschildering.

◦ Aardewerkgroepen:

Op basis van de bakselgroepen kunnen drie aardewerkgroepen onderscheiden worden: het gele aardewerk (T.G. 26), het protosteengoed zonder engobe (T.G. 20 en 21) en het protosteengoed met engobe (T.G. 22, 23, 24 en 25). Het Limburgse roodbeschilderde aardewerk komt zowel voor bij het gele aardewerk als bij het protosteengoed zonder engobe. Volgens de studie van Bruijn behoort bakselgroep 26 van het gele aardewerk nog tot periode II⁶⁹ terwijl het protosteengoed met engobe zeker in periode III kan geplaatst worden⁷⁰. De groep van het protosteengoed zonder engobe, waaronder heel wat roodbeschilderd aardewerk, zit waarschijnlijk op de overgang tussen de beide periodes.

2.4.2 Typologie

◦ Inleiding

In totaal bevat het ensemble 408 scherven van aardewerk uit Nederlands Limburg, die in totaal minstens 57 exemplaren vertegenwoordigen (10%). Er kunnen vier basisvormen onderscheiden worden: de beker, de kan, de fles en de kookpot (fig. 58). Bij de beker is er een verdeling in hoge en lage bekervormen, waarbij de lage bekervormen verder opgesplitst zijn in open en gesloten types. De kannen zijn in vier vormtypes onderverdeeld.

◦ Kan

Minstens 13 exemplaren zijn als kan geïdentificeerd. Er kunnen vier vormtypes en zeven randtypes onderscheiden worden, waarbij de randtypes meestal niet aan een vormtype te koppelen zijn (tabel 4). Het kantype A heeft als basisvorm een tonvormig lichaam op een uitgeknepen standring met een hoge cilindrische tot trechtervormige hals, een zwaar rolronde oor tussen rand en schouder en soms een gietsneb (fig. 59: 1, 4, 9). De overgang schouder/buik en buik/bodem is gekenmerkt door een scherpe knik, meestal benadrukt door een geprononceerde ribbel (fig. 60). De buik is meestal voorzien van sterke draairillen, evenals de hals. De randtypes variëren van eenvoudig opstaand (fig. 59: 1), licht verdikt en soms al wat bandvormig (fig. 59: 4) tot een geprononceerde bandvorm met dekselgeul (fig. 59: 9). De drie exemplaren van dit kantype uit Herkenrode zijn vervaardigd in T.G. 22, een protosteengoedbaksel gekenmerkt door een roodbruine tot paarsbruine engobe. De aanvang van dit kantype wordt door Bruijn in periode II geplaatst, maar deze vorm is ook zeer sterk vertegenwoordigd in periode III⁷¹.

Het kantype B wordt gekenmerkt door een eerder bolvormig tot ovaalvormig lichaam op een uitgeknepen standring, een mid-

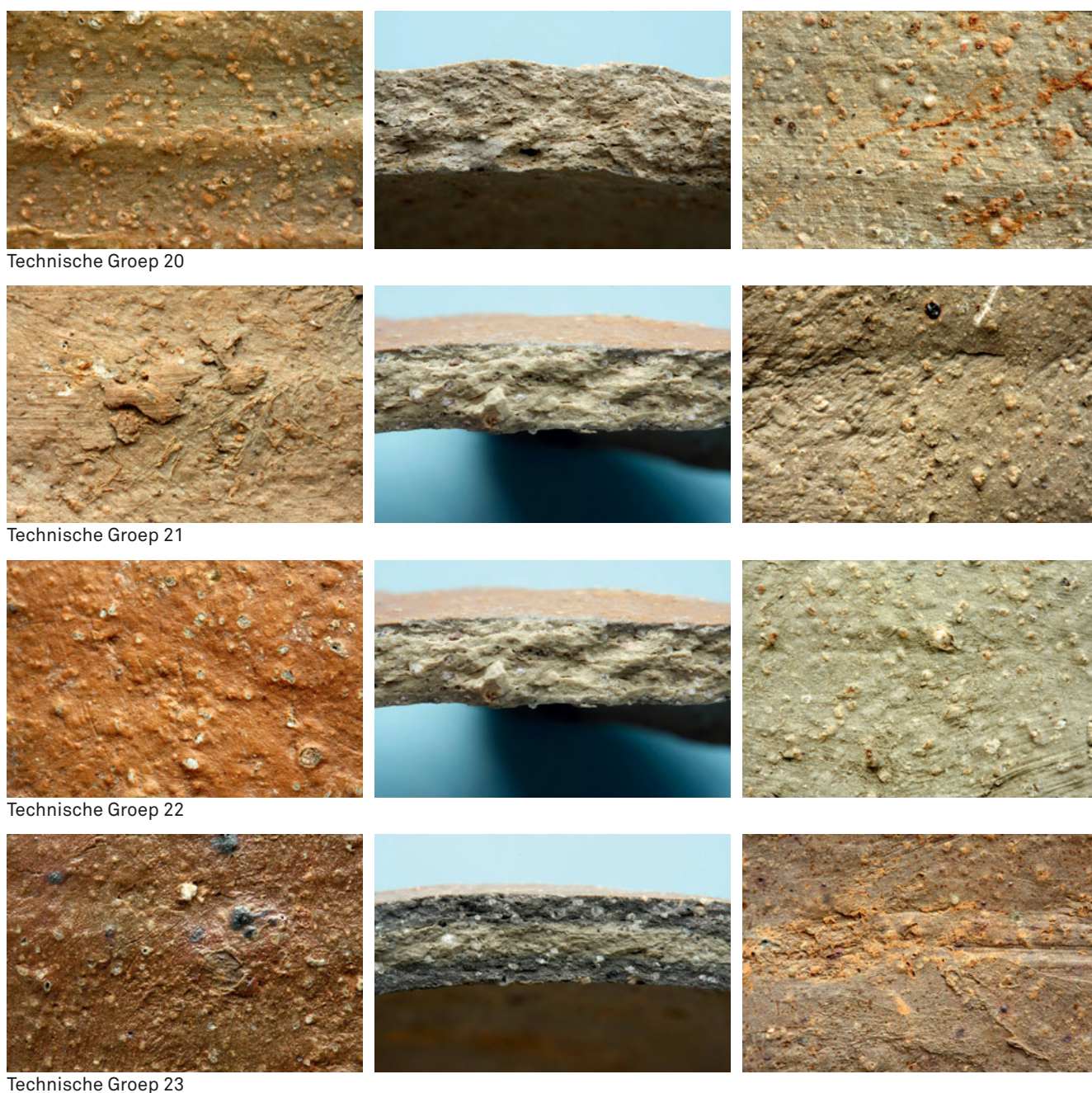
⁶⁸ Bruijn 1960; Bruijn 1961; Bruijn 1963; Bruijn 1965; Sanke 2001.

⁶⁹ Bruijn 1960, 159-169.

⁷⁰ Bruijn 1963, 400-404.

⁷¹ Bruijn 1961, Abb. 38: 3-6 (Per. III); Bruijn 1963, Abb. 43: 1 (Per. II), Abb. 53: 2 (Per. III).

FIG. 56 Aardewerk uit Nederlands Limburg (zogenaamd Brunssum-Schinveld): baksels van de technische groepen (T.G.) 20 tot 23. *Céramique du Limbourg néerlandais (dite de Brunssum-Schinveld): pâtes des groupes techniques (T.G.) 20 à 23.*

delhoge, cilindrische hals en een rolrond oor tussen rand en schouder (fig. 59: 5). Het enige gekende voorbeeld uit dit ensemble heeft een licht bandvormige rand zoals die ook bij kantype A voorkomt, en is vervaardigd in bakselgroep 20, een protosteengoedbaksel zonder engobe. Kantype B kent al voorlopers in periode II, maar het exemplaar uit Herkenrode is vooral vergelijkbaar met voorbeelden uit periode III⁷².

Het kantype C is een weinig geprofileerd, hoog, slank type op uitgeknepen standring en met een bandvormig oor, dat pas vanaf de vroege periode IV lijkt op te duiken⁷³. Een bijna volledig exemplaar, waarvan enkel de rand ontbreekt, is in deze context aanwezig (fig. 59: 13). Het gaat om een vrij kleine kan in een matig fijn verschaald protosteengoedbaksel van technische groep 24, gekenmerkt door een volledig dekkende paarse

⁷² Bruijn 1963, Abb. 44: 1 (Per. II), Abb. 52: 1 en 55: 9-10 (Per. III).

⁷³ Bruijn 1963, 427 Abb. 69.

Technische Groep 24

Technische Groep 25

Technische Groep 26

FIG. 57 Aardewerk uit Nederlands Limburg (zogenaamd Brunssum-Schinveld): baksels van de technische groepen (T.G.) 24 tot 26. *Céramique du Limbourg néerlandais (dite de Brunssum-Schinveld): pâtes des groupes techniques (T.G.) 24 à 26.*

FIG. 58 Selectie van het aardewerk uit Nederlands Limburg (zogenaamd Brunssum-Schinveld) aangetroffen in kuil HE1. *Sélection de céramique du Limbourg néerlandais (dite de Brunssum-Schinveld), trouvée dans la fosse HE1.*

TABEL 4

Kuil HE1: aardewerk uit Nederlands Limburg, telling per vormtype (in MAE).

Fosse HE1: céramique du Limbourg néerlandais, comptage par type de forme (en nombre minimum d'individus - MAE).

vormtype	rand-type	technische groep (T.G.)						totaal	
		20	21	22	23	24	25		26
hoge beker	B1A	2	3			1			6
	B1B	2	1						3
	B1C		1						1
	B2	1							1
	B3A	1	5		1				7
	B3B	3	2		1				6
	B?	1		1					2
gesloten beker	B5	1							1
	B6	2	1	1	1				5
	B13				2				2
	B?	2							2
beker op voet	B6			1					1
open beker	B7	1							1
	B8				1				1
oorbeker	B6				1				1
	B?	1							1
kan type A	B10			1					1
	B11B			1					1
	B12			1					1
kan type B	B11B	1							1
kan type C	B?					1			1
kan type D	B14				1				1
kan type indet.	B11A	1	1						2
	B11B	1		1					2
	B11C	2							2
	B15	1							1
fles	B16						1		1
grape	B20		1						1
	B21							1	1
totaal		23	15	7	8	2	1	1	57

engobe. De bodem van een veel groter exemplaar van dit vormtype is ook aanwezig (fig. 59: 12). Het is eveneens vervaardigd in technische groep 24, maar heeft een bruinpaarse engobe.

Ten slotte is er ook een quasi volledig exemplaar aangetroffen van een bijzondere miniatuurkanvorm (kantype D) (fig. 61). De basisvorm is eigenlijk een verkleinde vorm van kantype A met tonvormig lichaam, maar dan geplaatst op drie puntvormige

pootjes (fig. 59: 11). Hij is vervaardigd in het grijs protosteengoedbaksel van technische groep 23. De volledige buitenzijde en de rand en hals aan de binnenzijde zijn bedekt met een bruinpaarse engobe, die duidelijk als een vloeibare pap is aangebracht. Deze zeldzame vorm is gekend van Brunssum, waar hij in periode IV gedateerd wordt⁷⁴. Afwijkend zijn echter het dikke rolronde worstoor en de manier van aanhechting bovenop de rand, elementen die nog kenmerkend zijn voor periode III⁷⁵, evenals

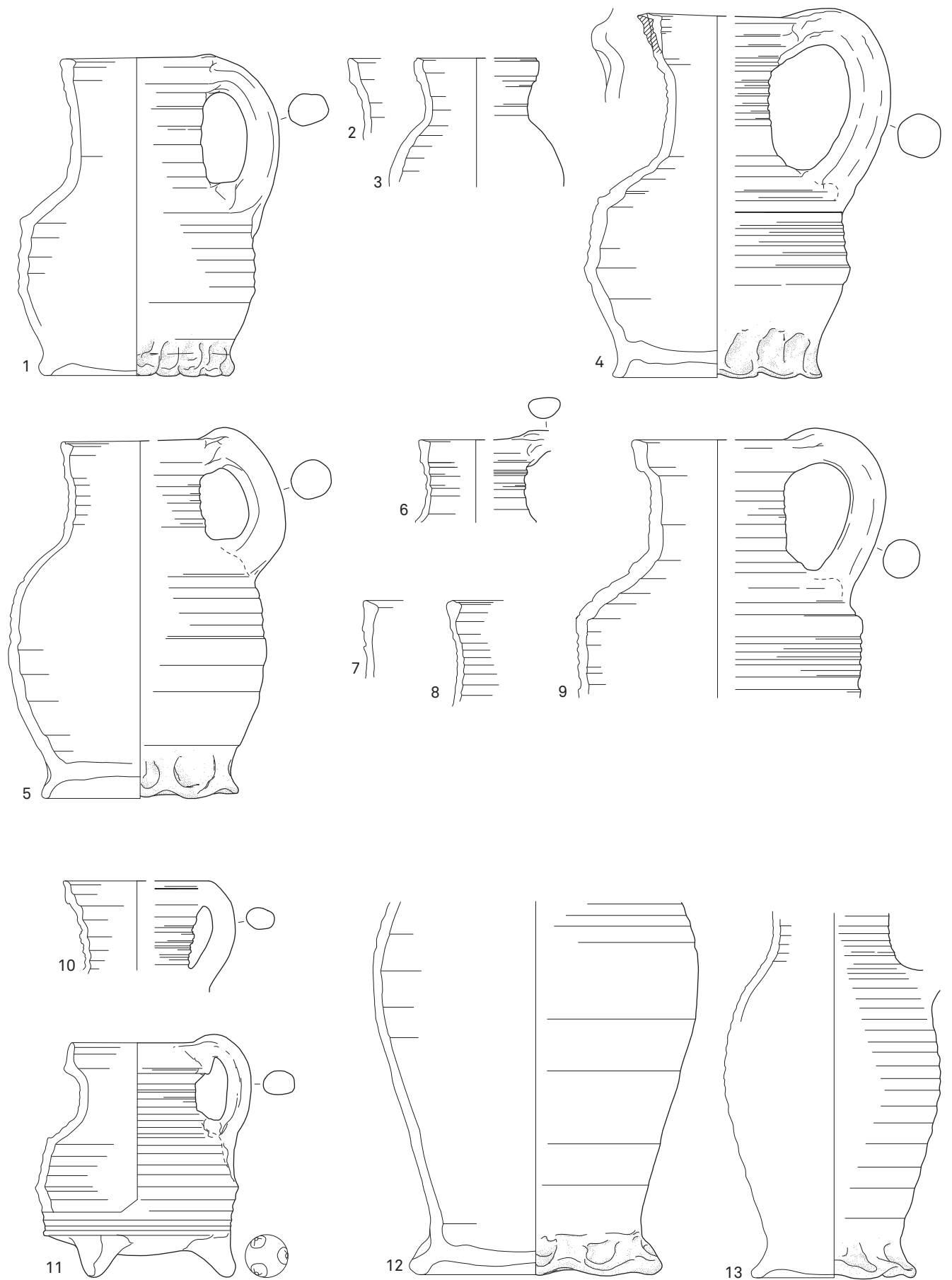

FIG. 59 Aardewerk uit Nederlands Limburg: kan en kruik. Schaal 1:3.
 Céramique du Limbourg néerlandais: pichet et cruche. Échelle 1:3.

FIG. 60 Typische kanvorm in protosteengoed met engobe uit Nederlands Limburg.

Forme typique de pichet en proto-grès avec engobe du Limbourg néerlandais.

het tonvormige lichaam. Het exemplaar uit Herkenrode kan op basis van deze vormelementen nog in periode III geplaatst worden.

De overige kanranden uit de context kunnen niet aan een van deze vormtypes gelinkt worden. Het gaat meestal om licht bandvormige (fig. 59: 2-3, 6-7, 10) tot verdikte types (fig. 59: 8). Twee exemplaren met een worstoor zijn zeker nog in periode II of III te dateren. Ten slotte moet nog opgemerkt worden dat er geen enkel herkenbaar kanfragment was met een decoratie van rode beschildering.

◦ Hoge beker

Met minstens 26 exemplaren is de hoge beker het best vertegenwoordigde vormtype onder het aardewerk uit Nederlands Limburg (fig. 62). Er zijn negen meetbare exemplaren, waarmee een overzicht van de afmetingen en de vormverhoudingen verkregen kan worden (tabel 5). Op basis van de vormverhoudingen kunnen drie hoofdtypes afgelijnd worden: een kort slank type, een kort bol type en een lang slank type.

Het korte, slanke type is met minstens 12 exemplaren goed vertegenwoordigd (fig. 63: 1-8, 10; fig. 64: 3-4, 9). Het heeft doorgaans een eenvoudige opstaande, meestal versmalde rand met puntige of afgeronde top. Het slanke, weinig geprofileerde lichaam rust op een uitgeknepen standring. De hals en het lichaam zijn overwegend licht geribbeld. De hals- en halsdiameter varieert meestal tussen 60 en 70 mm. Twee exemplaren hebben echter een smallere hals, met een diameter van respectievelijk 50 en 54 mm (fig. 63: 10; fig. 64: 4). Het gaat om twee beduidend kleinere exemplaren, waarbij ook de hals merkkelijk korter is. Van de 12 exemplaren zijn er 8 uitgevoerd in T.G. 21 en versierd met een rode beschildering op de schouder (fig. 62). De verfstrepen zijn 2 tot 3 mm breed, en hebben steeds een bruinpaarse tot zwartbruine kleur. Het gaat altijd om een reeks van vier tot zes verticale of licht schuin staande streepjes, die rondom de volledige schouder in drie tot zes groepjes tussen twee horizontale lijnen zijn geplaatst (fig. 63: 1-2, 4-8, 10). Eén rand/halsfragment, dat niet met zekerheid tot de lage slanke kan gerekend kan worden, heeft eenzelfde beschilderingspatroon maar dan

FIG. 61 Kleine kan op drie pootjes in protosteengoed met engobe uit Nederlands Limburg.
Petite pichet tripode en proto-grès avec engobe du Limbourg néerlandais.

FIG. 62 Hoge bekertypes uit Nederlands Limburg.
Types de gobelets hauts du Limbourg néerlandais.

TABEL 5

Kuil HE1: aardewerk uit Nederlands Limburg, maatverhoudingen bij de hoge beker.
Fosse HE1: céramique du Limbourg néerlandais, dimensions du gobelet haut.

Fig.	randtype	technische groep	hoogte (mm)	max. diam. (mm)	verhoud. diam./H.
B2.9	B1A	21	150	114	1,32
B2.10	B1C	20	128	90	1,42
B2.2	B3A	21	166	114	1,46
B2.7	B3A	21	167	112	1,49
B2.14	B1A	21	154	100	1,54
B2.11	B1A	24	220	142	1,55
B2.1	B3B	21	188	112	1,68
B2.13	B1B	20	182	104	1,75
B2.12	B3A	23	212	118	1,80

aangebracht op de hals in plaats van de schouder (63: 3). De overige vier exemplaren die met zekerheid tot dit bekertype behoren zijn vervaardigd in het onversierde baksel van T.G. 20 (fig. 64: 3-4, 8-9). Dit bekertype is goed vertegenwoordigd in het productieafval van Brunssum en Schinveld van periode II⁷⁶. De beschilderde exemplaren zijn typisch voor periode II⁷⁷, maar ook het baksel van de onbeschilderde exemplaren verwijst vooral naar deze periode⁷⁸.

Het korte bolle type is maar door één exemplaar met zekerheid vertegenwoordigd (fig. 63: 9). Het heeft dezelfde morfologische basiskennmerken als het bovenstaande type, met uitzondering

van zijn bolle buik, wat ook de maatverhouding sterk beïnvloedt. Dit exemplaar is vervaardigd in T.G. 21, met rode beschildering bovenaan de schouder (fig. 62: vooraan rechts). Het patroon bestaat uit twee parallelle, horizontale banden waarvan de tussenliggende strook volledig opgevuld is met korte, licht schuin staande verticale streepjes. Dit korte bolle type is minder gekend uit het productieafval. Enkele voorbeelden van bolle exemplaren uit Schinveld IV missen ofwel de kenmerkende hoge hals van dit exemplaar⁷⁹, of rusten op een bodem met voet⁸⁰.

Van het lange slanke type zijn minstens twee exemplaren in de context aanwezig (fig. 64: 1-2). Het gaat eigenlijk om het grotere

⁷⁶ Bruijn 1963, 400.

⁷⁷ Bruijn 1963, 402-403, Abb. 47-48.

⁷⁸ Bruijn 1963, 400; Theuvs *et al.* 1988, 326.

⁷⁹ Bruijn 1963, 403 Abb. 48: 5-6.

⁸⁰ Bruijn 1963, 402 Abb. 47: 4-6.

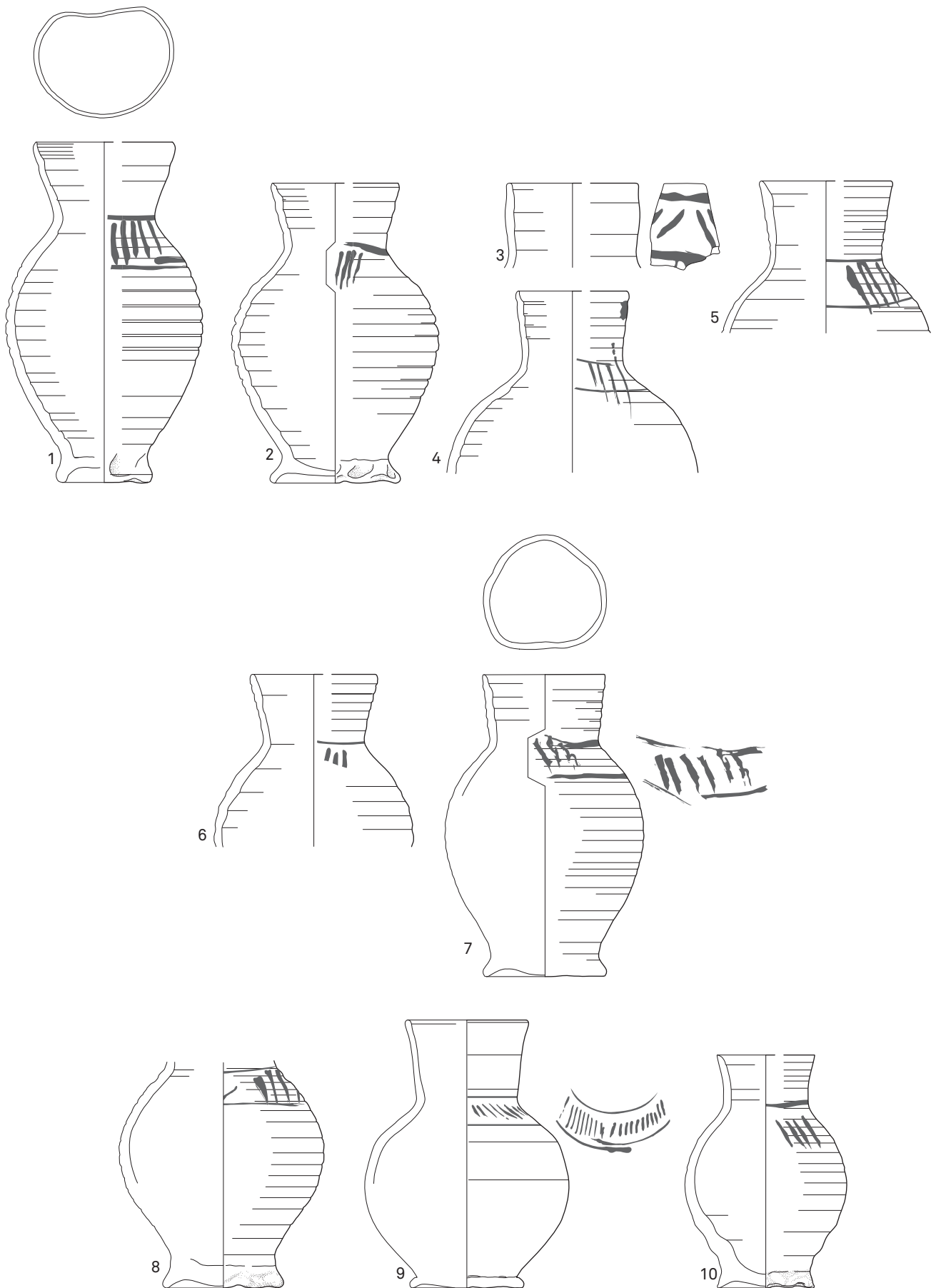

FIG. 63 Aardewerk uit Nederlands Limburg: hoge bekers. Schaal 1:3.
 Céramique du Limbourg néerlandais: gobelets hauts. Échelle 1:3.

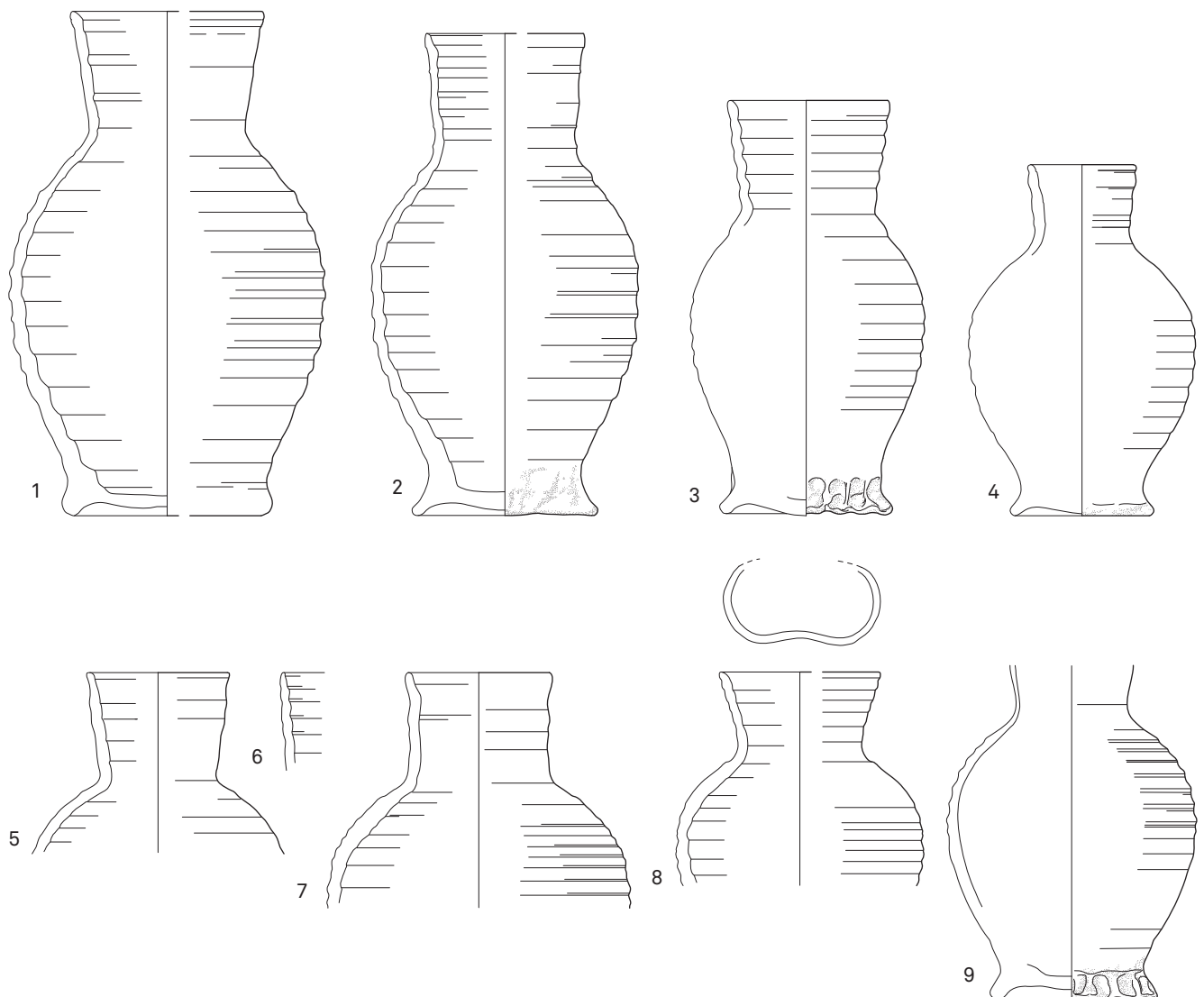

FIG. 64 Aardewerk uit Nederlands Limburg: hoge bekers. Schaal 1:3.
Céramique du Limbourg néerlandais: gobelets hauts. Échelle 1 :3.

type van de korte slanke beker, gekenmerkt door een hoogte van meer dan 200 mm. Verhoudingsgewijs is ook de hals wat langer, met een lengte die meer dan 55 mm kan bedragen (fig. 64: 2, fig. 62: achteraan rechts). Opvallend is dat beide exemplaren niet in de typische bakseltypen T.G. 20 of 21 van de overige hoge bekervormen voorkomen, maar respectievelijk in T.G. 23 en 24 zijn vervaardigd. Het gaat dus om protosteengoedbaksel met engobe, die voorkomen vanaf periode III⁸¹.

De drie hoge bekertypes delen dezelfde randtypologie (tabel 4), waarbij een onderscheid gemaakt kan worden tussen randen met een eenvoudige, afgeronde tot licht spitse rand (type B1A-B-C) (fig. 63: 3, 6, 9-10; fig. 64: 1, 3-4, 8) en randen met een afgeschuinde of versmalde top, ofwel aan de buitenzijde (type B2) (fig. 64: 5) of aan de binnenzijde (type B3A-B) (fig. 63: 1-2, 5, 7; fig. 64: 2, 6-7). In de productiesites lijkt randtype B1 vooral voor te komen bij roodbeschilderde exemplaren uit periode II⁸² en randtype B3 enkel bij hoge bekers uit periode III, die in principe onbeschilderd zijn⁸³.

81 Bruijn 1963, 400; Theuws *et al.* 1988, 326; van de Vrie & Janssen 1997, 60. Ze worden echter over het algemeen zeldzaam in Periode III (Bruijn 1963, 404).

82 Voor zover dit af te leiden is uit de publicaties: Bruijn 1963, 402 Abb. 47: 1-2, 403 Abb. 48. Een uitzondering is bv. Bruijn 1961, 502 Abb. 40: 9 (Per. III).

83 Bruijn 1963, 402 Abb. 47: 1-2, 421 Abb. 64: 5.

⊙ Lage beker

In de groep van de lage bekervormen zijn vier vormtypes te onderscheiden: de gesloten beker, de gesloten beker op voet, de open beker en de zogenaamde oorbeker (tabel 4). Van de gesloten beker zijn zeker tien exemplaren in de context aanwezig. Het vormtype kenmerkt zich in het algemeen door een vrij bol, soms wat gerekt, lichaam op een bodem met eenvoudige, uitgeknepen standring en een korte rand zonder uitgesproken hals (fig. 65: 1-8). Er kunnen drie randtypes onderscheiden worden. Een compleet exemplaar heeft een korte, opstaande rand met afgeronde top (type B₅) (fig. 65: 6), wat een vrij zeldzaam type lijkt te zijn⁸⁴ (fig. 66). De korte, gemiddeld 45° uitstaande rand met afgeronde tot licht spitse top (randtype B₆) (fig. 65: 1-4) is met vijf exemplaren het best vertegenwoordigd. Het is het gangbare type in het ovenafval van Schinveld en Brunssum en komt voor vanaf periode II⁸⁵. De korte sikkelvormige randvorm (randtype B₁₃) (fig. 65: 7-8) is met twee exemplaren in de context aanwezig, en is in de productiecentra gekend vanaf periode III⁸⁶. De bakselgroepen 20 tot 23 komen voor bij de gesloten bekervormen. Het enige exemplaar met het randtype B₅ is vervaardigd in T.G. 20. De vijf exemplaren met eenvoudige uitstaande rand van het type B₆ zijn in bijna evenveel bakseltypes vervaardigd (tabel 4): twee in T.G. 20 (fig. 65: 1-2), één onbeschilderd exemplaar in T.G. 21 (fig. 65: 3), één met een bruine engobe in T.G. 22 (fig. 65: 4) en een laatste exemplaar met een bruinpaarse ijzerengobe in T.G. 23. Ook de twee bekervormen met sikkelvormige rand zijn vervaardigd in T.G. 23, en zijn respectievelijk bedekt met een bruinpaarse engobe (fig. 65: 7) en een bruine engobe (fig. 65: 8).

De gesloten beker op voet is in de context enkel vertegenwoordigd door een compleet exemplaar (fig. 65: 9). Het gaat eigenlijk om een bolvormige beker met uitstaande rand van het hierboven beschreven type, met uitzondering van de bodem, die op een standvoet geplaatst is. Hij is vervaardigd in T.G. 22 en zowel intern als extern bedekt met een bruine engobe (fig. 67). Dit bekertype lijkt vrij zeldzaam te zijn in de productiecentra van Brunssum en Schinveld. Gezien de bolle lichaamsvorm is dit exemplaar waarschijnlijk nog te dateren in periode III⁸⁷.

Het laatste gesloten type is de zogenaamde oorbeker, een bekertype met oor dat verwant is aan de gewone gesloten beker maar dat niet gekend is in de typologie van Bruijn. Een volledig reconstrueerbaar exemplaar met een slank, meer S-vormig profiel is vervaardigd in T.G. 23 en is enkel extern bedekt met een bruine engobe (fig. 65: 11). Het vertoont duidelijk eenzelfde vormgeving als de gewone gesloten beker, zij het dat het iets slanker en dikwandiger is. Het afgebroken oor is bandvormig. Opvallend is de aanwezigheid van roetsporen op een deel van de rand en de

schouder. Een tweede exemplaar is vervaardigd in T.G. 20, en versierd met een beschildering in een patroon van telkens drie verticale streepjes bovenaan de schouder (fig. 65: 10). Omdat de rand ontbreekt is een determinatie als bekervorm twijfelachtig en kan het eveneens om een kleine kan gaan, waarvan beschilderde voorbeelden uit periode Ia tot II gekend zijn uit Schinveld⁸⁸.

Ten slotte is er nog de open beker, waarvan twee types in de context aanwezig zijn. Het eerste type is vertegenwoordigd door twee exemplaren en wordt gekenmerkt door een conische vorm met opvallend zware draairillen, die het lichaam in horizontale banden verdelen (fig. 65: 12-13). De bodem rust op een uitgeknepen standring. Opvallend is de aanwezigheid van radstempels die tussen de draairillen aangebracht zijn (fig. 68). Het gaat in beide gevallen om een wafelpatroon. Beide exemplaren zijn vervaardigd in T.G. 20, een baksel zonder engobe. Deze bekervorm is goed gekend in het productiegebied, waar hij voorkomt vanaf periode III⁸⁹, maar steeds op een vlakke voet en niet op een uitgeknepen standring⁹⁰. Ook komen er geen voorbeelden voor met dergelijke radstempels, een versieringstype dat vooral in periode II aanwezig lijkt te zijn, en volgens Bruijn in periode III zelfs ontbreekt⁹¹. Het tweede type open beker is vertegenwoordigd door een randfragment in T.G. 23, met zowel intern als extern een bruine engobe (fig. 65: 14). Ook dit type komt vanaf periode III voor in de productiecentra van Brunssum en Schinveld⁹². Op consumptiesites wordt het eveneens al in contexten uit het midden van de 13de eeuw aangetroffen⁹³.

⊙ Fles

De context bevatte een archeologisch volledige fles, vervaardigd in T.G. 25, zonder engobe (fig. 69). Het gaat om een kleine flesvorm (14 cm hoog) met een vrij bolvormig lichaam op een geknepen standring (fig. 65: 15). Op de korte hals staat een verdikte, afgeschuinde rand, waarop twee korte bandvormige oren vastgehecht zijn. Kleine flesvormen komen geregeld voor in de perioden III en IV van Brunssum en Schinveld, zij het vooral met bandvormige randen⁹⁴. Dit afgeschuinde randprofiel is niet courant bij flesvormen; aanverwante randtypes komen sporadisch voor bij flessen met rode beschildering uit periode II, waar vooral eerder band- en blokvormige randtypes domineren⁹⁵.

⊙ Kookpot

Twee randfragmenten en vier bodemfragmenten behoren tot gesloten potvormen, waarbij het voorkomen van roet- en verbrandingssporen op de meeste exemplaren getuigt van een gebruik als kookpot. Een groot rand/buikfragment en twee bodemfragmenten met een pootje zijn afkomstig van grappen

⁸⁴ Enigszins vergelijkbare exemplaren zijn aangetroffen in Schinveld (Bruijn 1963, 435 Abb. 77: 6, 8).

⁸⁵ Bruijn 1963, 401 Abb. 46 (Per. II), 422 Abb. 65 (Per. III), 435 Abb. 77 (Per. IV/V).

⁸⁶ Bruijn 1960, 176 Abb. 37 (Per. III/IV); Bruijn 1961, 504, 502 Abb. 40: 12 (Per. III/IV).

⁸⁷ De afgebeelde exemplaren in de publicaties van Bruijn hebben een meer langgerekt lichaam

(Bruijn 1960, 145, Abb. 45: tweede van links, Per. IV; Bruijn 1961, 503 Abb. 41: rechts, Per. III/IV; Bruijn 1963, Abb. 427: onderaan midden, Per. IV früh).

⁸⁸ Bruijn 1963, 387 Abb. 32: 1, 5. Vergelijk ook met Borremans 1970, 33 Pl. VIII: 9.

⁸⁹ Bruijn 1961, 504.

⁹⁰ Bruijn 1961, 502 Abb. 40: 1-2, 13; *Idem* 1963, 419 Abb. 62, 434 Abb. 76.

⁹¹ Bruijn 1960, 169, 167 Abb. 30.

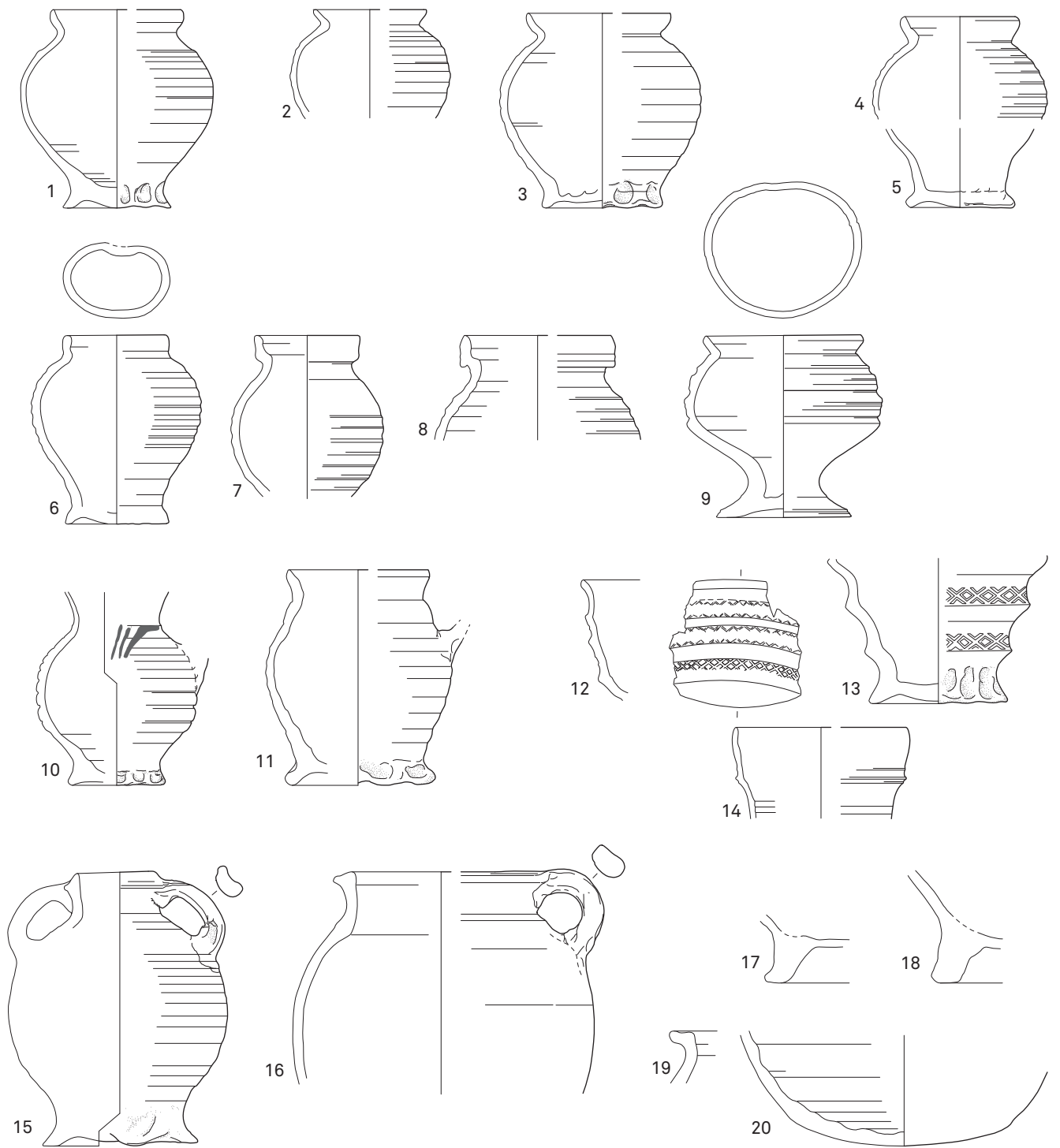
⁹² Bruijn 1963, 434 Abb. 76.

⁹³ van de Vrie & Janssen 1997, 74, fig. 16: 10.

⁹⁴ Bruijn 1963, 418 Abb. 61; 421 Abb. 64: 1-3; 433 Abb. 75: 1, 4, 7.

⁹⁵ Bruijn 1960, 170 Abb. 32; Bruijn 1963, 396 Abb. 41: 6-9.

FIG. 65 Aardewerk uit Nederlands Limburg: lage bekens (1-14); fles (15); kookpotten (16-20). Schaal 1:3.
Céramique du Limbourg néerlandais: gobelets (1-14); bouteille (15); pots à cuire (16-20). Échelle 1:3.

FIG. 66 Gesloten lage beker in protosteengoed met engobe uit Nederlands Limburg.
Gobelet bas en proto-grès avec engobe, provenant du Limbourg néerlandais.

(fig. 65: 16, 18-19). Bij het randfragment gaat het om een kogelvormig type met een vrij korte hals en één of twee korte, smalle bandoren (fig. 70). De pootjes zijn van twee verschillende exemplaren afkomstig. Grapen komen in de productie van Brunssum en Schinveld al voor vanaf periode I (*mitte*)⁹⁶, maar op basis van de randvorm lijkt het hier om een jonger type uit periode II of III te gaan⁹⁷. Alle fragmenten zijn vervaardigd in de beige tot gele baksels van T.G. 26.

Een rand en twee fragmenten van lensbodems zijn afkomstig van een kogelpotvorm. De rand met haaks uitstaande afgeronde lip op een korte hals (fig. 65: 19) is vervaardigd in het lichtgrijze baksel met beige oppervlaktekleur van T.G. 20, een baksel dat meestal geassocieerd is met de roodbeschilderde producten van Brunssum en Schinveld. Het randtype komt sporadisch voor bij kogelpotten uit periode I en II, en is in periode III volledig verdrongen door een randtype met afgeschuinde top⁹⁸. Het is echter niet uitgesloten dat dit randfragment, dat geen roet of verbrandingsporen vertoont, afkomstig is van een tuitpot. De tuitpotten uit de productiesites vertonen bijna steeds een gelijkaardige randvorm met uitstaande lip⁹⁹. De beide lensbodemfragmenten zijn net zoals de grapen vervaardigd in T.G. 26. Het grote bodemfragment behoort tot een kogelvormige pot die volledig op de draaischijf vervaardigd is (fig. 65: 20). Op basis van het bewaarde fragment kan een pothoogte van ongeveer 15 cm berekend worden, wat een gemiddelde grootte blijkt bij kogelpotten op de productiesites¹⁰⁰. De wanden zijn aan de buitenzijde sterk beoet.

FIG. 67 Beker op voet in protosteengoed met engobe uit Nederlands Limburg.
Gobelet sur pied en proto-grès avec engobe, provenant du Limbourg néerlandais.

⁹⁶ Bruijn 1963, Abb. 1.

⁹⁷ Bruijn 1963, 397 Abb. 42, 420 Abb. 63.

⁹⁸ Bruijn 1960, 162 Abb. 23 (Per. I); Bruijn 1961, 484 Abb. 19: 2 (Per. I); Bruijn 1963, 363 Abb. 8: 10 (Per. I spät), 397 Abb. 42: 1-7 (Per. II), 420 Abb. 63: 7 (Per. III).

⁹⁹ Bruijn 1961, 487 Abb. 22: 2-3, 5 (Per. I); Bruijn 1963, 397 Abb. 42: 6-7 (Per. II).

¹⁰⁰ Bv. Bruijn 1963, 397 Abb. 42: 1, 7 (Per. II), 420 Abb. 63: 3-4 (Per. III).

FIG. 68 Beker met radstempelversiering in protosteengoed zonder engobe uit Nederlands Limburg.

Gobelet décoré à la molette en proto-grès sans engobe, provenant du Limbourg néerlandais.

FIG. 69 Fles in protosteengoed zonder engobe uit Nederlands Limburg.

Bouteille en proto-grès sans engobe, provenant du Limbourg néerlandais.

2.4.3 Chronologie

Zoals uit de analysesresultaten blijkt kan op basis van de vormtypologie, de decoratie en de bakseltechniek het aardewerk uit Nederlands Limburg vrij goed geplaatst worden binnen de chronologische indelingen (in perioden) die Bruijn opgemaakt heeft voor het aardewerk uit de productiesites van Brunssum en Schinveld. Voor de algemeen voorkomende vormen, zoals de hoge bekers of bepaalde kantypes, is deze periodisering vrij eenvoudig toe te passen. Moeilijker wordt het bij vormen die in de studies uit de jaren 1960 niet of nauwelijks aanwezig zijn. In tabel 6 zijn alle vormtypes opgelijst en de dateringen die ze krijgen op basis van de studies van Bruijn. Hierbij zijn enkele duidelijke waarnemingen te maken. Ten eerste zijn de periodes II en III dominant. Zes vormtypes komen uitsluitend voor in periode II, waaronder wel enkele die uitlopers vertonen naar de aansluitende oudere of jongere periode. Voor periode III gaat het om vier types, terwijl vier andere types zowel in periode II als III voorkomen. Drie types staan gekend als producten uit de periodes III en IV. Slechts één type komt volgens de periodisering van Bruijn niet voor in de periodes II of III: het kantype C zou pas vanaf periode IV verschijnen, mogelijk aanvangend op het einde van periode III. De combinatie van bovenstaande gegevens leidt tot de conclusie dat dit grote aardewerkcomplex uit Herkenrode tot stand gekomen is in de overgangperiode in de Zuid-Limburgse productie van periode II en III. Op basis van de chronologie van Bruijn betekent dit een datering na 1225, in het tweede kwart van de 13de eeuw. Enkel één kan, type C met ijzerengobe, lijkt in de huidige kennis niet binnen dit plaatje te passen.

Ook de aanwezige decoratietechnieken wijzen in dezelfde richting. Zowel de rode verfversiering als de radstempel in wafelpatroon zijn nog typisch voor periode II, terwijl bruine tot paarse engobes pas voorkomen vanaf periode III¹⁰¹. Ook de aanwezige bakselgroepen dragen bij tot deze discussie. Zoals hierboven reeds vermeld komt het roodbeschilderde aardewerk voor bij

FIG. 70 Fragment van een grape in geel aardewerk uit Nederlands Limburg.
Fragment d'une marmite tripode en céramique jaune du Limbourg néerlandais.

TABEL 6

Kuil HEr: periodisering van de voornaamste vormtypes in aardewerk uit Nederlands Limburg, volgens de indeling van Bruijn (Bruijn 1963).

Fosse HEr: *Chronologie des principales formes de la céramique du Limbourg néerlandais, d'après le classement de Bruijn (Bruijn 1963).*

		tot 1200	1200/1225	1225/1280	Na 1280
		Periode I	Periode II	Periode III	Periode IV
kan	kan type A		-----		
	kan type B		-----		
	kan type C			-----	
	kan type D		-----		
	kan type andere		-----		
beker	hoge beker kort rode verf		-----		
	hoge beker kort onversierd		-----		
	hoge beker lang		-----		
	hoge beker bol	-----			
	gesloten beker I		-----		
	gesloten beker II			-----	
	beker op voet			-----	
	open beker I		-----		
	open beker II			-----	
oorbeker	-----				
fles	fles	-----			
kookpot	grape		-----		
	pot		-----		

twee bakselgroepen: het gele aardewerk en het protosteengoed zonder engobe. Bakselgroep 26 van het gele aardewerk behoort nog tot periode II¹⁰² terwijl het protosteengoed met engobe in periode III te plaatsen is¹⁰³. De protosteengoed-bakfels zonder engobe, waaronder heel wat roodbeschilderd aardewerk, zitten waarschijnlijk op de overgang tussen beide periodes.

In jongere literatuur wordt niet zozeer de periodisering van Bruijn in vraag gesteld, maar wel de datering van die periodes¹⁰⁴. Het onderzoek van Brongers, dat gebruik maakt van alle beschikbare absolute dateringen, bevestigt min of meer de dateringen van Bruijn voor de periodes II en III¹⁰⁵. Volgens Heege echter eindigt periode II heel wat vroeger, in 1210 reeds (in plaats van 1225 volgens de klassieke datering van Bruijn) en eindigt periode III al omstreeks 1240 (in plaats van 1280). Bauche geeft een overzicht van gebruikerscontexten uit de streek tussen Aken en Keulen, en de dateringen van de complexen op basis van het aardewerk uit Brunssum en Schinveld volgens de verschillende chronologische schema's¹⁰⁶. Rekening houdend met deze gegevens kan dit ensemble aardewerk uit Nederlands Limburg gedateerd worden tussen 1210/1225 en 1240/1275, waarbij een datering in het tweede kwart van de 13de eeuw een voorkeur blijft hebben.

2.4.4 Besluit

Dit aardewerkcomplex uit Herkenrode bevat een uitzonderlijke verzameling aardewerk dat afkomstig is uit de productiecentra van Nederlands Limburg¹⁰⁷. Niet enkel de hoeveelheid is opvallend, ook het aantal volledige of reconstrueerbare exemplaren is bijzonder. Dit complex uit een consumptiesite geeft een inzicht in de keuze die gemaakt werd bij de aanschaf van aardewerk voor dagelijks gebruik. Als de aanwezige vormen vergeleken worden met het vormenspectrum uit het productiegebied, dan valt op dat vooral bekers (68,4%) en in mindere mate kannen (24,6%) aangekocht werden, dat kookgerei slechts sporadisch aanwezig is en dat vormen zoals kommen, schalen, pannen of tuitpotten niet lijken voor te komen (tabel 3). Op basis van vorm, versiering en techniek is een datering in het tweede kwart van de 13de eeuw het meest plausibel. Gezien de samenhang van de vondsten, zowel onderling uit dit productiecentrum als met bijvoorbeeld het Maaslands aardewerk, kan dit complex bijdragen tot een betere inzicht in de typonologie van de ceramiek uit Nederlands Limburg.

2.5 Zogenaamd Elmpter aardewerk

2.5.1 Technische kenmerken

◉ Inleiding:

Er zijn 62 scherven geïdentificeerd als zogenaamde Elmpter waar. De term blauwgrijs aardewerk, die in de jaren 1980 gelanceerd werd voor de ceramiek waartoe ook deze soort behoort, is

in latere publicaties weer ter discussie gesteld¹⁰⁸. Omdat het sinds de publicatie van Rech duidelijk is dat het om een goed te onderscheiden, afzonderlijke aardewerksoort gaat uit een specifieke productieregio, gebruik ik opnieuw de oude term Elmpter aardewerk¹⁰⁹. Het productiegebied van deze aardewerksoort is gelegen op de rand van de Maasvallei, tussen Mönchengladbach (D.) en Roermond (NL.). Momenteel zijn minstens vier productieplaatsen gekend in en rond Brügggen: Elmpt, Overhetfeld, Öbel en Brügggen zelf¹¹⁰. Bij de vondsten van Herkenrode zijn vier sterk aan elkaar verwante technische groepen te onderscheiden op basis van de verschralling, de bakselkleur en de afwerking.

◉ Technische groep 30 (fig. 71)

Deze groep heeft een klinkend hard baksel met een dichte, onregelmatig verspreide, matig fijne tot matig grove zand- en kwartsverschralling. Sporadisch zijn gesteentefragmenten groter dan 1 mm aanwezig. De bakselkleur is grijswit met een metaalgrijze gladde oppervlaktelaag.

◉ Technische groep 31 (fig. 71)

Klinkend hard baksel met een dichte, onregelmatig verspreide, matig fijne tot matig grove zand- en kwartsverschralling. Sporadisch zijn gesteentefragmenten groter dan 1 mm aanwezig. Het baksel heeft een grijswitte kleur met een donkergrijze kern en een metaalgrijze gladde oppervlaktelaag. Het gaat steeds om handgevormd aardewerk.

◉ Technische groep 32 (fig. 71)

Het klinkend harde baksel heeft een vrij dichte, onregelmatig verspreide, matig fijne tot matig grove zand- en kwartsverschralling, sporadisch met gesteentefragmenten groter dan 1 mm. De bakselkleur is grijswit met een lichtgrijze gladde oppervlaktelaag. Het gaat altijd om handgevormd aardewerk.

◉ Technische groep 33 (fig. 71)

Deze groep heeft een klinkend hard baksel met een dichte, onregelmatig verspreide, matig fijne tot matig grove zand- en kwartsverschralling. Sporadisch zijn gesteentefragmenten groter dan 1 mm aanwezig. Het aardewerk heeft een grijs tot donkergrijs baksel, soms met een afgelijnde bruinrode kern. Het gaat om handgevormde ceramiek.

2.5.2 Typologie & chronologie

Het ensemble bevat in totaal 62 scherven zogenaamd Elmpter aardewerk (1,4%), die in totaal minstens 4 exemplaren vertegenwoordigen (0,7%) (tabel 1). Er zijn vier vormen aangetroffen: voorraadpot, kogelpot, kan en kom.

Grote, eivormige voorraadpotten zijn één van de voornaamste vormen in de productie in de streek van Elmpt-Brügggen, die op

¹⁰² Bruijn 1960, 159-169.

¹⁰³ Bruijn 1963, 400-404.

¹⁰⁴ Bruijn 1965, 8; Brongers 1983; Heege 1997, 149-164; Bauche 1997, 36-37.

¹⁰⁵ Brongers 1983, 381-387 & table 1.

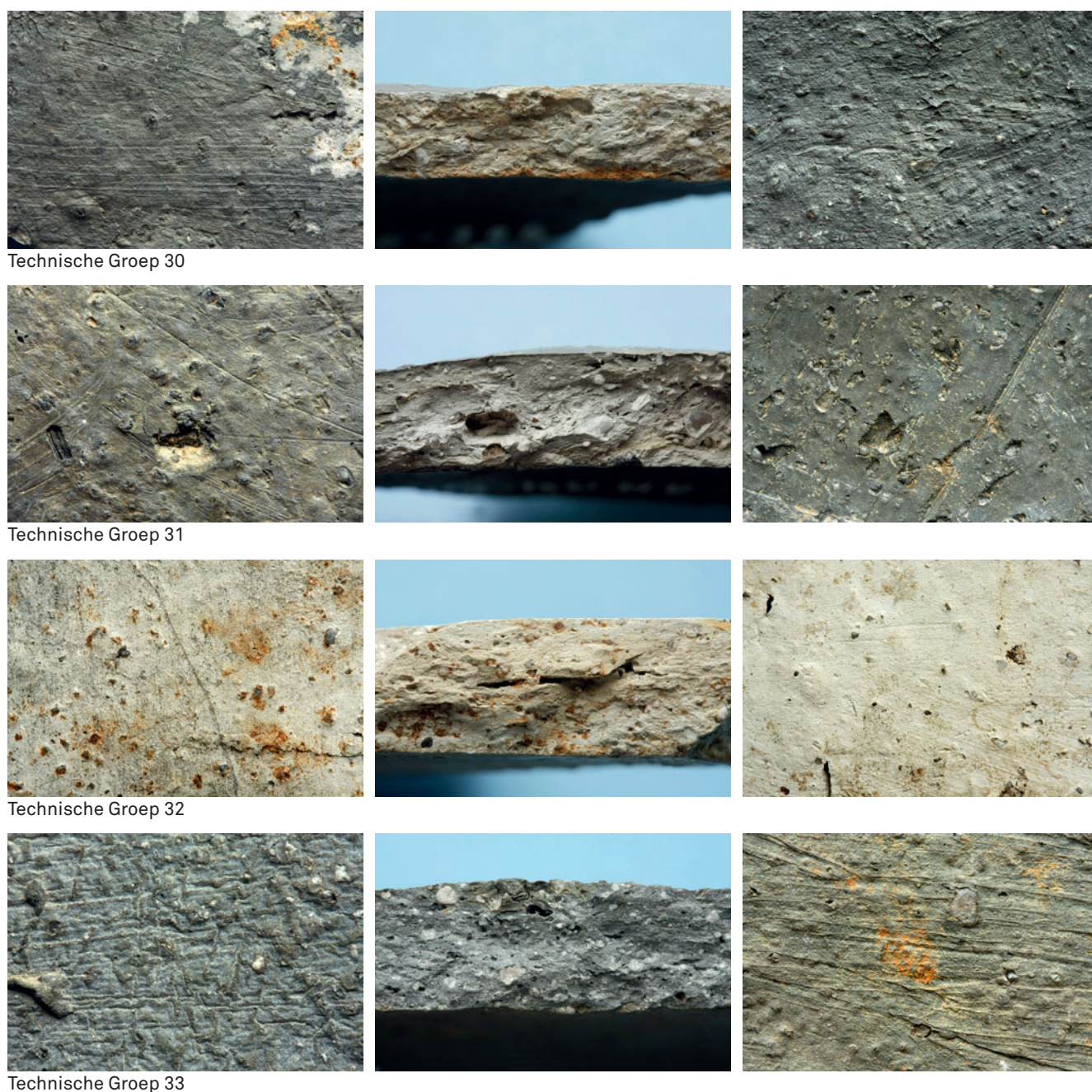
¹⁰⁶ Bauche 1997, 38 Abb. 11.

¹⁰⁷ In het centrum van Bree werd in 2007 een afvalcomplex aangetroffen, dat voor ongeveer 15% aardewerk uit Nederlands Limburg bevatte, merendeels uit de 13de eeuw. Jammer genoeg gaat het om een gemengde context (van de Konijnenburg 2010).

¹⁰⁸ Janssen 1983a, 190-191; Lüdtkke 2001, 135.

¹⁰⁹ Zie ook bv. Bauche 1997; Verhoeven 1998; Theuws *et al.* 1998; Lüdtkke 2001, 136.

¹¹⁰ Rech 1982; Loewe 1963.

FIG. 71 Elmpter aardewerk: baksels van de Technische Groepen 30 tot 33.
Céramique de Elmp: pâtes des groupes techniques 30 à 33.

grote schaal in een vrij ruim gebied verspreiding vond¹¹¹. In deze context te Herkenrode is een groot schouderfragment met een lijnversiering in zigzagpatroon van een dergelijke grote voorraadpot aanwezig, naast een 30-tal scherven die door hun vorm en dikte ook duidelijk van gelijkaardige zeer grote vormen

afkomstig zijn. Alle bakseltypes komen voor, met een duidelijke dominantie van T.G. 30. De aangetroffen rand is niet volledig (de top ontbreekt), maar is onmiskenbaar van het korte kraagrandtype. Dit type is gekend uit het productiegebied¹¹² en wordt ook in consumptiesites vaak aangetroffen¹¹³.

111 Lüdtke 2001, 135; Lüdtke & Schietzel (eds) 2001, 1481-1484 Taf. 167-170. Voor de verspreiding zie onder meer Bauche 1997, 88-120 (Rijnland); Theuws *et al.* 1998 (Dommelen, Limburg); van de Konijnenburg 2010, 61-63 (Bree, Limburg); Janssen

1983a ('s Hertogenbosch, Brabant); De Grootte *et al.* 2015, fig. 82: 40-41 (Leuven, Brabant).

112 Rech 1982, 152 Abb. 2: 10.

113 Dommelen (Theuws *et al.* 1988, 338 fig. 59: 4-5, datering 12d-13A), 's Hertogenbosch (Van de Vrie &

Janssen 1997, 61 fig. 8: 5, datering 12d-13A); Leuven (De Grootte *et al.* 2015, fig. 82: 40-41, datering 13-14a); Bree (van de Konijnenburg 2010, 62).

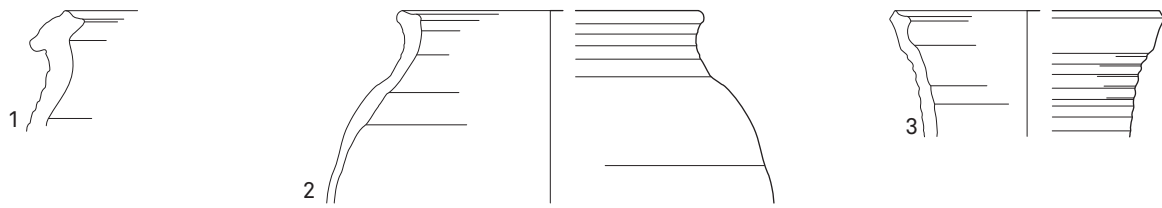

FIG. 72 Elmpter aardewerk: kom (1); kogelpot (2); kruik (3). Schaal 1:3. *Céramique de Elmpt: terrine (1); pot globulaire (2); cruche (3). Échelle 1:3.*

Een fragment toont een korte kraagvormige rand met ondersneden lip (fig. 72: 1). De combinatie van dit randtype met de positie van de hals wijst erop dat het waarschijnlijk om een hoge kom gaat. Dit komtype met een identieke rand met onderliggende draairillen is aangetroffen tussen het pottenbakkersafval van Brügggen-Öbel¹¹⁴, in nederzettingsafval uit Brügggen-Burg Born¹¹⁵ en komt ook regelmatig voor te 's Hertogenbosch¹¹⁶. Een archeologisch volledig exemplaar is aangetroffen in Bree¹¹⁷. Toch mag een determinatie als rand van een voorraadpot niet uitgesloten worden, zoals aangetoond wordt door een exemplaar uit 's Hertogenbosch¹¹⁸.

Een groot randfragment in T.G. 32, met een randdiameter van ongeveer 120 mm, is duidelijk afkomstig van een kogelpot (fig. 72: 2). De meestal handgevormde, kogelvormige pot is de voornaamste vormsoort in Elmpter aardewerk. Gelijkaardige randtypes zijn aangetroffen in de productieregio¹¹⁹, op landelijke sites zoals Dommelen¹²⁰ en in stedelijke contexten te 's Hertogenbosch¹²¹. Een 19-tal wandscherven zijn van dunwandige vormen zoals deze kogelpot afkomstig, maar kunnen niet specifiek aan een vorm toegewezen worden.

Dat er ook kruiken werden aangevoerd uit de streek van Brügggen-Elmpt wordt aangetoond door de aanwezigheid van een groot rand- en halsfragment in T.G. 30 (fig. 72: 3). Het gaat om een geprofileerde, wat blokvormige rand op een trechtersvormige, geribbelde hals. De binnenzijde van de rand vertoont slijtage-sporen. Dit randtype is meestal geassocieerd met vrij grote kruiktypes, die zowel uit productie- als uit gebruikerssites gekend zijn¹²². Naast deze rand zijn er ook fragmenten van vier bodems op standring aangetroffen, waarbij de T.G. 30, 32 en 33 aanwezig zijn. Deze bodems zijn waarschijnlijk van kan- of kruikvormen afkomstig, maar bepaalde kom- en potvormen mogen niet uitgesloten worden¹²³.

Door de beperkte hoeveelheid materiaal zijn maar weinig chronologische gegevens beschikbaar. Voor het productiegebied zelf is nog geen uitgewerkte typochronologie beschikbaar. Enkel een

vage aanvangsperiode in de 11de-12de eeuw en een einde in de vroege 14de eeuw wordt genoemd. Ook het overzicht door Lüdtke gaat niet in op de chronologie. Enkel uit consumptiesites zoals Dommelen en 's Hertogenbosch zijn wat nauwere dateringen beschikbaar. Het probleem bij dergelijke sites is dat het overzicht ontbreekt en dat het meestal enkel om algemene context-dateringen gaat. De kommen met een korte kraagrand zijn goed gekend uit 's Hertogenbosch, waar ze vooral in contexten uit de late 13de en eerste helft 14de eeuw lijken voor te komen. Voorraadpotten met een dergelijke randvorm worden algemeen in de 13de eeuw gedateerd. Het specifieke randtype van een kogelpot wordt vaak aangetroffen op gebruikerssites, waar het voorkomt in contexten tussen de late 12de en het derde kwart van de 13de eeuw. Het kruiktype is opnieuw een minder vaak voorkomend type, dat in 's Hertogenbosch aangetroffen is in een context uit de late 13de en de eerste helft van de 14de eeuw. Gebaseerd op het vergelijkingsmateriaal situeert de datering van het Elmpter aardewerk uit Herkenrode zich tussen de late 12de en de eerste helft van de 14de eeuw. De randtypologie van de meer algemeen voorkomende vormen zoals de voorraadpot en de kogelpot lijkt de nadruk echter eerder op de eerste helft van de 13de eeuw te leggen.

2.5.3 Besluit

Dit aardewerkensemble uit Herkenrode bevat een beperkte maar gevarieerde hoeveelheid aardewerk dat aangevoerd is vanuit de streek van Elmpt-Brügggen. Het zogenaamde Elmpter aardewerk is door zijn specifieke baksel goed te onderscheiden van de producten uit het midden Maastrand of uit de productiecentra uit Nederlands Limburg. Omwille van de beperkte hoeveelheid diagnostisch materiaal en het ontbreken van een goede typochronologie is het moeilijk om een degelijke datering te bepalen. Daarom, zonder rekening te houden met de dateringen van de andere aardewerksoorten uit deze context, kan voor het Elmpter aardewerk enkel een algemene periodisering tussen de late 12de en de vroege 14de eeuw vooropgesteld worden, met mogelijk een accent op de eerste helft tot het derde kwart van de 13de eeuw.

114 Lüdtke & Schietzel (eds) 2001, 1480 Taf. 166: 2. Zie ook Janssen 1983b, 132 fig. 9.5: 1.

115 Loewe 1963, Abb. 5: 11.

116 Janssen 1983a, 197 fig. 5: 6-7 (13d-14A).

117 Van de Konijnenburg 2010, 62 nr. 45.

118 Janssen 1983b, 132 fig. 9.5: 2 (13de eeuw).

119 Loewe 1963, Abb. 2: 11-12 (Öbel); Rech 1982, 154 Abb. 3: 1 (Brügggen); Lüdtke & Schietzel (eds) 2001, 1476 Taf. 162: 3 (Brügggen); Lüdtke & Schietzel (eds) 2001, 1479 Taf. 165: 2, 6 (Öbel).

120 Theuvs *et al.* 1988, Fig. 58: 5-8 (12d-13a).

121 Janssen 1983a, 196 fig. 4: 4-5 (13A); van de Vrie

& Janssen 1997, 61 fig. 8: 1-2, 4 (12d-13A), 75 fig. 15: 3-4 (13c).

122 Loewe 1963, Abb. 3: 16; Rech 1982, 160 Abb. 6: 1; Janssen 1983a, fig. 4: 1 (13d-14A); van de Konijnenburg 2010, 62 nr. 19.

123 Zie Loewe 1963; Rech 1982; Lüdtke 2001.

2.6 Algemeen besluit Kuil HE1

De grote hoeveelheid aardewerk die in kuil HE1 werd aangetroffen vormt een bijzondere verzameling die voor het eerst een gedetailleerd beeld geeft van aardewerkconsumptie in oostelijk Limburg. Het geheel van chronologische gegevens, afkomstig uit het technisch en typologisch onderzoek, wijst op een volledig contemporain ensemble met een datering in het tweede kwart van de 13de eeuw. Deze context is om verschillende redenen zeer bijzonder:

- Voor het eerst kon een goed gestoffeerd Limburgs gesloten vondstcomplex uit deze periode integraal bestudeerd worden. Het geeft inzicht in het gebruikte vormgamma, de herkomst van het aardewerk en de samenhang tussen de verschillende soorten in een specifieke periode, *in casu* het tweede kwart van de 13de eeuw.
- De samenstelling van vooral aardewerksoorten uit het Maasland, Nederlands Zuid-Limburg en de streek rond Elmpt-Brüggen contrasteert zeer sterk met wat in westelijk Vlaanderen gebruikelijk is in die periode. Is in de 13de eeuw de lokale aardewerkproductie in het graafschap Vlaanderen en het zuidwesten van het hertogdom Brabant zeer sterk ontwikkeld, waarbij ze de ceramiekconsumptie bijna volledig domineert, dan blijkt die in oostelijk Limburg nog onbestaande. Al het gebruiksaardewerk werd er ingevoerd uit nabijgelegen productieregio's, vooral uit de centrale Maasvallei en het gebied van Nederlands Zuid-Limburg. Zowel de ontstaansgeschiedenis van de abdij, de politieke banden als de bezittingen en inkomsten wijzen op de zeer sterke band met de regio rond Luik¹²⁴. Het is zelfs niet uitgesloten dat een deel van het gebruikte aardewerk vervaardigd werd in één van de eigen domeinen in de Maasvallei¹²⁵.
- Door de samenhang van de verschillende aardewerksoorten worden heel wat nieuwe typonologische gegevens aangebracht, vooral voor de studie van het 13de-eeuwse Maaslandse aardewerk, maar ook voor de chronologische discussies over het zogenaamde Brunssum-Schinveldaardewerk uit Nederlands Limburg en over het zogenaamde Elmptse aardewerk. Dit is vooral belangrijk omdat in de Maasvallei zelf nauwelijks importaardewerk uit die periode aangetroffen wordt, wat een fijnere chronologie van de Maaslandse vondstcomplexen bemoeilijkt¹²⁶.
- De samenstelling van het vondstcomplex, voor minstens 65% bestaande uit min of meer volledige potten (waaronder 25 intact) die wijzen op een directe depositie, geeft een bijzonder beeld van de materiële cultuur van een abdij, maar lijkt ook een blik te werpen op de manier waarop met deze goederen omgegaan werd en welke waarde en betekenis ze kregen. Vooral de zeer grote hoeveelheid kommen in geel geglazuurd aardewerk zijn hierbij opvallend. De 180 aangetroffen exemplaren maakten duidelijk deel uit van het eetgerei van het klooster, de depositie juist achter de refter zal waarschijnlijk geen toeval zijn. Dat van ongeveer de helft van het aantal

exemplaren de volledige maatverhoudingen berekend kan worden, zegt veel over de graad van bewaring en aanwezigheid in de context. Maar nog interessanter is het gegeven dat acht exemplaren zelfs ongebroken waren. Dit wijst erop dat deze collectie niet weggegooid werd omdat de kommen beschadigd of gebroken waren. Hetzelfde geldt trouwens voor een significante hoeveelheid ongebroken of grotendeels complete drinkbekers, zowel in Maaslands (één intact en vijf archeologisch volledig) als in Zuid-Limburgs aardewerk (vier intact en negen archeologisch volledig). Dit, in combinatie met grote reeksen van dezelfde vormen (kommen en drinkbekers, maar ook het 100-tal kookkannen van hetzelfde vormtype), wijst erop dat een volledige inboedel tezelfdertijd weggegooid werd. Het grote aantal kommen met vriessporen toont aan dat (een deel van) het ensemble eerst een tijdje aan weer en wind blootgesteld werd vooraleer het onder de grond terecht kwam. Naar het waarom van het collectief weggooiden van een volledige huisraad eet- en drinkvormen is het raden. Het gebeurde ongeveer 40 tot 60 jaar na de stichting van de abdij, onder het abbatiaat van de tweede abdis Jutta I (1205-1237) of haar opvolgster Ingeltrude II (1237-1257)¹²⁷. Het is niet uitgesloten dat het als ouderwets of te goedkoop beschouwd werd en dat het klooster overstapte naar een meer aan haar status (modieus) of rijkdom (duur) aangepast tafelerei (bijvoorbeeld in metaal), mogelijk in samenhang met de aanstelling van een nieuwe abdis. Dat abdijen soms een (statusgebonden) voortrekkersrol speelden in het gebruik van nieuw en bijzonder gebruiksgoed, blijkt alvast uit het onderzoek in de abdij van Ename, waar al zeer vroeg (eind 12de eeuw) en in vrij grote hoeveelheden kannen in het toen nieuwe en zeer opvallende hoogversierde aardewerk (zowel import als lokaal) werden gebruikt, vaak in combinatie met deksels in metaal¹²⁸. De ware toedracht over het dumpen van een volledig tafelservies in de abdij van Herkenrode zal echter altijd een vraagteken blijven.

- Ten slotte is er de opvallende aanwezigheid van ingekraste merktekens, een kenmerk dat vooral in vrouwenabdijen aangetroffen wordt in heel Noordwest-Europa. Het gaat in Herkenrode om één van de vroegste gekende voorbeelden. Over de betekenis van deze merktekens wordt verder ingegaan in hoofdstuk 5 op het einde van dit artikel.

3 Gracht HE3

3.1 Inleiding

De gracht tegen de noordelijke vleugel van het kloosterpand (plaat 1: HE3) kende drie vullingspakketten. Uit de eerste analyse van de vondsten bleken alle vullingslagen een mengeling van aardewerk van de 13de tot de 16de eeuw te bevatten¹²⁹. In dit hoofdstuk zullen alle ceramieksoorten die zich in dit complex bevinden overlopen worden, met aandacht voor de typono-

¹²⁴ Souphy 1970-71; Smeets 2006; Caluwaerts & Van der Eycken 2008.

¹²⁵ In Haillot (prov. Namen) werd aardewerkproductie uit de 11de eeuw aangetroffen op een landelijke domein, buiten de grote Maaslandse stedelijke centra (Vanmechelen *et al.* 2007).

¹²⁶ Info Sylvie de Longueville en Raphaël Vanmechelen, studiedag 2 juni 2009 te Namen: *Réunion autour du matériel mosan du XIIIe siècle*.

¹²⁷ Caluwaerts & Van der Eycken 2008, 95-97.

¹²⁸ De Grootte 2008a, 186-195, 431; De Grootte 2008b.

¹²⁹ Smeets 2006, 45-47.

logie van alle randfragmenten uit één context die een volledige grachtsectie vertegenwoordigt¹³⁰. Gezien zijn gemengde aard is een integrale benadering van deze context weinig zinvol.

Het aardewerkensemble bestaat uit vijf grote aardewerksoorten: rood aardewerk, Maaslands aardewerk, ceramiek uit Nederlands Limburg (zogenaamd Brunssum-Schinveld), zogenaamd Elmp-ter aardewerk en Rijnlands steengoed (tabel 7). Het Maaslands aardewerk is het best vertegenwoordigd. Er is ook heel wat protosteengoed uit Nederlands Limburg en steengoed uit het Rijnland aanwezig. Rood aardewerk en zogenaamde Elmp-ter waar zijn slechts met een beperkte hoeveelheid materiaal present.

3.2 Rood aardewerk

Het bestudeerde ensemble bevat acht verschillende vormen in rood aardewerk. Technisch gezien kunnen twee groepen onderscheiden worden. Technische groep 11 is een verzameling van harde, oranje- en roodbruine baksels met een fijne zandverschraling, waartoe alle hierna beschreven exemplaren behoren. Enkel de container behoort tot technische groep 12, een oranjebeige tot oranje baksel met een fijne zandverschraling.

De meest opvallende vondst is een beker in kelkvorm, met een gedraaide, holle voet en een halfcirkelvormige cuppa (fig. 73: 1). De binnenzijde van de cuppa en de buitenzijde van de voet zijn bedekt met een dikke loodglazuurlaag. Aan de buitenzijde van de cuppa is deze echter niet volledig dekkend aangebracht. Het lijkt om een strooiglazuur te gaan. Deze kelk is waarschijnlijk een skeuomorf, een vorm die rechtstreeks afgeleid is van voorbeelden in metaal.

Een tweede opvallende vorm is een zogenaamde tas, een cilindervorm op vlakke bodem en met één oor (fig. 73: 2). De binnenzijde is bedekt met een fijne laag van rozig wit slib en een gele glazuurlaag. De licht beroete buitenzijde vertoont enkel wat grote vlekken loodglazuur. Deze vorm is gekend van contexten uit de 15de en de 16de eeuw, vooral in Brabant en in mindere mate in Oost-Vlaanderen¹³¹.

Een fragment van een grape met een eenvoudige afgeschuinde rand op een korte hals is de enige kookpot in rood aardewerk (fig. 73: 3). Waarschijnlijk gaat het om de fragmenten van een klein twee-orig exemplaar. Dit randtype is in Vlaanderen en westelijk Brabant¹³² maar ook in het Maasland¹³³ vooral in de 15de en de 16de eeuw in gebruik. Een ongeglazuurd klein deksel met holle knop vertoont sterke brand- en roetsporen op de rand (fig. 73: 4) en heeft te oordelen naar zijn diameter waarschijnlijk gediend ter afdekking van een grape. Het is een type dat ook in het Maasland voorkomt¹³⁴.

Drie open vormen zijn aanwezig; een vergiet, een kom en een teil. Het fragment van een vergiet is van een vrij diepe komvorm met regelmatig verspreide kleine openingen (fig. 73: 5). De brede bandvormige rand is geribbeld en helt licht naar binnen. Deze vorm lijkt niet bekend te zijn uit de literatuur. De vrij diepe kom heeft een redelijk strakke lichaamsvorm en een bandvormige, licht naar binnen hellende rand met een afgeplatte top en uitstaande lip (fig. 73: 6). Dit type lijkt weinig courant in Vlaanderen¹³⁵ en westelijk Brabant, maar is wel gekend uit Tienen¹³⁶. De teilvorm ten slotte heeft de typische brede, geribbelde bandvormige rand met sterk geprononceerde doorn van een courant en algemeen voorkomend type uit de 15de en 16de eeuw (fig. 73: 7)¹³⁷.

Het enige voorwerp in het afwijkende baksel van technische groep 12 is een bijna complete flesvormige container waarvan enkel de rand ontbreekt (fig. 73: 8). De op enkele spatten na ongeglazuurde hoge, smalle vorm heeft een licht conisch lichaam met duidelijke, brede draairibbels op een vlakke bodem. De aanzet van de naar buiten geplooid hals en rand is net zichtbaar. Wat de functie is van dergelijke ongeglazuurde containers in een eerder oranjebeige aardewerk, die vaak een stempel vertonen, blijft momenteel onduidelijk. Ze worden in het algemeen aangetroffen in contexten uit de 15de en 16de eeuw¹³⁸.

Als besluit kan gesteld worden dat het merendeel van het rode aardewerk uit deze context te dateren valt in de 15de of de 16de eeuw. Enkel de ongekende kelkvorm kan ouder zijn, gebaseerd op vormgeving en techniek, zonder dat dit momenteel echt aangetoond kan worden.

3.3 Maaslands aardewerk

Het gros van het aardewerkensemble bestaat uit aardewerk van Maaslandse herkomst. De 36 exemplaren behoren tot 13 verschillende vormsoorten en vertegenwoordigen 7 bakseltypes. De technische groepen 1, 2, 3, 4, 4B en 7 zijn al beschreven bij de studie van de Maaslandse vondsten uit kuil HE1 (zie hoofdstuk 2.2.1). Technische groep 8 is een baksel dat tot een jongere groep behoort. Het wordt gekenmerkt door een hard vuilbeige tot oranjebeige baksel met een fijne, regelmatig verspreide en dichte zandverschraling (fig. 74). De 13 vormsoorten zijn: beker, tas, kan, kruik, fles, kookkan, grape, pot, kom, teil, schotel, vergiet en mortier. De 13de-eeuwse types die ook voorkomen in kuil HE1 worden hier niet in detail besproken.

Het enige kanfragment, in een beige baksel van T.G. 2, is een typisch 13de-eeuwse verdikte en aan de binnenzijde afgeschuinde rand op een geribbelde convexe hals (fig. 75: 1), dat ook aangetroffen is in kuil HE1. De kruikvorm is met een negental

¹³⁰ Het gaat uitsluitend om de context met inv. nr. 05-KUHE-415.

¹³¹ De Groote *et al.* 2004, 313-314; De Groote 2008a, 259-260 en de daar vermelde literatuur.

¹³² De Groote 2008a, 158 tabel 14; Borremans & Fourny 1988, planche XXVI: 1.

¹³³ Bit & Ligot 1983-84, 305 planche III: 21; Lauwerijs 1983-84, 284 planche 2: 8B.

¹³⁴ Lauwerijs 1983-84, 284 planche 2: 16.

¹³⁵ Vgl. De Groote 2008a, 224-225 tabel 42.

¹³⁶ Mertens 1966, afb. 191: 22. Een met vingerindrukken versierde rand uit Zoutleeuw lijkt ook

dezelfde basisvorm te hebben (Opsteyn 1996, 49 fig. 12).

¹³⁷ Zie onder meer De Groote 2008a, 262 tabel 57.

¹³⁸ De Groote 2008a, 287-288 en de daar vermelde literatuur.

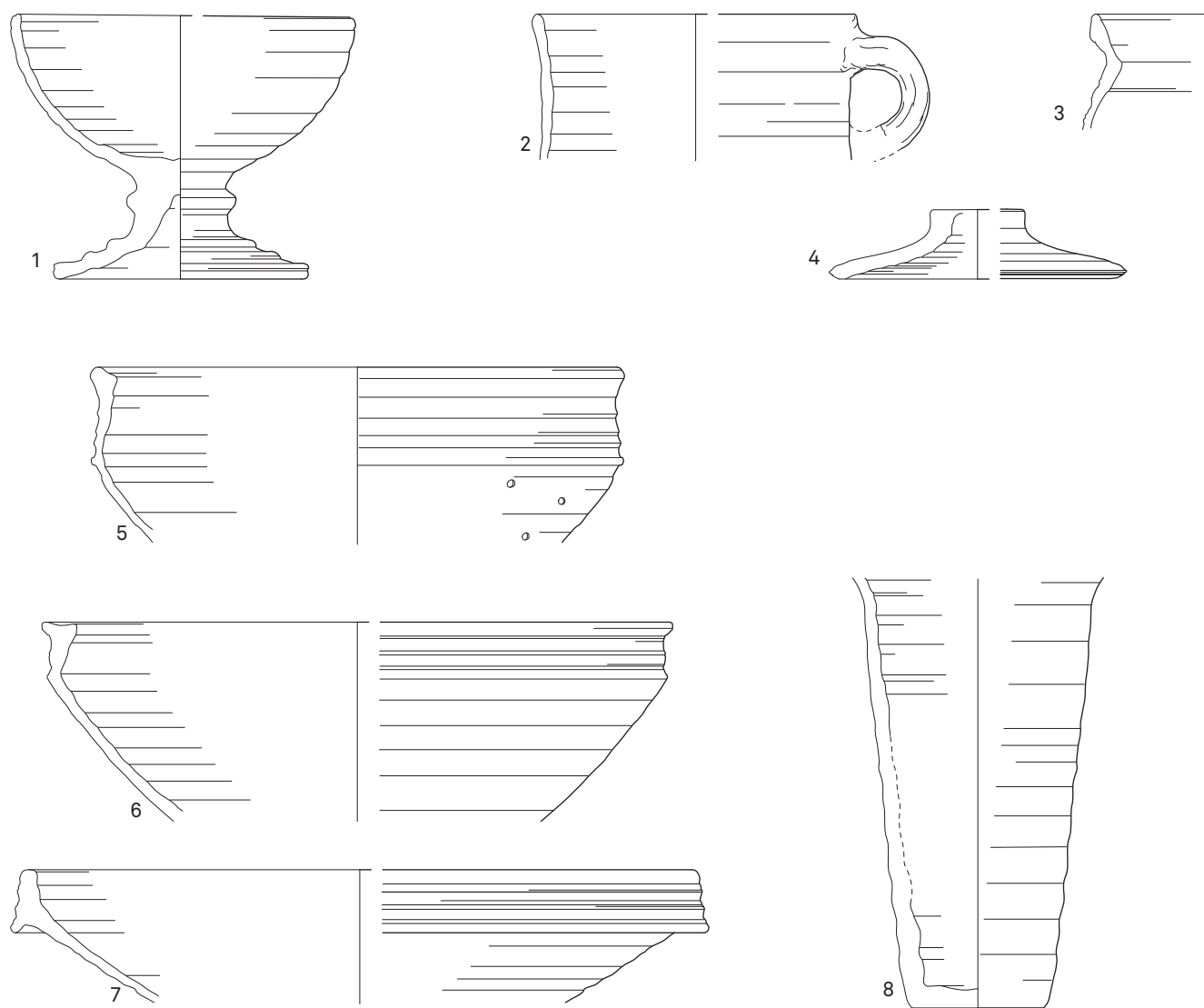
TABEL 7

Gracht HE3: algemene telling in schervenaantallen (n) en minimum aantal exemplaren (MAE) per aardewerksoort en technische groep. Afkortingen: T.G.: technische groep; HV: hoogversierd; Brunssum: aardewerk uit Nederlands Limburg.
 Fossé HE2: *comptage général en nombres de tessons (n) et en nombre minimum d'individus (MAE) par groupe de céramique et groupe technique. Abréviations: T.G.: groupe technique; HV: très décorée; Brunssum: céramique du Limbourg néerlandais.*

	MAE n	scherven n	MAE %	scherven %
Maaslands T.G. 1	6	9	7,69	3,21
Maaslands T.G. 2	5	84	6,41	30,00
Maaslands T.G. 3	3	18	3,85	6,43
Maaslands T.G. 4	2	3	2,56	1,07
Maaslands T.G. 4B	7	10	8,97	3,57
Maaslands T.G. 7	8	28	10,26	10,00
Maaslands T.G. 8	5	8	6,41	2,86
Maaslands HV T.G. 1	1	3	1,28	1,07
totaal Maaslands	37	163	47,44	58,21
Rood T.G. 11	9	25	11,54	8,93
Rood T.G. 12	1	8	1,28	2,86
totaal Rood	10	33	12,82	11,79
Brunssum T.G. 20	1	1	1,28	0,36
Brunssum T.G. 21	3	6	3,85	2,14
Brunssum T.G. 23	4	18	5,13	6,43
Brunssum T.G. 25	1	6	1,28	2,14
totaal Brunssum	9	31	11,54	11,07
Elmpter T.G. 30	3	6	3,85	2,14
Elmpter T.G. 31	1	1	1,28	0,36
Elmpter T.G. 32	0	1	0,00	0,36
Elmpter T.G. 33			0,00	0,00
totaal Elmpter	4	8	5,13	2,86
Steengoed met ijzerengobe	2	11	2,56	3,93
Langerwehe	7	15	8,97	5,36
Raeren of Aken	1	2	1,28	0,71
Siegburg	8	17	10,26	6,07
totaal Steengoed	18	45	23,08	16,07
algemeen totaal	78	280	100	100,0

exemplaren veel beter vertegenwoordigd. Het gaat uitsluitend om fragmenten van kenmerkende, 13de-eeuwse, buikige kruiken met een cilindrische hals en een extern verdikte rand (fig. 75: 2-7). Ze komen in drie bakselgroepen voor: het beige aardewerk van T.G. 2 (fig. 75: 4-5; fig. 76: 1), het oranje aardewerk van T.G. 3 (fig. 75: 2-3, 7) en het oranjeroode aardewerk van T.G. 7 (fig. 75: 6; fig. 76: 1-2). Eén exemplaar vertoont een zwaar bandoor dat opvallend versierd is met een reliëfband en duimindrukken (fig. 75: 6). Op twee oorfragmenten is een merkteken in de vorm van een eenvoudig kruis ingekrast (fig. 77), terwijl een groot

buikfragment twee slordig ingekraste tekens vertoont, waarschijnlijk twee letters (fig. 76: 1-3; fig. 77). De ingekraste merken worden verder besproken in hoofdstuk 5. Een eenvoudige, naar buiten staande rand op een smalle concave hals heeft een diameter van slechts 48 mm en is afkomstig van een zogenaamde fles (fig. 76: 4). Het stuk is vervaardigd in witbakkende ceramiek (T.G. 1) en is extern integraal geglaazuurd. Op de rand is de aanzet van een bandoor zichtbaar. Een vergelijkbare rand is gekend van een 13de-eeuwse flesvorm uit de productie van Andenne¹³⁹.

FIG. 73 Rood aardewerk: kelk (1); tas (2); grape (3); deksel (4); vergiet (5); kom (6); teil (7); container (8). Schaal 1:3.
Céramique rouge: calice (1); tasse (2); marmite tripode (3); couvercle (4); passoire (5); terrine (6); tèle (7); container (8). Echelle 1:3.

Technische Groep 8

FIG. 74 Maaslands aardewerk in T.G. 8.
Céramique mosane en pâte T.G. 8.

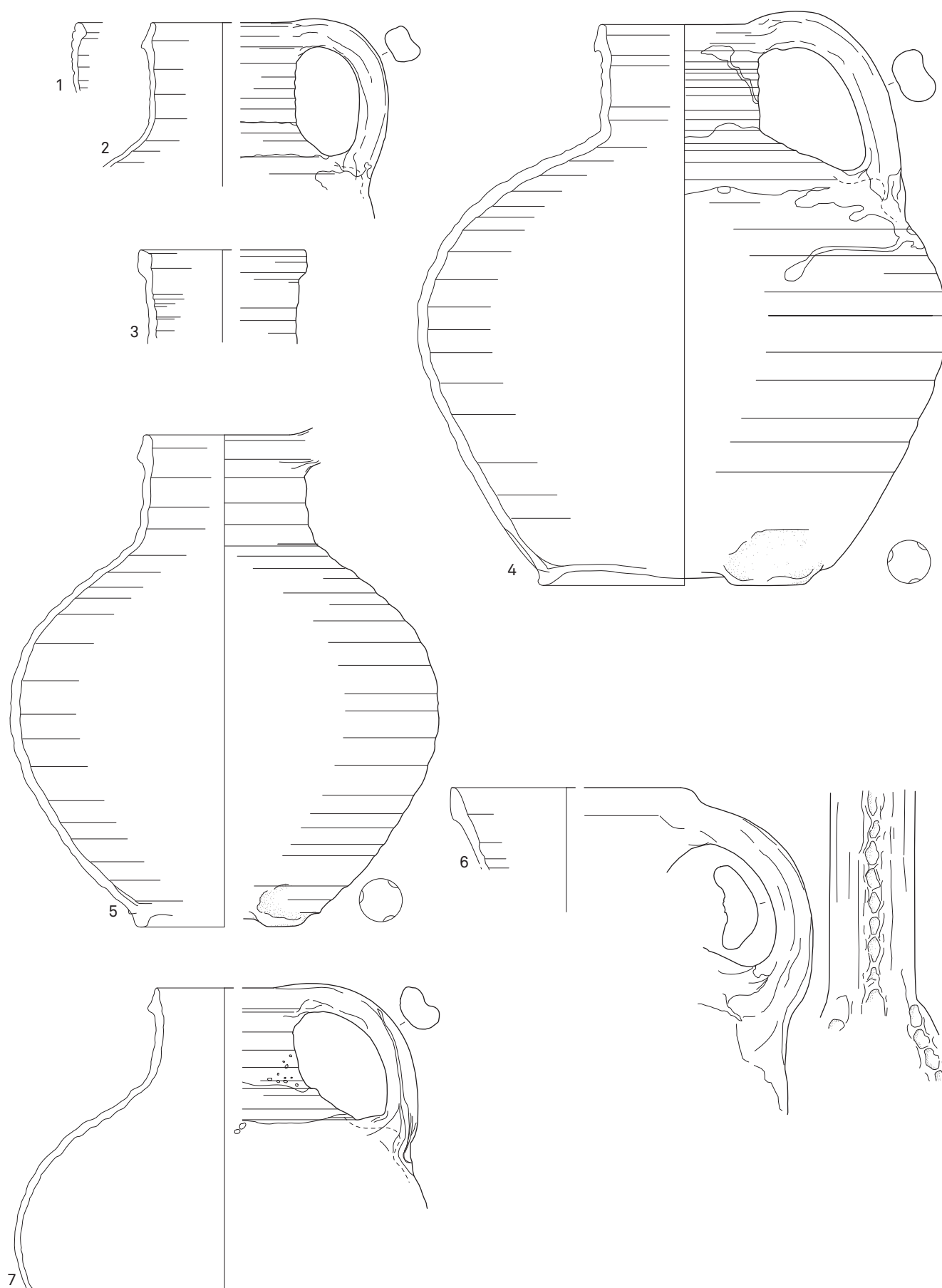
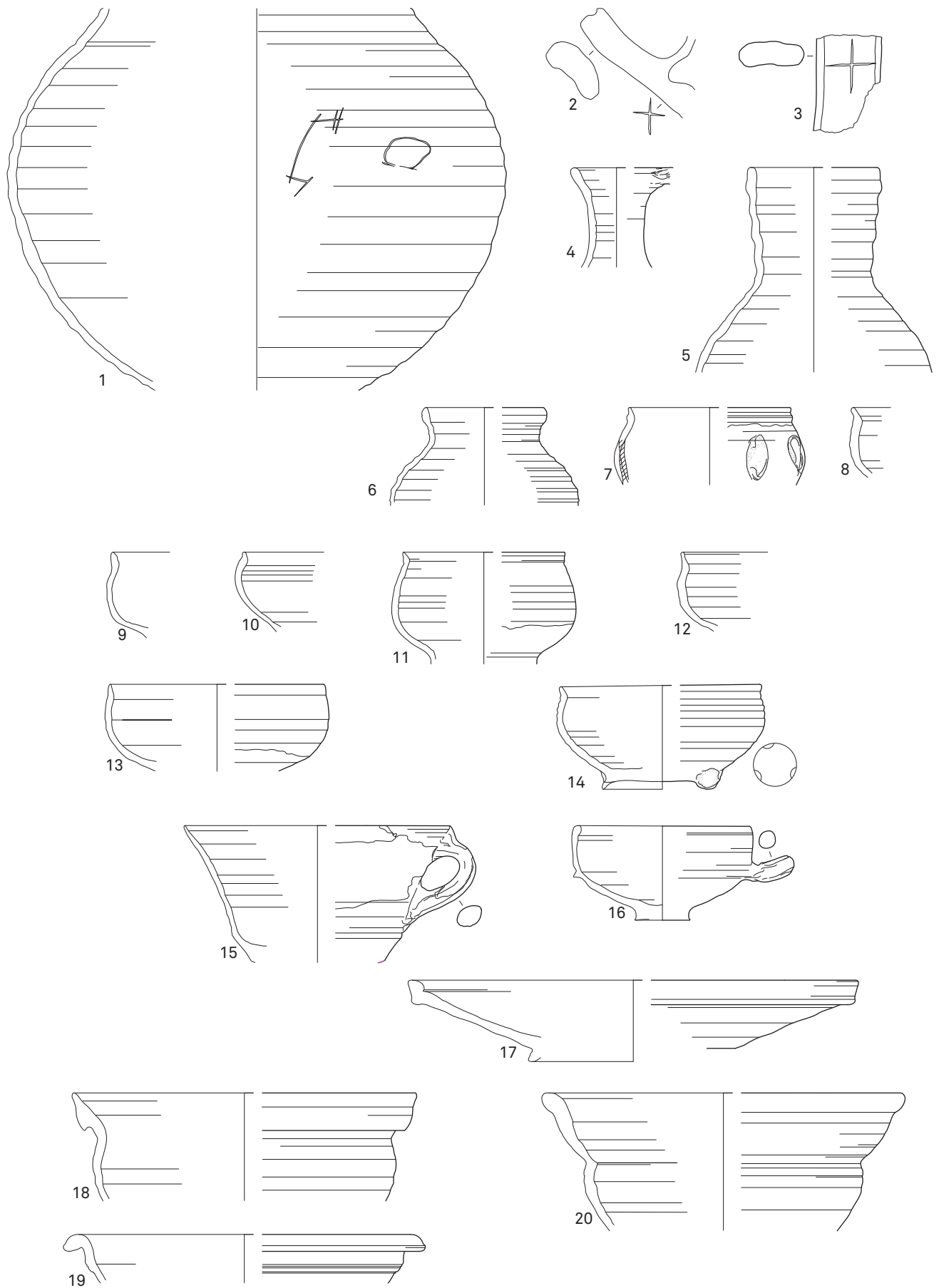

FIG. 75 Maaslands aardewerk: kan (1); kruiken (2-7). Schaal 1:3.
 Céramique mosane: pichet (1); cruches (2-7). Échelle 1:3.

FIG. 76 Maaslands aardewerk: kruik (1); oren met merkteken (2-3); fles (4); bекers (5-15); kommetje (16); schotel (17); kommen (18-20). Schaal 1:3. *Céramique mosane: cruche (1); anses avec marque gravée (2-3); bouteille (4); gobelets (5-15); écuelle (16); plat (17); terrines (18-20). Échelle 1:3.*

FIG. 77 Ingekraste merktekens op respectievelijk het oor en de buik van kruiken.

Marques gravées respectivement sur l'anse et sur le corps des cruches.

Een tweede sterk aanwezige vormsoort is de beker, waarvan zowel gesloten als open types voorkomen. Er kunnen twee gesloten bekertypes onderscheiden worden: de hoge beker met cilindrische hals (T.G. 2) (fig. 76: 5) en de lage gesloten beker (T.G. 7) (fig. 76: 6), die allebei ook talrijk aanwezig zijn in kuil HE1. De lage open bekervorm op standvinnen in het zeer hardgebakken bruingrijze aardewerk (T.G. 4 en 4B) is met acht exemplaren zeer sterk vertegenwoordigd (fig. 76: 7-14). Dit 13de-eeuwse, drinknapvormige bekertype vertoont steeds een band loodglazuur die donkerbruin, paarszwart tot groenzwart kleurt. Opvallend is een exemplaar met een gedeukt lichaam (fig. 76: 7). Gesloten deukbekers zijn gekend uit de productie van Andenne, maar een op deze manier afgewerkte drinknapvorm is bijzonder. Een andere opmerkelijke vorm die ook tot het drinkgerei behoort, is een tasvorm met een trechtervormig lichaam op standvinnetjes en licht bandvormig verticaal oor (fig. 76: 15). Deze is eveneens vervaardigd in zeer hardgebakken bruingrijs aardewerk (T.G. 4B) en heeft een band donkergroen loodglazuur net onder de rand (fig. 78). Gezien het baksel gaat het waarschijnlijk nog om een 13de-eeuws type¹⁴⁰. Een klein open halfbolvormig vormtype op een kleine vlakke bodem in een wit baksel (T.G. 1) kan als beker of als eetkommetje gediend hebben (fig. 76: 16; fig. 79). Het heeft een brede, bandvormige rand met ondersneden doorn en één horizontaal geplaatst lusoor. De binnenzijde is volledig bedekt met een kopergroen glazuur. Opvallend is dat het baksel (vooral de bodem) sterk verbrand is, en roetsporen vertoont op rand en oor. Deze vorm is te dateren in de 15de of de 16de eeuw¹⁴¹.

Bij de grote open vormen zijn drie soorten te onderscheiden: de schotel, de kom en het vergiet. Een schotel met korte, bandvormige rand en een bodem op standvinnen is vervaardigd in witbakkend aardewerk (T.G. 1) en intern bedekt met geel en kopergroen gevlekt loodglazuur (fig. 76: 17). Vier verschillende komtypes zijn telkens met één exemplaar aanwezig. Drie half-

FIG. 78 Fragment van een tasvormige beker in zeer hard gebakken bruingrijs aardewerk uit het Maasland.

Fragment d'un gobelet en forme de tasse en céramique brune-grise très cuite mosane.

¹⁴⁰ Het is sterk verwant aan een laat-12de-eeuws trechtervormig bekertype zonder oor, waarvan het een geëvolueerd type lijkt te zijn (Borremans & Warginaire 1966, fig. 10: A4/b: 9).

¹⁴¹ Een exemplaar met vergelijkbare randvorm, baksel en glazuur wordt in Maaseik in de 17de eeuw gedateerd (Heymans (red.) 1989, 129, 140, inv.nr. 6.41).

FIG. 79 Kleine kom in Maaslands wit aardewerk.
Écuelle en céramique blanche mosane.

bolvormige types zijn vervaardigd in witbakkend aardewerk (T.G. 1) en zijn steeds intern volledig bedekt met geel glazuur. Een exemplaar met een licht uitstaande bandvormige rand is een 13de-eeuws type (fig. 76: 18) dat voorkomt in kuil HE1, evenals het type met een eenvoudige naar buiten omgeplooid rand (fig. 76: 19). Een exemplaar met een hoge, ingesnoerde hals is van een weinig gekend type dat waarschijnlijk jonger is (fig. 76: 20)¹⁴². Een kleine versierde kom is vervaardigd in het oranjebeige baksel van T.G. 8. De bandvormige rand is opvallend versierd met drie rijen van vingertopindrukken: op de randtop, de centrale ribbel en de doorn (fig. 80: 1). Op basis van de randvorm, enigszins vergelijkbaar met de randtypes van de teil en het vergiet in rood aardewerk (zie fig. 73: 5-6) en de bakselgroep, dateert hij waarschijnlijk uit de 15de-16de eeuw¹⁴³. Een klein randfragment van een vergiet is vervaardigd in hetzelfde oranjebeige baksel (T.G. 8)(fig. 80: 2).

De kookpotten kennen drie basisvormen: de pot, de kookkan of eenorige grape en de twee-orige grape. De gewone, min of meer kogelvormige pot op een scherpe lensbodem, die sterk aanwezig is in de 13de-eeuwse context van kuil HE1 (*supra*), is hier met twee exemplaren vertegenwoordigd, allebei vervaardigd in T.G. 7 (fig. 80: 3-4). Het grote exemplaar heeft enkel een glazuurband op de schouder en vertoont duidelijke roetsporen. De kleine potvorm is integraal intern en extern bedekt met loodglazuur. De 13de-eeuwse zogenaamde kookkan is vertegenwoordigd met een ongeglazuurd exemplaar in T.G. 7 (fig. 80: 5). Het vertoont onderaan het oor een merkteken in de vorm van een ingekrast kruis¹⁴⁴.

De fragmenten van zes twee-orige grappen behoren tot jongere types. Een klein en een groot exemplaar (respectievelijk T.G. 7 en T.G. 2) met bandvormige rand zijn extern en ten dele ook intern bedekt met een mangaanhoudend loodglazuur, dat een donkerpaarsbruine kleur heeft (fig. 80: 6-7). Een kleine grape in T.G. 7 met gewoon loodglazuur heeft een gelijkaardige randvorm (fig. 80: 8). Dit bandvormige type is zeker gekend uit het Maasland (meestal met paarskleurig glazuur)¹⁴⁵, maar komt ook elders algemeen in de 15de-16de eeuw voor¹⁴⁶. Een tweede typologische groep bestaat uit drie grappen met een hogere hals en een kenmerkende aan de binnenzijde verdikte en afgeschuinde rand met een spitse, soms licht uitstaande top (fig. 80: 9-11). Ze zijn alle drie vervaardigd in de vuilbeige tot oranjebeige baksel van T.G. 8. Ook dit type lijkt in de 15de en de 16de eeuw een vrij grote verspreiding te kennen in Limburg en Brabant¹⁴⁷, maar lijkt verder westelijk afwezig. Een derde type ten slotte heeft een eenvoudige licht uitstaande rand met afgeronde top en een sterk geribbelde schouder (fig. 80: 12).

Een laatste vorm in Maaslandse ceramiek is het mortier. Een groot fragment met massieve greep in T.G. 7 is van hetzelfde type als de twee exemplaren uit de 13de-eeuwse context HE1. Afwijkend is wel de versiering van dicht naast elkaar geplaatste smalle maar diepe vingeringdrukken op de rand (fig. 80: 13). De binnenzijde is bedekt met loodglazuur.

Ten slotte is er nog een wandscherf van een gesloten vorm in hoogversierd aardewerk. Het betreft een schouderfragment van een lage kanvorm met een eerder biconisch lichaam, vervaardigd

¹⁴² Enigszins vergelijkbaar met Borremans 1970, 70 pl. XX: 1, gevonden in Luik.

¹⁴³ Een zogenaamd draperie-decor wordt wel vaker aangetroffen op kleine kommen en eetkommen uit die periode, zie bv. Borremans & Fourny 1988, pl. XXI: 7-8; Dewilde & Vanderplaetsen 1994, 77 fig. 3.20: 1; De Poorter 1995, 79-80 fig. 55: 128; De Grootte 2008a, pl. 93: 20.

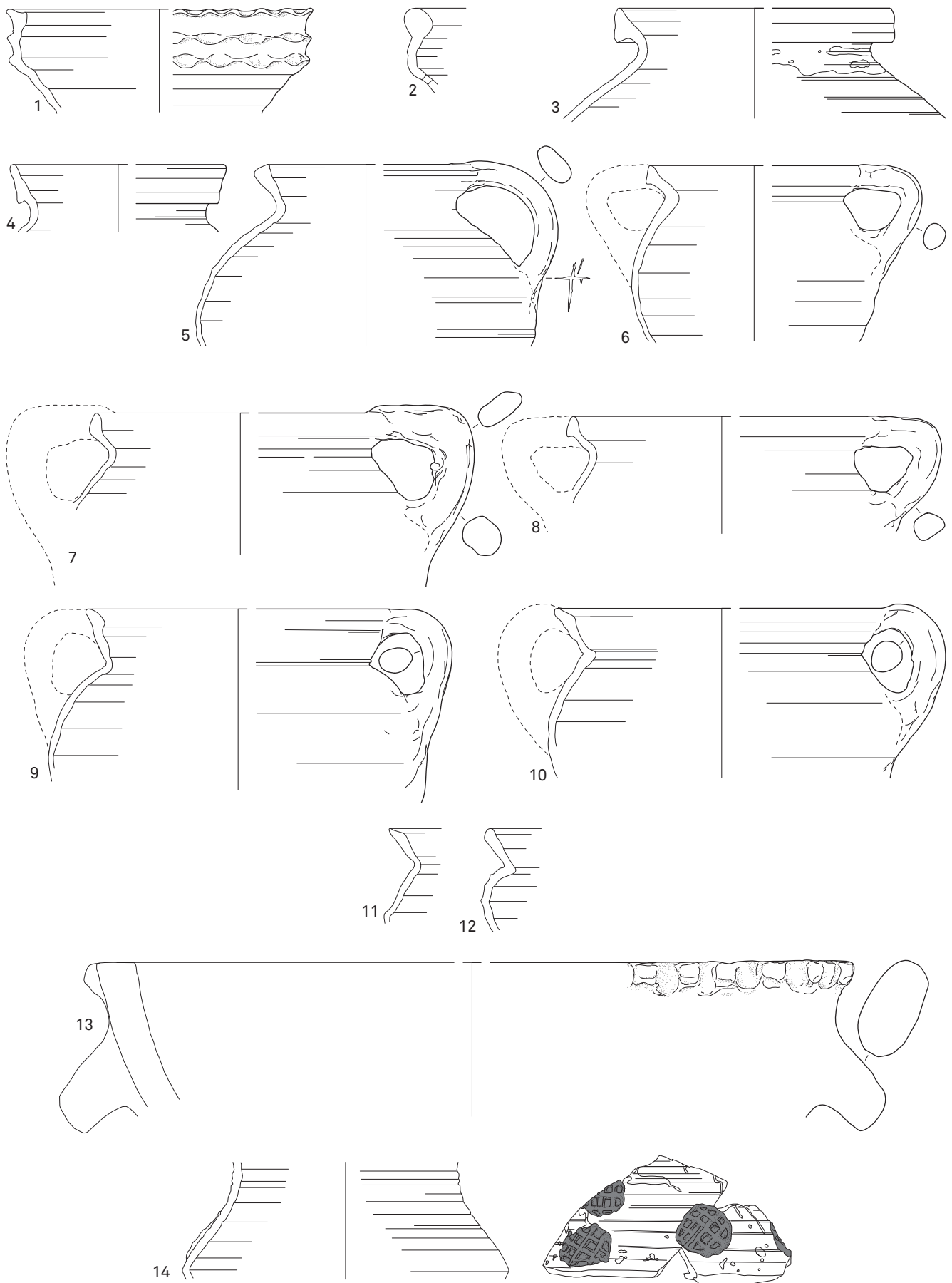
¹⁴⁴ De mogelijke betekenissen van dergelijke ingekraste merktekens staan besproken in hoofdstuk 5.

¹⁴⁵ Lauwerijs 1983-84, 284 planche 2: 8B (Namen); Bit & Ligot 1983-84, 305 pl. III: 17, 21 (Huy); Witvrouw & Witvrouw 1973-74, 48 planche 26: 7 (Huy).

¹⁴⁶ Zie bv. Borremans & Fourny 1988, planche XXVI: 1-2 (Brussel); De Grootte *et al.* 2004, 320 fig.

40: 8 (Aalst); De Grootte 2008a, 158 tabel 14, type L126A en L126B (regio Oudenaarde).

¹⁴⁷ Bijvoorbeeld Heymans (red.) 1989, 101 fig. 2.9 (Maaseik); Verbeeck 1984, plaat III: 8 (Haacht); Van Eenhooge 1999, 287-288 fig. 19: 145-148, fig. 20: 149-150 (Brussel); De Grootte *et al.* 2004, 333 fig. 50: 3-8 (Aalst).

FIG. 8o Maaslands aardewerk: kom (1); vergiet (2); potten (3-4); kookkan (5); grappen (6-12); mortier (13); kan in hoogversierd aardewerk (14). Schaal 1:3.

Céramique mosane: écuelle (1); passoire (2); pots (3-4); casserole (5); marmites tripodes (6-12); mortier (13); pichet en céramique très décorée (14). Échelle 1:3.

FIG. 81 Schouderfragment van een kan in hoogversierd witbakkend aardewerk uit het Maasland.

Fragment d'épaulement d'un pichet très décoré en céramique blanche mosane.

in witbakkende klei van T.G. 1 (fig. 81). Op het schoudergedeelte zijn schijven in een roodoranje baksel aangebracht, versierd met een stempel in wafelvorm (fig. 80: 14). Enkel het gedeelte boven de knik is extern dekkend geglaazuurd, wat resulteert in een geel glazuur met enkele kopergroene vlekken op de schouder en hals en een oranjekleurig glazuur op de met radstempel versierde schijven. Deze versiering is gekend van 13de-eeuwse voorbeelden uit Andenne¹⁴⁸. Ook de uitzonderlijke biconische vormgeving van het kanlichaam komt voor in de productie van Andenne, waar het enige (gepubliceerde) voorbeeld vervaardigd is in het grijze harde baksel van bakselgroep 4 en aangetroffen is in een context die in periode IIIb gedateerd wordt (eerste helft 14de eeuw)¹⁴⁹.

Uit de analyse van het Maaslandse aardewerk blijkt duidelijk dat de context materiaal bevat uit verschillende periodes. Enerzijds is er een belangrijke groep van 13de-eeuwse ceramiek die *grosso modo* contemporain is aan context HE1, waarbij heel wat identieke vormtypes herkend kunnen worden. Anderzijds is er een groep van duidelijk jonger aardewerk, dat op basis van bepaalde algemene vormkenmerken en enkele specifieke randtypes in de periode 15de-16de eeuw te plaatsen valt.

3.4 Aardewerk uit Nederlands Limburg (zgn. Brunssum-Schinveld)

De baksels en vormen die met zekerheid te identificeren vallen als aardewerk uit de productiecentra van Nederlands Zuid-Limburg (met onder andere de ovens in Brunssum en Schinveld) komen ook voor in kuil HE1 (*supra*) en zijn algemeen als 13de-eeuws te dateren (periode II en III in de chronologie van Bruijn)¹⁵⁰. Er zijn een tiental individuen aanwezig, overwegend bekers en minstens twee kannen.

Drie randen en een viertal wandscherven zijn afkomstig van hoge bekers in roodbeschilderd aardewerk (T.G. 21) (fig. 82: 1-6). Een vlakke bodem op drie pootjes en een cilindervormig lichaam met een radstempel op een geprononceerde ribbel heeft een gelijkaardig baksel (T.G. 20) en is afkomstig van een kleine kanvorm (fig. 82: 7). Eveneens afkomstig uit periode II of III in de chronologie van Bruijn is een grote kan met cilindervormig lichaam, vervaardigd in een protosteengoedbaksel met engobe (T.G. 22) (fig. 82: 13). Een grote, hoge beker met een radstempel op de schouder is gemaakt in de afwijkende technische groep 25. Twee exemplaren van een zeer slank type hoge beker zijn in protosteengoed met paarse ijzerengobe (T.G. 23), dat voorkomt vanaf periode III (*supra*) (fig. 82: 8-10). In hetzelfde baksel met ijzerengobe is er ten slotte nog een lage, open bekervorm op een voet met uitgeknepen standring en een cilindrisch lichaam met een centrale, geprononceerde draairibbel (fig. 82: 11).

3.5 Steengoed

Het volledig gesinterde steengoed valt uiteen in drie groepen: steengoed met ijzerengobe uit Langerwehe of Nederlands Limburg, gevlamd steengoed uit Siegburg en steengoed met zoutglazuur uit Raeren of Aken. In totaal gaat het om 17 exemplaren, waarvan 10 min of meer volledig.

Fragmenten van vier kannen of kruiken en drie biconische bekers zijn vervaardigd in volwaardig steengoed met een volledig gesinterd volgrijs baksel en een ijzerengobe. Deze vormen dateren uit de 14de eeuw, en werden zowel in de productiecentra van Langerwehe¹⁵¹ als van Nederlands Limburg vervaardigd, waarbij ze in de ateliers van Brunssum en Schinveld de laatste productiefase uitmaken¹⁵². Twee kantypes zijn te onderscheiden: enerzijds een wat buikig type met een geprononceerde

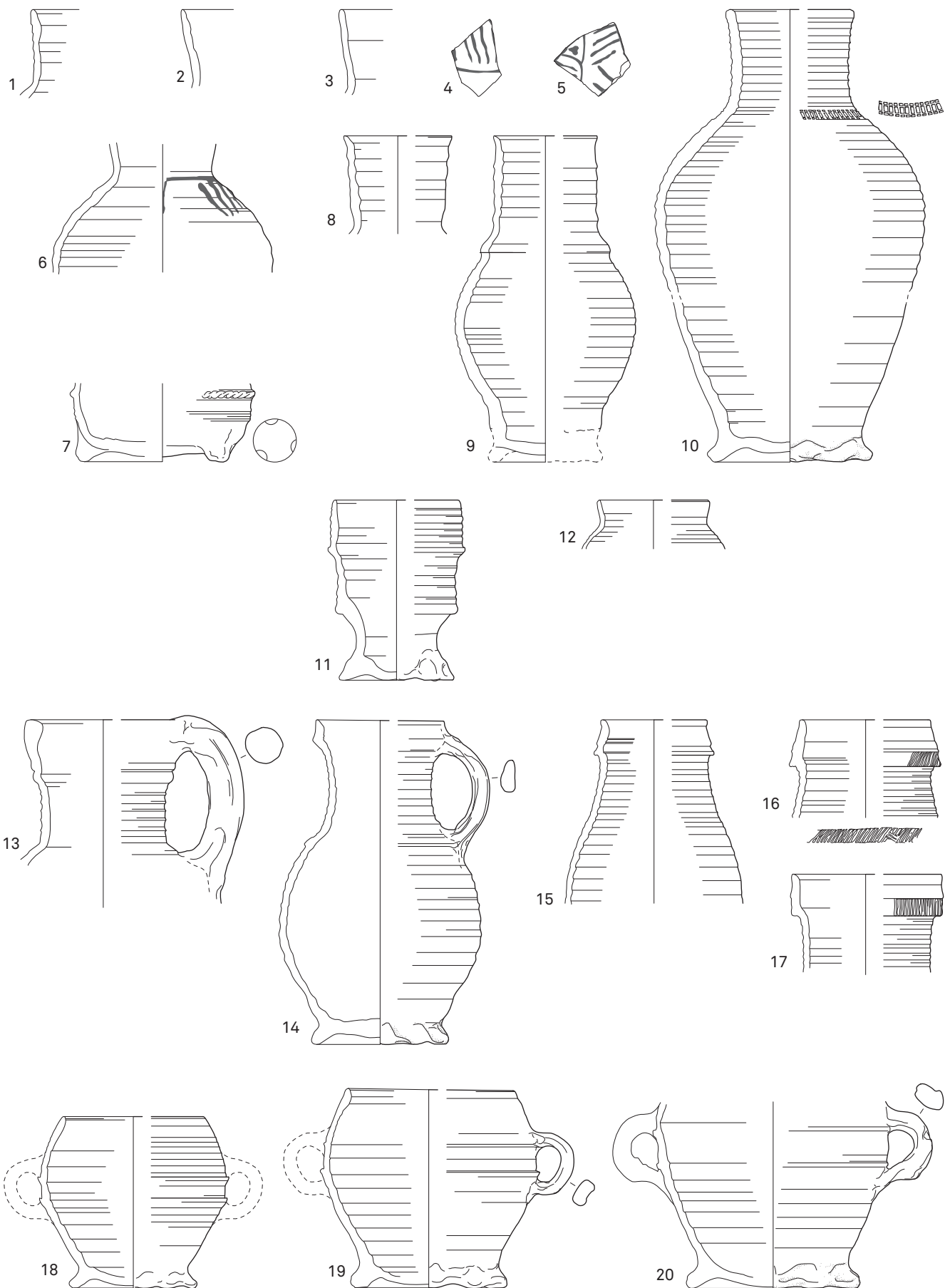
¹⁴⁸ Borremans & Warginaire 1966, fig. 14: 17 (période IIIa).

¹⁴⁹ *Ibid.*, fig. 29: A50: 2.

¹⁵⁰ Bruijn 1963.

¹⁵¹ Hurst 1977; Hurst *et al.* 1986, 184-190.

¹⁵² Bruijn 1963; Periode V en VI, gedateerd tot omstreeks 1375.

FIG. 82 Aardewerk uit Nederlands Limburg: bekers (1-12); kan (13). Steengoed met ijzerengobe: kannen (14-17); biconische bekers (18-20).
 Schaal 1:3.
Céramique du Limbourg néerlandais: gobelets (1-12); pichet (13). Grès avec engobe ferrugineux: pichets (14-17); gobelets biconiques (18-20).
 Échelle 1:3.

FIG. 83 Kan in steengoed met paarse ijzerengobe.
Pichet en grès avec engobe ferrugineux violacé.

ribbel op de overgang naar de lange hals en een korte, sikkelvormige rand (fig. 82: 14; fig. 83) en anderzijds een slank type met een langgerekte bandvormige rand met doorn (fig. 82: 15). Beide vormen zijn uit de verschillende productieplaatsen gekend. Twee zware randen van hetzelfde type lijken op basis van de diameter afkomstig te zijn van grotere, buikige kruiken, zoals gekend uit Langerwehe¹⁵³. Ze zijn allebei versierd met een radstempel onderaan de rand, in een patroon van respectievelijk diagonale en verticale streepjes (fig. 82: 16-17). De biconische bekers komen in verschillende formaten voor (fig. 82: 18-20). Op basis van de vormgeving, met een vrijwel gladde bovenste helft¹⁵⁴, en de

afwerking – de niet dekkende ijzerengobe en de aanwezigheid van zoutglazuur – lijkt een herkomst uit Langerwehe het meest waarschijnlijk. Grote biconische drinkbekers komen nog voor tot in de vroege 16de eeuw¹⁵⁵.

Het blanke steengoed uit Siegburg is vertegenwoordigd door drie vormtypes behorende tot het drinkgerei: de drinknap (fig. 84: 1-5), de eierdopvormige beker (fig. 84: 6-7) en de trechterbeker (fig. 84: 8). De drinknap is het oudste type dat al van in het tweede kwart van de 14de eeuw opduikt¹⁵⁶, en dat tot in de eerste helft van de 16de eeuw in nagenoeg dezelfde vormgeving in gebruik blijft¹⁵⁷. De aanwezigheid van een uitgesproken doorn op de scherpe knik naar de rand toe (fig. 84: 2-4), kan wijzen op de aanwezigheid van jongere exemplaren¹⁵⁸. De zogenaamde eierdopbeker¹⁵⁹, een eenvoudig trechtervormig bekertype op uitgeknepen standring dat zich ontwikkelde uit de 14de-eeuwse conische bekervorm, is aanwezig met twee exemplaren. Het is een algemeen gebruikte vorm in de 15de en de eerste helft van de 16de eeuw¹⁶⁰. Ook het enige fragment van een trechterbeker moet in deze periode gesitueerd worden.

Ten slotte zijn er nog twee fragmenten van steengoed met zoutglazuur, afkomstig uit de ateliers van Raeren of Aken. Er is een rand- en wandfragment van een pot met tuit, te dateren in de 16de eeuw¹⁶¹ (fig. 84: 9) en een hals-schouderfragment met plastische decoratie, dat op basis van de vormgeving duidelijk te herkennen is als een fragment van een zogenaamde puntneusbaardmankan (fig. 85). In dit geval gaat het om de rechterarm van een doedelzakspeler, een typische decoratie uit deze productiecentra¹⁶² (fig. 84: 10). Dit decoratietype dateert uit de late 15de en de vroege 16de eeuw.

Het goed dateerbare steengoed wijst onmiskenbaar op de aanwezigheid van jonger materiaal in deze context. Het omvat zowel stukken uit de 14de eeuw als uit de periode van de 15de tot de eerste helft van de 16de eeuw.

3.6 Elmpeter aardewerk

De reducerend gebakken ceramiek die behoort tot het zogenaamd Elmpeter aardewerk¹⁶³ is door fragmenten van een viertal exemplaren vertegenwoordigd. Opvallend is de aanwezigheid van twee verschillende randvormen van grote voorraadpotten, die ontbraken in de 13de-eeuwse aardewerkcontext (*supra*). Eén rand heeft een brede kraag met onderaan een opvallende doorn (fig. 86: 1)¹⁶⁴, terwijl het tweede exemplaar een korte kraag met een lichte doorn vertoont en een versiering van vier groeven met daaronder een band van lichte vingertopindrukken (fig. 86: 2; fig. 87). Deze gecombineerde versiering wordt vaak aangetroffen

¹⁵³ Hurst *et al.* 1986, 185; fig. 91: 272.

¹⁵⁴ De gepubliceerde voorbeelden uit Schinveld vertonen steeds een fijn geribbelde bovenste helft en een rand die minder sterk naar binnen gebogen is (Bruijn 1963, 441 Abb. 83: 1-2).

¹⁵⁵ De Groote 2008a, 374-376, fig. 268: 9.

¹⁵⁶ Janssen 1988.

¹⁵⁷ De Groote 2008a, 374 en de daar vermelde literatuur.

¹⁵⁸ De Groote 2008a, 374.

¹⁵⁹ Hähnel 1987, Kat.-Nr. 272-282 (*Gebauchter Becher*).

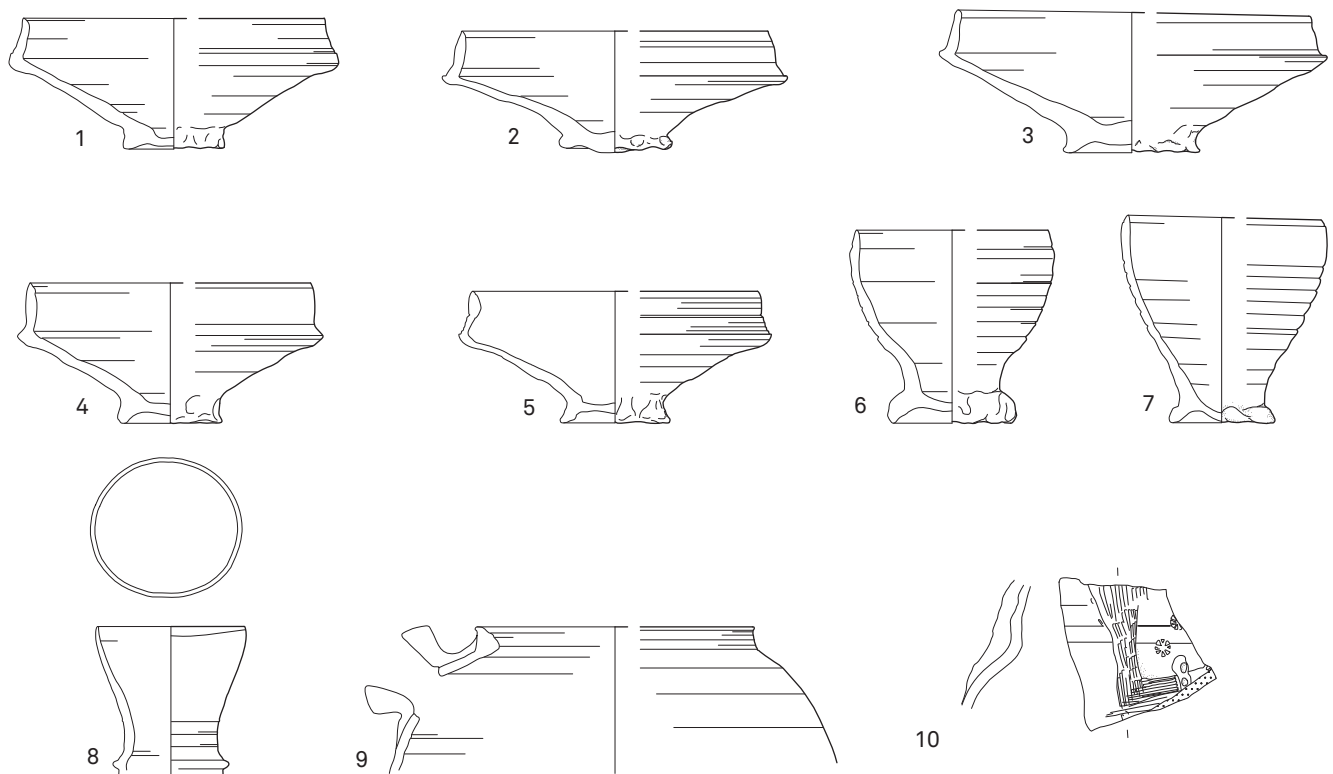
¹⁶⁰ De Groote 2008a, 374 en de daar vermelde literatuur.

¹⁶¹ Dit type met tuit zie Bartels (red.) 1999, 607 inv.nr. 289; hetzelfde randtype komt voor bij zogenaamde scheplepels, zie Vandenbulck & Groeneweg 1988, fig. 11: 86-87.

¹⁶² Hurst *et al.* 1986, 190-195; Gaimster 1997, 224.

¹⁶³ Voor de algemene problematiek rond deze aardewerksoort, zie hoofdstuk 2.5 van dit artikel.

¹⁶⁴ Onder meer gekend van de productie te Niederkrüchten (Brüggen) (Rech & Janssen 1978, fig. 45: 11).

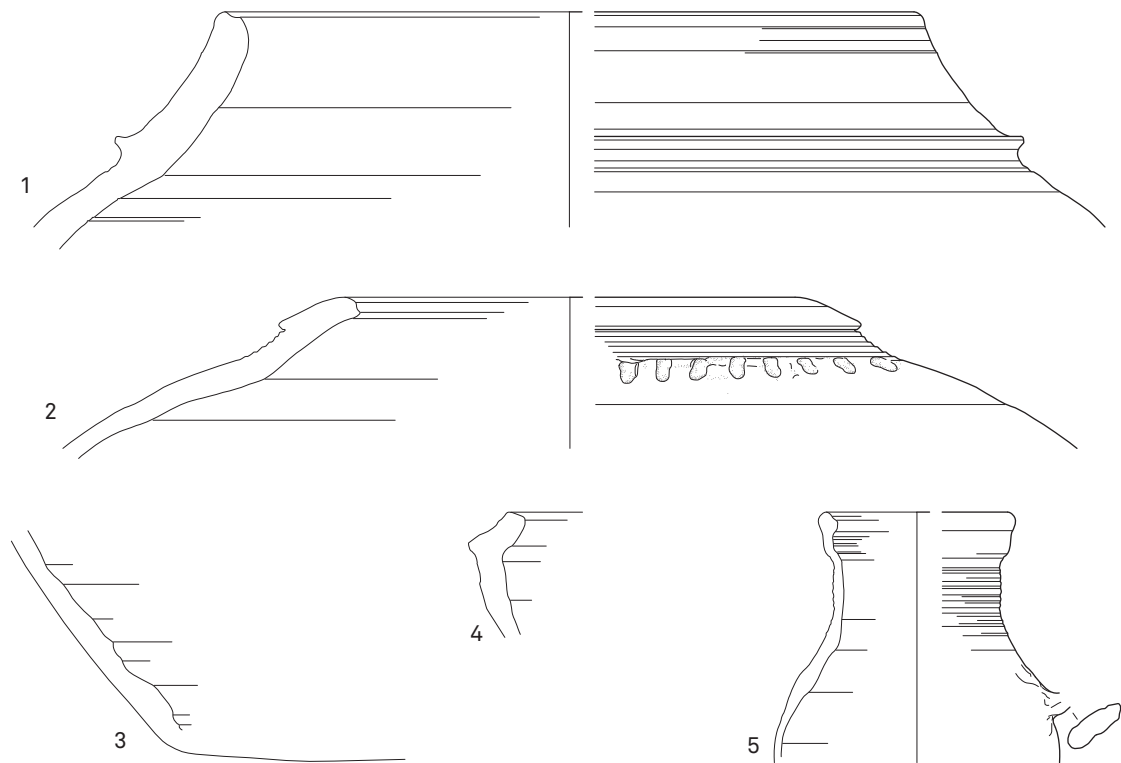

FIG. 84 Steengoed uit Siegburg: drinkknappen (1-5); eierdopbekers (6-7); trechterbeker (8). Steengoed uit Raeren/Aken: tuitpot (9); fragment van een zogenaamde puntneusbaardman met opgelegd decor van een doelzakspeler (10). Schaal 1:3.
Grès de Siegburg: coupes (1-5); gobelets (6-8). Grès de Raeren/Aix-la-Chapelle: pot à goulot tubulaire (9); fragment d'un pichet avec visage barbu et décor appliqué et modelé en forme d'un joueur de cornemuse (10). Échelle 1:3.

FIG. 85 Kanfragment met de rechterarm van een doelzakspeler, afkomstig van een zogenaamde puntneusbaardman uit Raeren of Aken (zie fig. 84: 10).
Fragment avec le bras droit d'un joueur de cornemuse, provenant d'un pichet avec visage barbu en grès de Raeren ou de Aix-la-Chapelle (cf. fig. 84: 10).

FIG. 86 Elmpter aardewerk: voorraadpotten (1-3); kom (4); kan (5). Schaal 1:3.
Céramique de Elmpt: pots à provision (1-3); terrine (4); pichet (5). Échelle 1:3.

FIG. 87 Elmpter aardewerk uit de grachtvulling.
Céramique de Elmpt, provenant du fossé.

op verschillende voorraadpottypes uit minstens twee productiecentra rond Brüggem¹⁶⁵. Beide types zijn ook gekend uit beter gedateerde vondstcomplexen te 's Hertogenbosch, waar het brede kraagtype eerder voorkomt in de eerste helft van de 14de eeuw en het smalle kraagtype in de 13de eeuw¹⁶⁶. In de laat-12de-

tot midden-13de-eeuwse contexten te Dommelen komt het brede kraagrandtype ook nog niet voor¹⁶⁷. Een groot bodemfragment wijst op een puntige uitwerking van de bodem (fig. 86: 3). De bodempunt vertoont een vrij sterke slijtage (fig. 87: links bovenaan).

¹⁶⁵ Lüdtke & Schietzel (eds) 2001, 1476 Taf. 162: 4; 1483-1484 Taf. 169-170; Loewe 1963, 580, Abb. 3: 26.

¹⁶⁶ Janssen 1983a, 197 fig. 4: 1-2.
¹⁶⁷ Theuws *et al.* 1988, 335-338.

Een fragment van een naar binnen geduwde rand met afgeplatte top is afkomstig van een komvorm (fig. 86: 4). Het is een algemeen voorkomend type bij deze aardewerksoort¹⁶⁸. Ten slotte is er een kleine kanvorm met een geribbelde hals en een bandvormige rand met dekselgeul (fig. 86: 5; fig. 87: rechts bovenaan). De aanzet van een bandoor is bewaard gebleven op de buik. Dit type is momenteel niet gekend bij het gepubliceerde productieafval, maar is wel al aangetroffen in een laat-13de- en vroeg-14de-eeuwse context te 's Hertogenbosch¹⁶⁹.

Er zijn drie bakselgroepen aanwezig¹⁷⁰. Bij de fragmenten van de kom, de kan en het randfragment van de voorraadpot met brede kraag gaat het om Technische Groep 30. Technische Groep 31 is enkel vertegenwoordigd door de voorraadpot met smalle kraagrand, terwijl T.G. 32 enkel voorkomt bij de puntige voorraadpotbodemp. Alle vondsten van Elmpoter aardewerk zijn te situeren in de 13de of de eerste helft van de 14de eeuw. Het gaat dus duidelijk om residueel materiaal dat heel wat ouder is dan de jongste vondsten uit deze grachtvulling.

3.7 Besluit

De analyseresultaten van het aardewerk uit de vulling van gracht HE3 maken duidelijk dat het dempen gebeurd is met grond die elders uit de abdij aangevoerd is en waarin zich heel wat residueel materiaal bevond. Gezien de sterke overeenkomsten van de oudste vondsten met het aardewerkensemble uit de 13de-eeuwse kuil HE1 gaat het mogelijk zelfs om geremaneerd materiaal dat uit die zone afkomstig is. Ongeveer de helft van het ceramiekensemble is in de 13de eeuw te plaatsen.

Daarnaast is ook een kleine hoeveelheid 14de-eeuws aardewerk in de context aanwezig. Vooral een aantal steengoedkannen met ijzerengobe is als dusdanig te determineren. Ten slotte hoort ongeveer een derde van de ceramiek in de periode 15de-eerste helft 16de eeuw thuis. Deze groep is vooral vertegenwoordigd door de open vormen in rood aardewerk, door de grape-types uit het Maasland en door enkele types in steengoed. Een fragment van een zogenaamde puntneusbaardman uit de ateliers van Raeren of Aken is te dateren tussen 1475 en 1525. Er is geen materiaal aangetroffen dat met zekerheid jonger is dan de eerste helft van de 16de eeuw.

Als besluit moet gesteld worden dat ongeveer twee derde van deze grachtvulling bestaat uit ouder, residueel materiaal dat er bij het dempen van de gracht in terechtgekomen is, waarvan het merendeel 13de-eeuws is, maar waarvan een fractie uit de 14de eeuw stamt. Het jongste aardewerk dateert uit de eerste helft van de 16de eeuw. Bij de studie van het ecologisch materiaal uit deze context moet rekening gehouden worden met het feit dat het om sterk gemengd materiaal gaat dat een tijdspanne van minstens drie eeuwen omvat.

4 Beerput HE2

4.1 Inleiding

Aan de noordzijde van het gastenverblijf werd een kleine beerput aangetroffen¹⁷¹ (Pl. 1: HE2). Deze put in baksteen had binnenwerks een oppervlakte van 80 op 100 cm en was ongeveer 125 cm diep. De eerste 15 cm van de putvulling bestond uit ingespoeld zand. Daarboven bevonden zich twee beerlagen, samen ongeveer 20 cm dik, die aardewerk bevatten. Na uitgebruikname werd de beerput dichtgestort met een 90 cm dik pakket van bouwpuin. Dit hoofdstuk handelt over het aardewerk uit de vondstenrijke beerlagen (fig. 88).

De context bestaat in totaal uit 116 scherven, afkomstig van minstens 14 exemplaren (tabel 8)¹⁷². Vijf voorwerpen zijn archeologisch volledig, één steengoedkan is intact. Deze gegevens wijzen er duidelijk op dat de meerderheid van het materiaal al dan niet met opzet rechtstreeks in de beerput terechtgekomen is. Er is geen residueel materiaal opgemerkt.

Twee aardewerksoorten zijn aanwezig: het rode aardewerk met acht exemplaren (57,1%) en het steengoed met zes exemplaren (42,9%). Bij het steengoed kan een onderscheid gemaakt worden tussen de producten uit Raeren en Siegburg. De technische kenmerken, de typologie en de chronologie zullen per aardewerkgroep besproken worden.

4.2 Rood aardewerk

4.2.1 Technische kenmerken

De soort van het zogenaamde rode aardewerk is in de beerput door twee bakselgroepen vertegenwoordigd. T.G. 11 is een hard, fijnverschaald egaal oranjerood baksel. Het vertoont sterke gelijkenissen met de rode bakfels uit alluviale klei zoals die gekend zijn in Vlaanderen en Brabant. De herkomst is echter niet gekend.

De tweede bakselgroep is in deze studie gecatalogeerd als T.G. 12 (fig. 89). Het is een lichter gekleurd hard baksel met een dichte verschraving van fijn zand waarin sporadisch ook korrels tot 0,5 mm voorkomen. De kleur varieert van oranje tot oranjebeige, waarbij soms een lichtgrijze kern opduikt. Deze bakselgroep kan van regionale oorsprong zijn¹⁷³, maar vertoont ook gelijkenissen met bepaalde ijzerhoudende bakfels uit het Maasland.

4.2.2 Typologie

De acht exemplaren zijn afkomstig van zes verschillende vormsoorten: kan, kruik, kommetje, grape, kamerpot en olielamp (tabel 9). De meest opvallende vondst, en het enige voorwerp in T.G. 11, is een versierd en integraal geglaazuurd kommetje op een

¹⁶⁸ Bijvoorbeeld Lüdtké & Schietzel (eds) 2001, 1480 Taf. 166: 2; Loewe 1963, 583, Abb. 5: 10-11.

¹⁶⁹ Janssen 1983a, 196, fig. 4: 1.

¹⁷⁰ De technische groepen zijn beschreven in hoofdstuk 2,5 van dit artikel.

¹⁷¹ Smeets 2006, 46-47; Smeets 2007, 37.

¹⁷² Inv. nr. 05-KUHE-212.

¹⁷³ Laatmiddeleeuwse en vroeg-moderne aardewerkproductie in oostelijk Brabant en Limburg is gekend van ovenvondsten en/of pottenbakkers-

afval uit Tienen (Borremans 1963), Tongeren (De Boe 1981) en Sint-Truiden (Opsteyn & Van Meche- len 2006).

FIG. 88 Voornaamste aardewerkvondsten uit de beerput HE2.

La céramique principale du puits HE2.

TABEL 8

Beerput HE2: algemene telling in schervenaantallen (n) en minimum aantal exemplaren (MAE) per aardewerksoort.

Puit HE2: comptage général en nombres de tessons (n) et en nombre minimum d'individus (MAE) par groupe de céramique.

	MAE n	scherven n	MAE %	scherven %
Rood	8	84	57,1	72,4
Steengoed	6	32	42,9	27,6
Raeren	5	31	83,3	96,9
Siegburg	1	1	16,7	3,1
totaal	14	116	100	100

kleine standring (fig. 90: 1). Op de licht geprofileerde, bandvormige rand bevinden zich vijf horizontaal geplaatste oren. De binnenzijde is onder de rand bedekt met een witte sliblaag en een geel glazuur. Merkwaardig is de aanwezigheid van een groengeglazuurd zoömorfe figuurtje in witbakkende klei op de bodem van de kom (fig. 90: 1c-1d; fig. 91). Door de houding van de poten is het slecht geboetseerde beeldje duidelijk als kikker of pad te identificeren. Dergelijke kommetjes met boetseerwerk in witte en rode klei zijn waarschijnlijk geïnspireerd door de Franse naturalistische creaties uit de tweede helft van de 16de eeuw van Bernard Palissy en zijn navolgers¹⁷⁴. Ze zijn vooral gekend van een aantal vondsten uit Nederland, waar ze 'grabbelbakjes' genoemd worden¹⁷⁵. De versiering van deze vormgroep draagt steeds een symboliek die verband houdt met huwelijk, geboorte, geluk,

Technische Groep 12

FIG. 89 Rood aardewerk: Technische Groep (T.G.) 12.

Céramique rouge: groupe technique (T.G.) 12.

¹⁷⁴ Dauterman 1962, fig. 8; Hurst *et al.* 1986, 86-90; Wardropper 2004, 37-38.

¹⁷⁵ Ostkamp 2004, 123. In het Engels gekend als *clasped hands bowls* (Hurst *et al.* 1986, 171-172).

TABEL 9

Beerput HE2: verdeling van de vormen bij de verschillende aardewerksoorten (in aantal exemplaren).
 Puits HE2: Répartition des formes des différents groupes de céramique (en nombre minimum d'individus).

	Rood		Steengoed: Raeren		Steengoed: Siegburg		totaal	
	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%
beker			1	20,0			1	7,1
<i>Schnelle</i>					1	100,0	1	7,1
kan	1	12,5	4	80,0			5	35,7
kruik	1	12,5					1	7,1
kom	1	12,5					1	7,1
grape	2	25,0					2	14,3
kamerpot	2	25,0					2	14,3
olielamp	1	12,5					1	7,1
totaal	8	100	5	100	1	100	14	100

maar ook zogenaamde *vanitas*motieven die de tijdelijkheid van het leven benadrukken. De kikker of pad wordt meestal gebruikt als symbool voor de vergankelijkheid. De eenvoudige vormgeving van de kikker is sterk vergelijkbaar met een geboetseerd exemplaar in witte klei dat aangebracht is op een ringvaas uit Alkmaar, gedateerd in de eerste helft van de 17de eeuw¹⁷⁶. Interessant is een voorbeeld uit de collectie Van Beuningen, waar naast de gekende huwelijkssymboliek van elkaar grijpende handen, duiven en met pijlen doorboorde harten ook de *vanitas*-symboliek van vergankelijkheid aanwezig is, zoals de schedel en de kikker¹⁷⁷. Ook op een 'grabbelbakje' uit den Haag is de huwelijks- en gelukssymboliek gecombineerd met *vanitas*-symbolen zoals de schedel en de zandloper¹⁷⁸.

Alle overige potten in rood aardewerk zijn vervaardigd in T.G. 12. Van een slanke kanvorm ontbreekt de bodem. Het lichaam heeft een licht S-vormig, eerder peervormig profiel, met een hoge, licht conische hals en een haaks naar buiten geplooid afgeronde rand met dekselgeul (fig. 90: 2). Tegenover het rolronde oor is een gietsneb uitgeduwd. Enkele draairingen vormen een kleine versiering op de hals. De kan is aan de binnen- en de buitenzijde integraal bedekt met een zeer dunne glazuurpap, die een opvallend gevlekte groene en bruinoranje kleur heeft (fig. 92). De groene glazuurvlekken hebben dezelfde olijfgroene kleur als wat bij rood aardewerk doorgaans reductiegroen genoemd wordt, namelijk doorzichtig loodglazuur dat groen verkleurt door de aanwezigheid van grijs gebakken zones aan het oppervlak¹⁷⁹. Opvallend bij dit baksel is dat er geen grijze, reducerend gebakken zones op het oppervlak van het baksel aanwezig zijn, en de licht olijfgroene tint maakt ook duidelijk dat de kleur niet veroorzaakt is door de toevoeging van koper, wat op een oranje oppervlak steeds een donkergroene

kleur oplevert. De oorzaak van de verkleuring moet te zoeken zijn in de samenstelling van de klei. Ook bij de meeste andere potten in dit baksel (T.G. 12) is het glazuur in sterke mate olijfgroen gevlekt (fig. 93).

Een goed voorbeeld daarvan is een grote kruikvorm, waarvan slechts de bovenste helft bewaard is gebleven. De kruik is integraal intern en extern bedekt met een (vrij dunne) loodglazuurpap, waarbij de olijfgroene kleur domineert. Het gaat om een buikige vorm met een vrij hoge schouder, een cilindrische hals en een licht uitstaande, bandvormige rand met een lichte dekselgeul (fig. 90: 3). Het rolronde oor is bovenaan de rand aangehecht.

De context bevat ook twee twee-orige grappen, een groot en een kleine type. Het grote type is slechts heel fragmentair bewaard, en heeft een schuin uitstaande strakke hals met een afgeronde randtop en een ondiepe, geprononceerde dekselgeul (fig. 90: 4). Een worstoor is tegen de rand licht geknepen. Een fragment van het tweede oor is eveneens in de context aanwezig. De binnenzijde van de grape is bedekt met een vuil olijfgroen, glanzend loodglazuur, maar de matte deklaag aan de buitenzijde heeft duidelijk een andere samenstelling. De paarsbruine kleur wijst erop dat het waarschijnlijk gaat om een sterk mangaanhoudend loodglazuur. De kleine grape is grotendeels volledig. Het vrij bolvormige lichaam heeft een korte, schuin uitstaande hals, met een geprofileerde, wat bandvormige rand met geprononceerde boven- en onderlip (fig. 90: 5). De ronde bodem rust op drie wat aangeknepen massieve pootjes met een diepe vingerindruk op de onderzijde. Deze grape is integraal bedekt met een overwegend olijfgroen loodglazuur, en vertoont sterke verbranding en talrijke roetsporen.

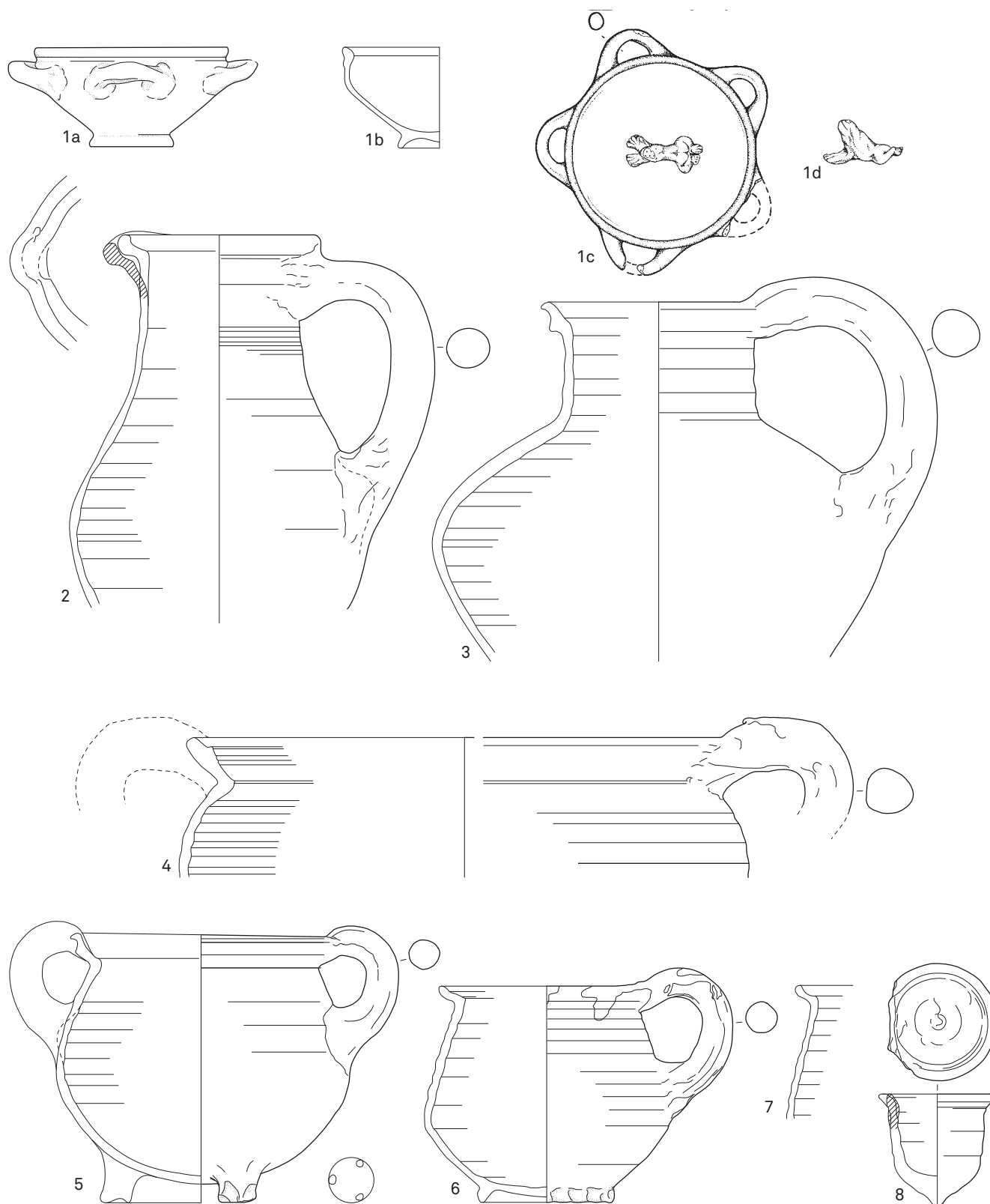
¹⁷⁶ Hurst *et al.* 1986, 173 fig. 85.253.

¹⁷⁷ Hurst *et al.* 1986, 172 fig. 84.251.

¹⁷⁸ Carmiggelt 1991, 43.

¹⁷⁹ De Groot 2008a, 28.

FIG. 90 Rood aardewerk: zogenaamd grabbelbakje (1); kan (2); kruik (3); grapen (4-5); kamerpotten (6-7); olielamp(?) (8). Schaal 1:3.
Céramique rouge: écuelle (1); pichet (2); cruche (3); marmîtes tripodes (4-5); pots de chambre (6-7); lampe à l'huile(?) (8). Échelle 1:3.

FIG. 91 Zogenaamd grabbelbakje in rood aardewerk, met centraal een kikker of pad in witte klei (detail).
Écuelle en céramique rouge avec, au centre de l'intérieur, un décor plastique en pâte blanche en forme de grenouille ou crapaud (détail).

FIG. 92 Kruik in rood aardewerk.
Cruche en céramique rouge.

De kamerpot is in de context vertegenwoordigd door twee exemplaren van hetzelfde type, waarvan één bijna volledig en één rand-fragment (fig. 90: 6-7). Het gaat om een vrij klein, licht biconisch type op een geknepen standring. De hoge schouder is licht geribbeld en de min of meer haaks uitstaande rand heeft een afgeronde top en een dekselgeul. Het worstoor is bovenop de rand aangehecht. Het gevlekte, overwegend olijfgroene glazuur is op de binnenzijde integraal aangebracht en op de buitenzijde slechts gedeeltelijk op het centrale deel van de schouder tegenover het oor.

Ten slotte is er nog een klein, ongeglazuurd recipiënt dat nagenoeg intact bewaard gebleven is. Het betreft een licht conische vorm met een bodem die extern op een punt getrokken is (fig. 90: 8). De licht uitstaande, wat puntige lip is op één plaats samengehouden tegen het lichaam en vormt aldus een wat afgeplatte zijde. Op deze plaats, maar ook op de aanpalende zone onder de rand vertoont de buitenzijde duidelijke roet- en verbrandingssporen, wat erop wijst dat deze kleine vorm diende als olielampje dat in een houder geplaatst werd¹⁸⁰. De binnenzijde vertoont geen

FIG. 93 Typische oranje-groen gevlekt glazuur op de baksels van T.G. 12.
Glaçure taché orange-verte, typique pour les pâtes du groupe technique 12.

¹⁸⁰ Egan 1998, 127-133; Biddle (ed.) 1990, 986.

gebruikssporen. In de vroegmoderne tijden lijkt dit type zeldzaam te zijn in ceramiek¹⁸¹. Uit Winchester is een niet-gedateerd exemplaar van het zogenaamde *spike*-type gekend in een sterk gelijkende vorm en met dezelfde diameter¹⁸².

4.2.3 Chronologie

Enkele morfologische elementen van deze vormen in rood aardewerk zijn chronologisch min of meer te plaatsen. Het best dateerbare voorwerp is het zogenaamde grabbelbakje met kikker. Deze fantasierijke eetkommetjes met hun rijke symboliek waren vooral populair in de eerste helft van de 17de eeuw¹⁸³. Uit Alkmaar is de bodem van een exemplaar in wit aardewerk met een geboetseerde kikker of pad gekend. Een grabbelbakje met huwelijkssymboliek uit Vlissingen vermeldt de datum 1605, een gelijkaardig exemplaar uit Amsterdam is gedateerd 1608¹⁸⁴.

Door de beperkte hoeveelheid publicaties van aardewerkcomplexen uit de 16de en 17de eeuw uit oostelijk Vlaanderen en in het bijzonder uit Limburg, is voor de overige vormen relatief weinig vergelijkingsmateriaal voorhanden¹⁸⁵. De kamerpotten zijn van een type dat vanaf de 15de eeuw voorkomt, en dat vooral in de 16de eeuw in gebruik was. Ze zijn min of meer te vergelijken met exemplaren uit onder meer Aalst¹⁸⁶ en Londerzeel¹⁸⁷. Enkel wat voorbeelden uit Brussel lijken goed op het opvallende geprononceerde bandvormige randtype van de kleine grape¹⁸⁸. Van de toch wel specifieke randtypes van de kan en de kruik zijn nergens vergelijkbare exemplaren gevonden. Het meest opvallend is toch dat bij het weinige voorhanden zijnde vergelijkingsmateriaal uit Limburg of oostelijk Brabant geen parallelle voorbeelden van deze vormtypes uit die periode aangetroffen zijn. Uit wat gepubliceerd is aan Maaslandse ceramiek uit de 16de en de 17de eeuw, bijna uitsluitend contexten uit de streek rond Huy, blijkt ook deze regio geen vergelijkbare vormtypes te kennen¹⁸⁹.

4.2.4 Besluit

Het ensemble van rood aardewerk bestaat op het zogenaamde grabbelbakje na, volledig uit aardewerk in het oranjebeige baksel van T.G. 12. Deze bakselgroep vertegenwoordigt waarschijnlijk een regionale productie, terwijl het zogenaamde grabbelbakje waarschijnlijk van iets verder aangevoerd is, uit Zuid-Nederland of Brabant. De diverse samenstelling van deze beperkte hoeveelheid potten laat geen verdere interpretatie toe. De aanwezigheid van kamerpotten is een algemeen verschijnsel in beerputten uit deze periode¹⁹⁰. Grapen, kannen en kruiken behoren eveneens tot de algemene, dagelijkse gebruiksceramiek.

4.3 Steengoed

4.3.1 Inleiding

De context bevat zes recipiënten in steengoed, goed voor 32 scherven. Hierbij zijn twee productiecentra vertegenwoordigd: Raeren en Siegburg. Het steengoed uit Raeren bestaat uit vier kannen, waaronder één intact, en een beker (tabel 9), terwijl van het Siegburgsteengoed enkel een fragment van een specifieke drinkvorm aanwezig is. De technologische en de chronologische gegevens zullen verder per productiecentrum besproken worden.

4.3.2 Raeren

Het meeste steengoed uit deze context is afkomstig uit Raeren. Hierop duiden zowel technische elementen zoals baksel, engobe en glazuur, als morfologische elementen zoals de randvorm en de versiering. Bij de intacte medaillonkan is zelfs het pottenbakkersatelier vermeld. Drie vormtypes zijn aanwezig: de hoge kan, de lage kan en een bijzonder bekertype.

De enige versierde stukken zijn de twee hoge kannen, die min of meer van hetzelfde type zijn. De eerste is een intacte, zogenaamde medaillonkan (fig. 94). De kan zelf is 23,5 cm hoog en wordt gekenmerkt door een bolle buik op een vlakke, gedraaide bodem, een 7 cm hoge geribbelde hals en een korte gladde rand met een langs binnen afgeschuinde top (fig. 95: 1). De aanhechting van het smalle bandoor is op de buik uitgewerkt in een vrij dik, lang uitgerekt, driehoekig lint met vier lichte vingerindrukken, dat zich tot onderaan de buik uitstrekt¹⁹¹. De kan is volledig bedekt met een bruine engobe en een vrij dunne zoutglazuurlaag die voor driekwart van het oppervlak mat is. De kan is op de buik versierd met drie medaillons: twee identieke wapenschilden op de zijkant en een wapenschild met een tekstband centraal tegenover het oor. Het centrale medaillon bevat een vaak voorkomend wapenschild met het opschrift: PETER: SVARTZENBURCH: UNDE: MARGRET: VAN: NECHTRSEM: G: K: SIN: HUSFRAU (fig. 95: 1b)¹⁹². De twee overige medaillons vertonen een wapenschild zonder opschrift (fig. 95: 1c). Bovenaan staan wel de letters PL, en onderaan zijn de letters I en E aangebracht. Het wapenschild en de letters bovenaan het medaillon staan voor Philipp Lomont, van 1587 tot 1607 gerechtsheer aan de rechtbank van Walhorn, die in 1583 de burch van Raeren bewoond¹⁹³. De letters I E onder het wapenschild zijn de initialen van pottenbakker Jan Emens Mennicken, die in Raeren actief was van 1568 tot 1593, maar wiens merken in gebruik bleven tot 1613¹⁹⁴.

181 Hanglampen werden vanaf de late middeleeuwen vooral in glas gemaakt (Keys & Pearce 1998, 129).

182 Biddle (ed.) 1990, 997 fig. 309: 3605.

183 Hurst *et al.* 1986, 171-172; Ostkamp 2004, 123; Carmiggelt 1991, 43.

184 Ostkamp 2004, fig. 208.

185 Zie onder meer Verbeeck 1984; Heymans 1989; Verhaeghe 1988; Clevis & Thijssen 1989; Wouters *et al.* 1995.

186 De Groote *et al.* 2004, 322-327, fig. 43-45 (datering 16A).

187 Dewilde & Van der Plaetsen 1994, fig. 3.21: 12 (datering 16A).

188 Van Eenhooge 1999, 286 fig. 18: 138-140 (datering 16B-17A).

189 Dandoy 1975-76; Willems & Thirion 1975-76; Dandoy 1981-82; Bit & Ligot 1983-84.

190 Zie bv. De Groote *et al.* 2004.

191 Een identiek uitgewerkt ooreinde (in het Engels 'tail' genoemd), inclusief de lichte vingerin-

drukken, is onder meer te zien op een Schnelle uit Raeren met datum 1583 (Hurst *et al.* 1986, 199 fig. 96: 310).

192 Kohnemann 1982, 59 centraal; Gaimster 1997, 373.

193 Hellebrandt 1967, 123; Kohnemann 1982, 36 links.

194 Gaimster 1997, 225.

FIG. 94 Medaillonkan uit Raeren.
Pichet en grès avec médaillons, provenant de Raeren.

Bij de tweede hoge kan is enkel het gedeelte vanaf het midden van de buik bewaard gebleven. Het gaat om hetzelfde vormtype, enkel de geribbelde hals is iets korter (fig. 95: 2a). Een dergelijke rand- en halsvorm wordt algemeen aangetroffen op kannen uit de laatste twee decennia van de 16de eeuw¹⁹⁵. Opvallend is de afwezigheid van een bruine engobe aan de buitenzijde, wat een lichtgrijze oppervlaktekleur oplevert (fig. 96). Sommige zones vertonen lichtbruine vlekjes. Het lichaam is volledig versierd met afwisselend brede panelen met ingedrukt reliëf in een zogenaamd wafelmotief en smalle panelen met centraal een enkel gestempeld rankenmotief (fig. 95: 2c). Dit laatste motief is ook over de hele omtrek horizontaal bovenaan de schouder geplaatst (fig. 95: 2b). De techniek van stempels met ranken en gebladerte werd waarschijnlijk in het laatste decennium van de 16de eeuw geïntroduceerd door de Raerense pottenbakker Jan Baldems Mennicken, die werkte van 1589 tot 1613¹⁹⁶.

Een volledig en een fragmentarisch bewaarde lage kan zijn van hetzelfde type (fig. 95: 3-4). Ze hebben een bol lichaam op een vlakke bodem. De vormgeving van de geribbelde hals en de gladde rand met puntige top zijn sterk verwant aan die van de hierboven beschreven hoge kannen. De aanhechting van het bandoor is in een kenmerkende driehoekvorm uitgewerkt. De volledige kan is zowel intern als extern volledig bedekt met een bruine engobe, de fragmentaire kan enkel aan de buitenzijde (fig. 97). Dit kantype wordt gedateerd in de late 16de eeuw¹⁹⁷.

Een laatste recipiënt dat aan het productiecentrum van Raeren kan toegeschreven worden is een slechts fragmentair bewaarde kleine bolle vorm met een zeer korte, geribbelde cilindervormige hals en een puntige rand (fig. 95: 5). De bodem ontbreekt, maar zal waarschijnlijk vlak geweest zijn, zoals bij de hierboven beschreven kleine kannen. De buitenzijde is bedekt met een bruine engobe en een glanzende zoutglazuurlaag. Dit vormtype is in de literatuur niet teruggevonden, maar is gezien zijn korte rand waarschijnlijk een gesloten bekervorm, in de traditie van de zogenaamde schepbikers¹⁹⁸. In Siegburg komt een gelijkaardige vorm voor die *Tasse* genoemd wordt en die dezelfde maatverhoudingen en een vergelijkbare rand heeft¹⁹⁹.

4.3.3 Siegburg

Het steengoed uit Siegburg is slechts door één fragment vertegenwoordigd. Het gaat om een wandfragment van een beker vorm in een ongeglazuurd grijswit baksel, dat gevlamd en ten dele verglaasd is. Uit de cilindervorm en de aanwezigheid van de aanzet van een bandoor in de vorm van een scherpe driehoek (fig. 95: 6) kan afgeleid worden dat het gaat om een fragment van een *Humpe* of van een zogenaamde *Schnelle*. Een dergelijke scherpe driehoekige afwerking zou bij de *Schnelle* slechts vanaf de jaren 1590 voorkomen²⁰⁰. Ook de *Humpe* verschijnt pas in deze vorm vanaf die periode²⁰¹. Omdat enkel een deel van de achterzijde bewaard is gebleven kan niet uitgemaakt worden of de vorm elders versierd was, wat bij een *Schnelle* normaal gezien wel het geval zou zijn.

4.3.4 Besluit

Deze context bevat een kleine collectie goed dateerbaar steengoed. De types en de versieringen uit Raeren wijzen op een datering in de laatste twee decennia van de 16de eeuw, ten laatste in het begin van de 17de eeuw. Het fragment van een drinkbeker uit Siegburg sluit hier goed bij aan, en is in het algemeen te dateren vanaf de late 16de eeuw. De aanwezigheid van een aantal stukken tafelgerei in steengoed in een beerputvulling is op zich niet bijzonder. Wel opvallend is de aanwezigheid van twee rijkversierde hoge kannen, waarvan één intact in de beerput terechtgekomen is. De vraag is of de intacte medaillonkan enkel voor zijn bijzonder uiterlijk gekocht is, of dat er ook belang gehecht werd aan de (mogelijke) symboliek van de wapenschilden.

¹⁹⁵ Reineking-Von Bock 1971, cat.nr. 372; Hurst et al. 1986, 200 fig. 96: 313 (1583), 202 fig. 97: 314 (1598); Hellebrandt 1967, 101 fig. 84 rechts (1586).

¹⁹⁶ Gaimster 1997, 225.

¹⁹⁷ Reineking-Von Bock 1971, cat.nr. 373-374.

¹⁹⁸ Vergelijk bv. met Reineking-Von Bock 1971, cat.nr. 376, die als 'Krug' beschreven staat, en in de late 16de eeuw wordt gedateerd.

¹⁹⁹ Hähnel 1987, 284 Kat.-Nr. 895, 307 Tafel 9: 904.

²⁰⁰ Hähnel 1987, 34, 229 Kat.-Nr. 382; 301 Tafel 3: 615.

²⁰¹ Hähnel 1987, 39, 303 Tafel 5: 698, 701-702.

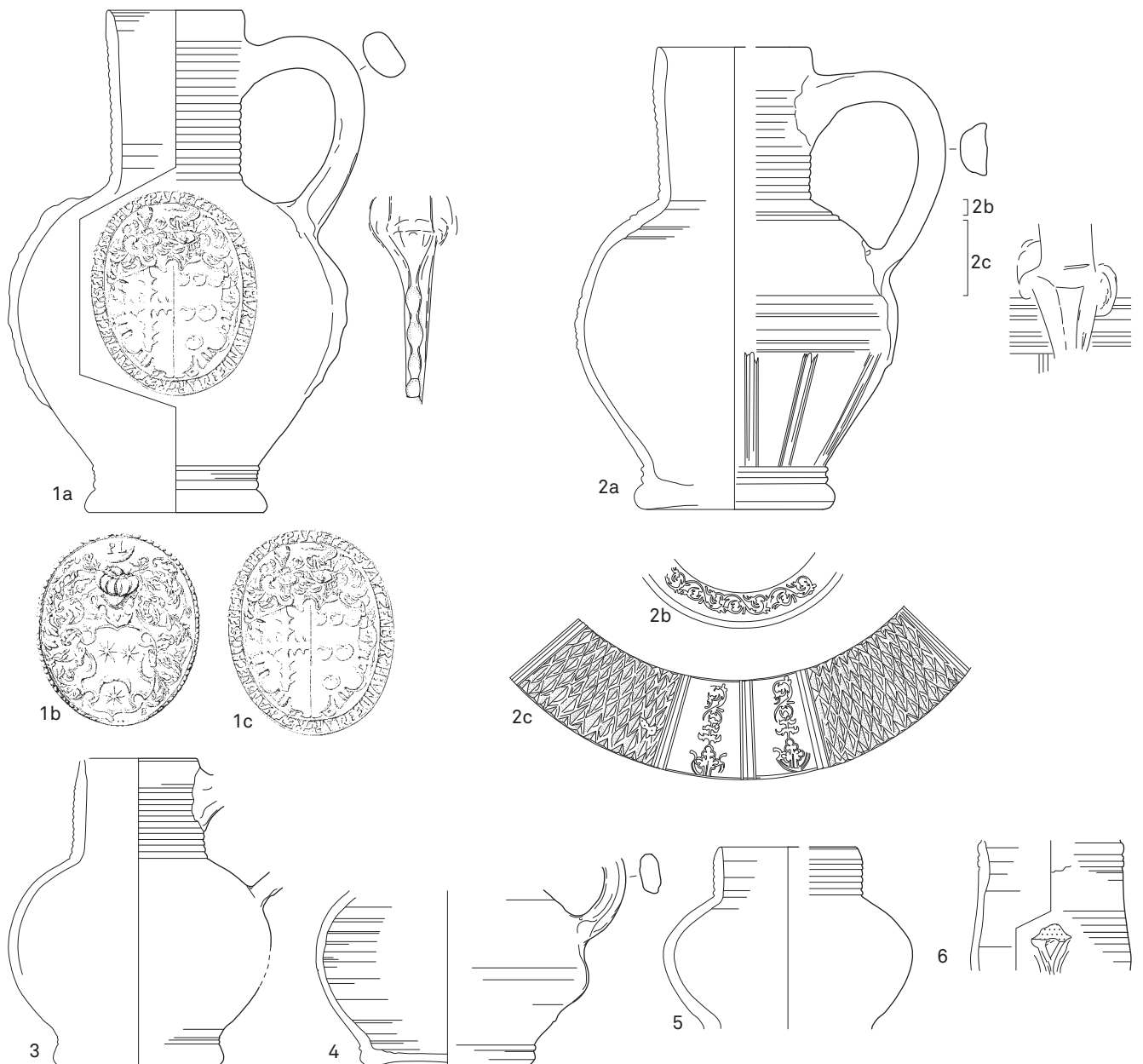

FIG. 95 Steengoed uit Raeren (1-5); steengoed uit Siegburg (6). Schaal 1:3.
Grès de Raeren (1-5); Grès de Siegburg (6). Échelle 1:3.

4.4 Discussie en algemeen besluit

De gebruiksvulling van de beerput achter het gastenverblijf bevatte slechts een beperkte hoeveelheid ceramiek. De 116 scherven, afkomstig van minimum 14 exemplaren, vormen een te beperkte hoeveelheid voor een kwantitatieve analyse en interpretatie. Uit de tafonomische en chronologische gegevens die zowel uit het rood aardewerk als uit het steengoed naar voren komt blijkt duidelijk dat het om een aardewerkensemble gaat dat in een vrij korte periode en grotendeels via een directe depositie in de beerput terechtgekomen is. Het ensemble is te situeren in de laatste twee decennia van de 16de eeuw of ten laatste het begin van de 17de eeuw. Er zijn geen aanwijzingen van een oudere ingebruikname van de put, alleszins niet in de vorm van residueel materiaal.

Gezien de beperkte hoeveelheid materiaal is een functionele analyse weinig zinvol. De samenstelling van het ensemble op zich is normaal, met de aanwezigheid van potten uit verschillende functionele groepen (tafel, keuken, hygiëne, verlichting). De in verhouding grote hoeveelheid steengoed is om deze redenen op zich weinigzeggend. Vanuit een logisch verband met de functie van het gebouw waartoe het behoorde, kan wel verwacht worden dat functionele groepen zoals drink- en eetgerei er een belangrijker aandeel hebben dan echt keukengerei, zoals potten voor het koken, de voedselbereiding en de voorraad, die eerder een overwicht zouden moeten hebben in afvalputten in en rond de keuken.

Ten slotte rest nog de vraag naar de betekenis van de aanwezigheid van twee bijzondere voorwerpen, het zogenaamde grabbel-

FIG. 96 Versierde steengoedkan uit Raeren.
Pichet décoré en grès de Raeren.

FIG. 97 Kannetje in steengoed uit Raeren.
Petit pichet en grès de Raeren.

bakje met een kikkerfiguurtje en de medaillonkan met het wapenschild van Peter von Schwarzenberg en Margarete von Nechtersheim. Het grabbelbakje heeft een duidelijke betekenis met de expliciete aanwezigheid van een kikker of pad als symbool van vergankelijkheid. De medaillonkan laat een dubbel wapenschild zien dat een adellijk huwelijk symboliseert, en heeft mogelijk een betekenis in dit kader. Op zich kunnen deze twee voorwerpen als aparte objecten beschouwd worden, die op zich geen onderling verband houden. Een vondstcomplex uit het karmelietenklooster te Aalst doet echter het tegendeel vermoeden. In 2004 werd daar namelijk in de pandhof een afvalkuiltje aangetroffen met een klein aardewerkensemble van rood aardewerk en steengoed, dat eveneens fragmenten van zowel een medaillonkan als van een zogenaamd grabbelbakje bevatte²⁰². De ten dele bewaarde medaillonkan bevat centraal exact hetzelfde dubbele wapenschild van Peter von Schwarzenberg en Margarete von Nechtersheim²⁰³. De twee identieke medaillons op de zijkant vertonen de afbeelding van een Romeins soldatenfiguur die op een kruis leunt, met daar rond de moraliserende tekst: *'Di gedolt*

*hat al zeit genoch und gein Not, het si nor en bies Brot*²⁰⁴, wat zoveel wil zeggen als: 'Wie geduld heeft zal steeds voldoende hebben en geen gebrek kennen, al was het maar een stukje brood'. Het rijkversierde bodemfragment van het zogenaamd grabbelbakje in rood aardewerk uit dezelfde context bevat een afbeelding van twee in elkaar grijpende handen, de typische huwelijkssymboliek zoals die op talloze voorwerpen uit die periode aangetroffen wordt²⁰⁵. Gezien de grote zeldzaamheid van dergelijke vondsten in Vlaanderen zou het wel merkwaardig zijn mocht het gewoon toeval blijken dat dezelfde combinatie – een medaillonkan met dubbel wapenschild van een adellijk huwelijk en een zogenaamd grabbelbakje met een moraliserende symboliek rond huwelijk en vergankelijkheid – tweemaal aangetroffen wordt, en dan nog tweemaal in een kloostercontext. Waarschijnlijk gaat hier meer achter schuil. Mogelijk werden deze voorwerpen als symbolen gebruikt bij een inzegningsplechtigheid van een huwelijk van leken in de kloosterkerk. Een gebruik binnen een religieuze gemeenschap zelf is misschien ook niet uit te sluiten en dan zouden deze voorwerpen een symbolische betekenis

202 Info eigen onderzoek, opgravingsproject Aalst Hopmarkt 2004-2005, contextnummer IV/E28. De context bevatte ook een munt van Filips II, gedateerd 1598.

203 Gepubliceerd in de tentoonstellingscatalogus De Groote *et al.* 2006, Inv.nr. 26.

204 Kohnemann 1982, 137 rechts.

205 Ostkamp 2004.

kunnen gehad hebben bij de intrede in het klooster (bij vrouwen toch beschouwd als een huwelijk met God) en de geloften die hierbij afgelegd werden²⁰⁶. Op basis van de weinige vondsten zijn deze interpretaties momenteel nog erg speculatief, ook al kan de samenhang van deze voorwerpen wel beargumenteerd worden. Ten slotte moet ook gewezen worden op het zeer kortstondige abbatiaat van de genaamde Alberta van Schwartsenborch in 1579²⁰⁷. Misschien is er wel een familiaal verband tussen haar en de op het wapenschild vermelde Peter von Schwarzenberg.

5 Ingekraste merken: kenmerkend voor vrouwenkloosters

Opmerkelijk bij het onderzoek in de abdij van Herkenrode is de vondst van 13 ingekraste merktekens op 13de-eeuws aardewerk uit de contexten HE1 en HE3 (respectievelijk 9 en 4 exemplaren) (tabel 10). Opvallend is dat het bij 9 van de 11 determineerbare potten met een ingekrast merk om een kookkan van hetzelfde type gaat. Daarnaast is nog een merk aangetroffen op een hoge beker en op een kruik. Bij vijf exemplaren gaat het om twee of drie letters, waarvan de betekenis niet duidelijk is, en die telkens op de buik zijn aangebracht. De overige exemplaren dragen een symbool, waarvan vijf in de vorm van een kruis op het oor, één een verticale lijn en één met drie horizontale streepjes (fig. 98).

Op te merken is ook het verschil in kwaliteit bij de aangebrachte letters, waarbij in drie gevallen het inkrassen zeer zorgvuldig gebeurd is, gezien de stijl misschien zelfs door dezelfde (geoeffende?) hand (fig. 98: 1-3) en bij de twee overige voorbeelden nogal slordig. Het verschil in de aard van de merktekens, enerzijds individuele merken door het aanbrengen van telkens verschillende lettercombinaties op de buik en anderzijds een gezamenlijk merk door het aanbrengen van hetzelfde symbool (het kruis) op het oor, lijkt te wijzen op een verschillend doel van de aangebrachte merktekens, ook al gaat het merendeels om eenzelfde soort potten.

De ingekraste merktekens die aangetroffen zijn op 13de-eeuws gebruiks aardewerk uit de abdij van Herkenrode passen binnen een recurrent patroon dat vastgesteld wordt bij vrouwenkloosters in het noordwesten van Europa (tabel 11). In België, Nederland en Duitsland worden ingekraste merktekens, indien er meer dan één exemplaar aanwezig is, bijna uitsluitend aangetroffen in aardewerkensembles uit vrouwenkloosters²⁰⁸. In België is er buiten Herkenrode een heel groot ensemble gekend uit het clarissenklooster Beaulieu te Petegem, dat integraal gepubliceerd is²⁰⁹. Bij het onderzoek van het birgittinessenklooster te Dendermonde zijn merktekens aangetroffen op vier fragmenten in rood aardewerk²¹⁰. Zowel in het clarissenklooster van Gent-

TABEL 10

Inventaris van de ingekraste merken uit de abdij van Herkenrode.

Inventaire des marques gravées provenant de l'abbaye de Herkenrode.

Fig. nr.	inv nr.	vorm	techniek	aardewerkgroep	plaats merk	soort merk	vormgeving	kwaliteit
35: 1; 98: 1	05KUHE308/097	kookkan	6	chamotte	buik	letters	?	verzorgd
35: 15; 98: 2	05KUHE306/159	kookkan	7	oranjerood	buik	letters	N - O	verzorgd
31: 1; 98: 3	05KUHE306/158	kookkan	2	beige	buik	letters	H - I - A	verzorgd
8: 1; 98: 4	05KUHE306/045	hoge beker	2	beige	buik	letters	A - G	slordig
29: 8; 98: 5	05KUHE308/002	kookkan	6	chamotte	buik	symbool	?	slordig
30: 1; 98: 6	05KUHE306/160	kookkan	6	chamotte	oor	symbool	kruis	slordig
30: 11; 98: 7	05KUHE306/240	kookkan	6	chamotte	oor	symbool	kruis	slordig
30: 9; 98: 8	05KUHE306/341	kookkan	2	beige	buik	symbool	1 lijn vert.	slordig
30: 3; 98: 9	05KUHE306/104	kookkan	7B	oranjerood	oor	symbool	3 lijn hor.	slordig
76: 1; 98: 10	05KUHE415/043	kruik	2	beige	buik	letters	G - O (?)	slordig
80: 5; 98: 11	05KUHE415/042	kookkan	7	oranjerood	oor	symbool	kruis	slordig
76: 2; 98: 12	05KUHE415/044	?	7	oranjerood	oor	symbool	kruis	slordig
76: 3; 98: 13	05KUHE415/045	?	7	oranjerood	oor	symbool	kruis	slordig

²⁰⁶ Vaak werd bij intreding een schenking gedaan door de familie, onder meer om te betalen voor hun 'maeltijt ofte bruloft' (Caluwaerts & Van der Eycken 2008, 54). Dat een intrede door familie en vrienden gevierd werd blijkt ook uit talrijke 18de-

eeuwse pamfletten die gedrukt werden naar aanleiding van de intrede in het klooster, waarbij naast gebeden ook vaak onderaan een drinklied staat afgedrukt (bv. Stadsarchief Mechelen V.00473/3.68, V.00473/3.84 en V.00473/3.168).

²⁰⁷ Smeets 2006, 13.

²⁰⁸ Voor een overzicht zie Thier 1995, 171 Tabelle 1.

²⁰⁹ De Groote 1992.

²¹⁰ Goudie Falkenbach *et al.* 2012.

brugge²¹¹ als in de cisterciënzerinnenabdij Nieuwenbosch te Heusden²¹² zijn twee exemplaren gevonden, terwijl ook bij opgravingen in de Ter Kamerenabdij, een cisterciënzerinnenklooster te Elsene, een oor met ingekraste letters aangetroffen is²¹³. Een grote collectie van 34 gemerkte potten is afkomstig uit de cisterciënzerinnenabdij Clairefontaine in de provincie Luxemburg²¹⁴. Uit Nederland zijn momenteel minstens zes sites gekend: het cisterciënzerinnenklooster Mariëndael te Utrecht, het premonstratenzerinnenklooster Koningsveld te Delft, het augustinessenklooster van St.-Margaretha te Leiden²¹⁵ en drie franciscanessenkloosters van de derde orde: het St.-Agnesklooster te Leiden, het Agnietenconvent te Kampen en het Bethlehemklooster te Hoorn²¹⁶. Een zevende vondstcomplex, met drie ingekraste merken, is aangetroffen in de nabijheid van het augustinessenklooster Sint-Caecilia te Tiel, maar is niet met zekerheid van het klooster afkomstig²¹⁷. In Duitsland waren er in 1995 vondstcomplexen met ingekraste merktekens gekend uit 12 vrouwenkloosters²¹⁸, waarvan de cisterciënzerinnenkloosters van Seehausen en Lübeck de best bestudeerde zijn²¹⁹. Naast in totaal tien cisterciënzerinnenkloosters zijn er ook merktekens gekend uit een premonstratenzerinnenklooster en een benedictinessenklooster. Buiten de talrijke voorbeelden uit deze drie landen is er nog een vondstcomplex met drie merktekens gekend uit het cisterciënzerinnenklooster van Marquette in Noord-Frankrijk²²⁰ en een groot ensemble met 52 merken uit het visitandinnenklooster te Chalon-sur-Saône²²¹. Een vondst van een 18de-eeuws bord met merkteken uit het Parijse feuillantinnenklooster, een aftakking van de cisterciënzerinnen, lijkt hier ook bij te horen²²². De verschillende vondstcomplexen variëren nogal qua samenstelling en datering (tabel 11). Het tot nu toe oudste bekende complex met merktekens is afkomstig uit het benedictinessenklooster in het Duitse Arnstadt en dateert uit de 13de eeuw²²³. De ingekraste merktekens uit Herkenrode zijn dan ook van de oudste die tot nu toe in een vrouwenklooster zijn aangetroffen. Zoals in de meeste kloostercomplexen is in Herkenrode het kookgerei dominant bij het gemerkte aardewerk (tabel 11). Opvallend is het feit dat het met de kookkan voornamelijk om een kleine potvorm met een beperkt volume gaat. Onder meer in Petegem, Hoorn, Clairefontaine en Chalon-sur-Saône domineren eveneens kleine kookvormen zoals steelgrapen en steelkommen. Bij het tafelgerei zijn kannen en bekens nagenoeg afwezig met uitzondering van Seehausen, terwijl papkommen, borden en komforen sterk vertegenwoordigd zijn, vooral in de post-middeleeuwse kloosters.

In de literatuur zijn enkele studies te vinden die dieper ingaan op de mogelijke betekenis van deze merktekens²²⁴. Het feit dat ingekraste merktekens bijna uitsluitend in grote aantallen

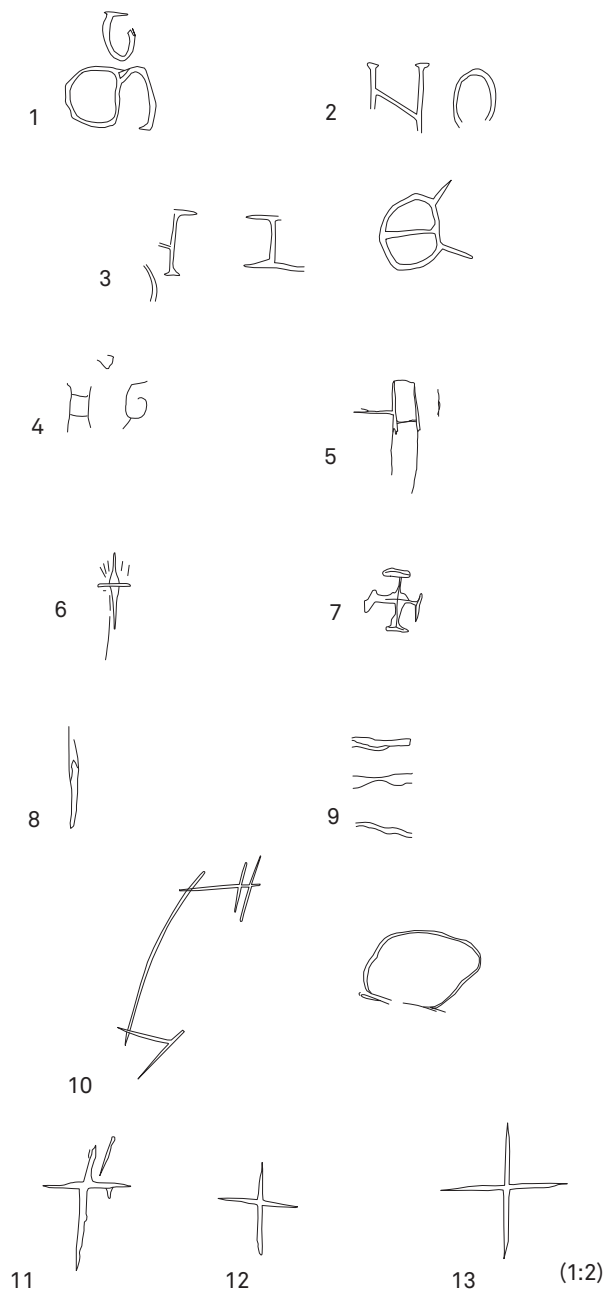

FIG. 98 Merktekens op Maaßlands aardewerk: uit kuil HE1 (1-9); uit gracht HE3 (10-13). Schaal 1:2.

Marques gravées sur céramique mosane: fosse HE1 (1-9); fossé HE3 (10-13). Échelle 1:2.

²¹¹ Steurbaut 2003; Berkers *et al.* 2010.

²¹² Desmet 1982.

²¹³ Degraeve 2009, 66, 69 fig. 65: 22; Claes & Demeter 2009, 20.

²¹⁴ Ongepubliceerd, info Davy Herremans (UGent).

²¹⁵ Brandenburgh 2006, 112-113.

²¹⁶ Renaud 1959, 205; van Heeringen 1984, fig. 14: 4-1-57/3; van der Pol & Smit (red.) 1997, 83-87; Schrickx 2008, 114-119.

²¹⁷ Bartels & Kottman 1999, 360-361.

²¹⁸ Thier 1995, 182.

²¹⁹ Schulz 1995; Gläser 1988; Gläser 1989.

²²⁰ Gubellini 2006.

²²¹ Monthel & Andriot 1994.

²²² Ravoire 2004.

²²³ Thier 1995, 182 Katalog Nr. D2.

²²⁴ Thier 1995; De Grootte 2008a, 431-433; De Grootte 2008b.

TABEL II

Overzicht van ingekraste merken op aardewerk uit vrouwenkloosters in Noord-West-Europa.

Liste des marques gravées trouvées dans des assemblages de céramiques provenant des abbayes de femmes dans l'Europe du nord-ouest.

Klooster	Herken- rode	Mar- quette	Sec- hausen	Heus- den	Dender- monde	Utrecht	Gent- brugge	Leiden	Kampen	Petegem	Hoorn	Lübeck	Chalon- sur-S.	Claire- fontaine	Totaal
Land	B.	F.	D.	B.	B.	NL.	B.	NL.	NL.	B.	NL.	D.	F.	B.	
Periode	13b	13B	13-14	13-14	15-16	15-16	15-16c	15B-16c	15d-16a	16a	16a-16c	16d-17	17-18	17d-18a	
orde	cisterc.	cisterc.	cisterc.	cisterc.	birgit.	cisterc.	clariss.	august.	francis.	clariss.	francis.	cisterc.	visitand.	cisterc.	
grape	9	2	7		1	3		2		26	58	7	7		122
steelpan/- kom						18	1	1		2	33		14	10	79
komfoor						1				13			7	1	22
kom			1	1		1	1		17	49	54		12	4	140
bord				1						6	33		8	1	49
kan		1	36										1		38
kruik	1											1			2
beker	1		10					1							12
deksel												1	3	5	9
andere			28		3				1	3	7			2	44
onbekend	2		19			3				5	10	18		11	68
totaal	13	3	101	2	4	26	2	4	18	104	195	27	52	34	585

aangetroffen worden in vrouwenkloosters wijst erop dat het gebruik ervan verbonden is aan de specifieke identiteit van de vrouwelijke kloosterlingen. Ze zijn een uiting van bijzondere gebruiken binnen een bepaald type van religieuze gemeenschappen die verbonden kunnen zijn met hun specifieke bezits- en gebruiksstructuur, hun organisatie en leefregels, hun mentaliteit en gewoontes. De grote verschillen in de vorm en aard van de merktekens zelf lijken er echter op te wijzen dat dit specifieke gebruik op verschillende manieren ingevuld werd doorheen tijd en ruimte. Soms is de grote variatie aan tekens opvallend, wat op specifieke bezits- of gebruiksmerken kan wijzen, andere complexen vertonen juist grote reeksen van dezelfde merken die eerder lijken te wijzen op aardewerkensembles die in groep gemerkt werden voor specifiek gebruik. In Herkenrode lijken beide types merktekens aanwezig te zijn. Enerzijds zijn er de lettermerken, die echt individuele, unieke merken lijken te zijn, en anderzijds zijn er de eenvoudige symbolen, vooral de talrijke kruisjes, die eerder wijzen op een toewijzing van een reeks potten aan een bepaald gebruik.

Over de mogelijke betekenissen van deze merken heeft Thier al uitgebreid geschreven²²⁵. Bij kloosters waar gemeenschappelijk

in een refter gegeten werd, kunnen ze gediend hebben om het individuele voedsel bij de juiste persoon terecht te laten komen, wat belangrijk was indien er ook sociaal onderscheid gemaakt werd binnen de groep van kloosterlingen, waar dames van hoge afkomst mogelijk bepaalde voorrechten genoten. Zeker in de vroege geschiedenis van de vrouwenkloosters waren deze voornamelijk bevolkt door vrouwen van aristocratische herkomst, die meestal eigendommen meebrachten bij intreding²²⁶. Meisjes van lagere afkomst geraakten enkel als dienstmeisje of als lekenzuster in een klooster. Ook in de abdij van Herkenrode was dit het geval. Er werd onderscheid gemaakt tussen dames die als 'juffrouw' werden aangesproken en lekenzusters die 'suster' genoemd werden²²⁷. De lekenzusters kwamen meestal uit het milieu van ambachtslieden of landbouwers. Ze deden onder meer het onderhoud van de gebouwen, maar deelden niet mee in het gemeenschapsleven en maakten ook geen deel uit van het kapittel. De meerderheid van de abdijsbevolking in Herkenrode bestond echter uit dames, die zowel uit de gegoede burgerij als uit de adel afkomstig waren²²⁸. Ze behielden heel wat privileges, waaronder het beschikken over een privaat onderkomen, zogenaamde 'zusterzellen'²²⁹. Dit verwijst dan ook naar een tweede mogelijkheid, namelijk een kloostersysteem met aparte

225 Thier 1995, 176-181.

226 Lawrence 2004, 220-221, 231-234, 316.

227 Caluwaerts & Van der Eycken 2008, 47-48.

228 Caluwaerts & Van der Eycken 2008, 52-53.

229 De Dijn 2008, 15-16.

individuele cellen waarbij de nonnen gewoonlijk alleen in hun cel aten. Bij dergelijke kloosterregels werd enkel op zon- en feestdagen de maaltijd gemeenschappelijk gebruikt²³⁰. De 15de-16de eeuwse clarissenkloosters van Petegem en Gentbrugge hadden zelfs een structuur van individuele huizen, waarin dit systeem waarschijnlijk van toepassing was. Dit gebruik van individuele cellen of zelfs huizen en de daarmee gepaard gaande organisatie en gebruiken van de gemeenschap houden dus mogelijk verband met het gebruik van merktekens. Een derde mogelijkheid is dat het eetgerei voor de ziekenzaal van een klooster van het overige onderscheiden werd. Dit gebruik wordt ten dele geïllustreerd door de vondsten in het visitandinnenklooster van Chalon-sur-Saône, waarvoor ook tekstgegevens uit de 18de eeuw beschikbaar zijn. Artikel XXXVI van hun *Coutumier et directoire* beschrijft de verplichting om kledij en stoffen te merken om hun locatie binnen het klooster aan te duiden: een kruis met daarachter een I voor *infirmierie*, een C voor *cuisine*, S voor *sacristie*, F voor *four* etc.²³¹. Zo kan afgeleid worden dat ook een meerderheid van de merktekens op het aardewerk naar vertrekken binnen het klooster verwijzen, in totaal 35 van de 52 exemplaren. Vooral de keuken staat aangemerkt met C of C+ (*cuisine*, 22 exemplaren), maar er zijn ook verwijzingen naar de ziekenzaal (I= *infirmierie*, 7 exemplaren), de bakkerij (F= *four*, 3 exemplaren), het poortgebouw (T= *tour, soeurs tourières*, 2 exemplaren) en de ontvangstenkamer (D= *dépense*, 1 exemplaar). De overige 17 merktekens bestaan of uit een eenvoudig kruis of uit lettercombinaties waarvan de betekenis niet duidelijk is. De merktekens te Chalon-sur-Saône stonden dus duidelijk in functie van de ruimtelijke organisatie binnen een klooster, wat in dezelfde lijn ligt van de interpretatie bij de reeds aangehaalde tweede verklaringsmogelijkheid.

Schrickx oppert in zijn studie over Hoorn als vierde mogelijkheid dat de merken dienden om al het gebruiks-aardewerk van de kloosterlingen te onderscheiden van de lekenzusters die binnen de kloostergemeenschap actief waren als bedienden, of binnen de gemeenschap leefden als proveniers²³², wat een verklaring kan zijn voor groepen van dezelfde merken, die elk een bepaalde gebruikersgroep kunnen aangeduid hebben. Ook andere groepen konden in een abdij voor verschillende gebruiken onderscheiden worden, zoals de groep van novices, die onder meer vaak aan aparte tafels in de refter dineerden²³³.

De meeste van de hier aangehaalde mogelijke redenen zijn echter ook geldig voor mannenkloosters. Toch betreft het gebruik van merken op aardewerk een fenomeen dat enkel bij vrouwenkloosters voorkomt²³⁴. Wat de reden ook was, het blijft merkwaardig dat het in vrouwenkloosters leidde tot het gebruik van ingekraste merktekens op bepaalde potten, terwijl dat in mannenkloosters niet het geval was. Er moet dus ook een verband zijn met gebruiken of gewoontes die specifiek samengaan met de organisatie of mentaliteit in vrouwenkloosters, waarschijnlijk ontstaan binnen de cisterciënzerinnengemeenschap, en die gezien de grote spreiding over meerdere landen en over een

periode van minstens 600 jaar toch algemene ingang gevonden hadden.

Over de betekenis van de merken uit Herkenrode zelf is binnen de huidige stand van kennis weinig meer te zeggen dan de reeds geformuleerde algemene beschouwingen. Deze exemplaren dragen alvast bij tot de verdere discussie over de betekenis van deze merken, en zijn door hun vroege datering veruit de oudste ingekraste merktekens uit vrouwenkloosters die tot op heden gekend zijn. De betekenis kan echter enkel verder bestudeerd en achterhaald worden met een historische inbreng omtrent de regels, de structuur, de gebruiken en gewoontes in vrouwenkloosters en van hun mentaliteitsgeschiedenis.

6 Algemeen besluit

De drie hier bestudeerde aardewerkcontexten uit de abdij van Herkenrode zijn op verschillende manieren van belang, zowel op het niveau van de site als binnen een breder kader van de studie van de materiële cultuur. Op siteniveau werpen ze enerzijds een blik op diverse aspecten van de materiële cultuur van de abdij in verschillende periodes, waarbij niet alleen informatie aangedragen wordt over verwerving en toepassing, maar ook over gebruiken en gewoontes, en zelfs over bepaalde aspecten van de mentaliteitsgeschiedenis van de abdij. Anderzijds zijn ze van belang om de tafonomie en de chronologie van de verschillende contexten te achterhalen, teneinde een goede omkadering te vormen voor de studie van de ecologische resten.

Binnen een breder kader dragen deze bestudeerde contexten sterk bij tot een beter begrip van de aardewerkconsumptie en -distributie in oostelijk Limburg in de late middeleeuwen. Vooral de studie van het omvangrijke 13de-eeuwse aardewerkensemble uit gracht HE1 heeft hierbij een heel grote waarde, om verschillende redenen. Ten eerste is het voor het eerst dat een dergelijke, grote hoeveelheid aardewerk uit één gesloten context uit Limburg in detail gepubliceerd is. Ten tweede geeft het niet alleen inzicht in het consumptiepatroon in dat gebied, maar eveneens in de technische en typologische waaier uit de productiegebieden zelf. Hierbij aansluitend als derde punt heeft de samenhang in één gesloten context van grote hoeveelheden aardewerk uit twee belangrijke productiegebieden (midden Maasvallei en Nederlands Limburg) een belangrijke meerwaarde voor de ontwikkeling van de kennis over de chronologie van de vormen en technieken. Het is informatie die in de productiegebieden zelf meestal grotendeels ontbreekt. Ten slotte reikt deze studie ook indirect belangrijke informatie aan over de handels- en distributiemechanismen die spelen bij het aardewerk uit het Maasland. De grote variatie aan vormen en vooral aan technische groepen die aangetroffen wordt in Limburg staat in groot contrast met wat in het voormalige graafschap Vlaanderen en in het westelijk deel van het voormalige hertogdom Brabant gevonden wordt, waar enkel een heel specifieke en beperkte selectie aan vormen

²³⁰ Thier 1995, 176-181.

²³¹ Montheil & Andriot 1994.

²³² Schrickx 2008, 119; Kerr 2009, 32-33.

²³³ Kerr 2009, 30. In sommige abdijen kregen ze zelfs beter voedsel dan de gewijde kloosterlingen.

²³⁴ Voor België zijn er nochtans meerdere mannenkloosters uitgebreid onderzocht, zoals de Ter Duinenabdij te Koksijde, de St.-Salvatorabdij van Ename, de Baudeloabdij te Klein-Sinaai of het karmelietenklooster van Aalst.

en bakselgroepen in Maaslands aardewerk voorkomt. Omgekeerd suggereren de gegevens dat de bevoorrading qua ceramiek in (oostelijk) Limburg volledig gericht was op het Oosten en dat lokale producties in die periode nog nauwelijks of geen rol speelden. Hopelijk kan deze studie een stap en een belangrijke stimulans vormen voor een meer uitgebreide onderzoeksagenda naar de consumptie en productie van aardewerk uit de volle en late middeleeuwen in het oostelijk deel van het huidige Vlaanderen, waar het ceramiekonderzoek momenteel nog grotendeels in zijn kinderschoenen staat.

Dankwoord

Voor het onderzoek naar de Maaslandse baksels ben ik veel dank verschuldigd aan Sylvie de Longueville (UCL/SPW Direction de l'Archéologie), die mij gebruik liet maken van de resultaten van haar doctoraatsonderzoek op Maaslandse baksels, en aan Sophie Challe (SPW Direction de l'Archéologie), die gezamenlijk naar aanleiding van de contexten uit Herkenrode op 2 juni 2009 te Namen een studiedag organiseerden rond het 13de-eeuwse Maaslandse aardewerk. Ook wil ik Maarten Berkens (Stad Gent), Ann Degraeve (Brussels Gewest), Davy Herremans (Universiteit Gent), Christiaan Schrickx (Archeologie West-Friesland, Nederland), Emmanuel Poil (Villeurbanne, Frankrijk) en Edith Goudi-Falkenbach (Anthea) bedanken, die mij bereidwillig informatie verschaffen over gepubliceerde en ongepubliceerde vondsten van merktekens op aardewerk. Dieter Viaene (Stadsarchief Mechelen) was zo vriendelijk om mij de juiste gegevens te bezorgen over de 18de-eeuwse pamfletten die ik op de Mechelse tentoonstelling 'Gedrukte Stad' gezien had. De aardewerktekeningen werden grotendeels verzorgd door Niki Mommaerts, met aanvullingen door Marc Van Meenen en Jan Moens, en digitaal afgewerkt en gemonteerd door Griet Lambrechts (allen OE). Het digitale algemene grondplan werd bereidwillig ter beschikking gesteld door Maarten Smeets (Studiebureau Archeologie bvba) en bewerkt door Johan Van Laecke (OE) voor deze publicatie. De fotografie is van de hand van Hans Denis (OE). De Franse vertaling werd nagelezen en verbeterd door Sylvie de Longueville. Met dank aan prof. em. Frans Verhaeghe voor de kritische commentaren en inhoudelijke suggesties bij de eindversie van deze tekst.

Résumé

Analyse technique et typologique de trois lots de céramique (13ème-16ème siècle) de l'abbaye cistercienne de Herkenrode

1 Introduction

Les fouilles archéologiques à l'abbaye de Herkenrode ont permis de mettre à jour trois grands ensembles de céramiques, en dehors de nombreux contextes de moindre importance comprenant eux, un nombre limité d'objets. Pour cette analyse de la céramique de l'abbaye de Herkenrode, nous avons opté pour l'étude intégrale de deux ensembles fermés et pour l'examen partiel d'un troisième lot. Les trois contextes contiennent également une importante collection d'os d'animaux. Une grande fosse rectangulaire

située derrière le réfectoire (fosse HE1) constitue un ensemble fermé, comprenant 4419 tessons de céramique du 13ème siècle, qui représentent au total au moins 569 objets individuels. Le deuxième lot étudié dans son intégralité a été prélevé dans une fosse d'aisances au nord des chambres d'hôtes. Il s'agit d'un petit ensemble de 14 pièces individuelles, datant de la période pré-moderne (fosse d'aisances HE2). Un troisième complexe enfin, un fossé, présente de la céramique de composition hétérogène, qui date du 13ème au 16ème siècle. Etant donné l'importance de la collection d'os d'animaux, une seule section de ce fossé, qui a livré 280 tessons pour 78 individus minimum, servira d'échantillon représentatif et sera dès lors étudié dans sa totalité (fossé HE3).

L'approche méthodologique de cette étude sur la céramique se fonde sur le mode de travail habituel²³⁵. Vu les grandes quantités de céramiques extraites du contexte HE1 et soumises à l'étude, il a été nécessaire de faire une vaste répartition en groupes techniques, afin de pouvoir classifier et examiner le grand nombre de types de cuisson. Il sera également fait référence à cette répartition pour réaliser l'étude des deux autres ensembles. La numérotation des différentes techniques, répertoriées selon l'origine, puis en groupes technique et types de céramique, n'a été réalisée que pour cette étude et ne s'appuie, par conséquent, sur aucune répartition existante. Nous avons bien entendu cité les études publiées et leurs codes, selon les disponibilités et possibilités.

2 La fosse HE1

On a trouvé, au nord-est du réfectoire, une grande excavation rectangulaire²³⁶. Cette fosse, parfaitement délimitée, mesurait 2,4 m de large et 14,7 m de longueur et était remplie de terre très organique. Sa structure était visiblement comblée dans son entièreté par des milliers de fragments de céramiques, parmi lesquels des dizaines de récipients entiers ou presque (fig. 1). La fosse comprenait au total 4419 tessons, provenant d'au moins 569 exemplaires. Parmi ceux-ci, on compte 20 récipients complets et une centaine qui peuvent être considérés comme archéologiquement entiers (au total 21% du nombre d'exemplaires). De plus, au cours du processus de remontage, il s'est avéré que la plupart des céramiques étaient, du moins partiellement, recomposables. Quarante-sept d'entre elles (8,2%) réunissaient encore au moins un tesson de bord et de fond tandis que pour 198 récipients (35%), seul le bord ou seul le fond manquait. La quantité de pots au profil plus ou moins reconstituables présents dans le remplissage, se monte donc à environ 65% du nombre total de récipients comptés. On peut en conclure qu'il s'agit d'un dépôt primaire d'un ensemble de céramiques.

On peut distinguer dans le contexte quatre sortes de céramiques. Pour trois d'entre elles, nous connaissons la région de production (tableau 1): la céramique mosane, avec ses 89% de tessons, est de loin la mieux représentée, suit la céramique provenant du Limbourg néerlandais (9,2%), avec des productions connues de Brunssum et Schinveld, et enfin la céramique dite Elmpeter (1,4%), ainsi nommée parce qu'elle est fabriquée entre autre à Elmpet et à Brügggen, dans la vallée de la Meuse, entre Roermond

et Münchengladbach. Enfin, on trouve encore une petite quantité de céramique rouge (0,4%), dont l'origine est inconnue mais qui doit probablement être cherchée du côté de la partie sud-orientale de l'ancien duché de Brabant ou du comté de Flandre. Une production locale de céramique au 13ème siècle, dans le Limbourg belge et la partie orientale attenante au Brabant, n'est jusqu'à ce jour, pas encore connue, ni dans les villes plus anciennes, telles que Tongres et Saint-Trond, ni dans les villes plus récentes, telles que Hasselt, Diest, Tirlemont ou Zoutleeuw.

La céramique mosane présente une grande variété de formes et de techniques qui offre un échantillon presque complet de la céramique usuelle de cette période (tableau 2; fig. 5-53). Trois groupes de formes constituent cependant les trois quarts de l'ensemble: ceux des terrines, des pichets et des casseroles. En dehors d'une grande diversité dans les formes, la variété au niveau technique est aussi impressionnante, ce qui peut par contre étonner. La céramique blanche connue, en général désignée comme typique pour la céramique mosane, représente le groupe le plus grand, mais elle ne constitue que moins de 40% de l'assemblage. On peut, en outre, reconnaître sept autres groupes de céramique mosane: la céramique beige, la céramique orange, la céramique gris-brun très cuite, la céramique grise, la céramique à chamotte et la céramique rouge-orange. L'ensemble est constitué de 14 groupes techniques (fig. 2-4). Cette constatation projette une toute nouvelle vision sur l'utilisation de la céramique mosane dans le Limbourg et peut-être même dans le Brabant oriental, régions où l'on remarque un commerce et un usage de cette céramique beaucoup plus important que ce que l'on imaginait jusqu'à aujourd'hui. Une nouvelle vision qui souligne aussi fortement le contraste avec le nombre très réduit de formes et techniques mosanes trouvées dans le Brabant occidental et en Flandre.

L'analyse typo-chronologique démontre que toutes les formes peuvent être situées dans la période II ou la période III du schéma chronologique de Borremans et Warginaire. La cohérence et la taphonomie du contexte, de même que l'assez grande uniformité des types de formes et techniques rencontrées, laissent fort à penser que cet ensemble est effectivement apparu au cours de la phase transitoire entre la période II et la période III ou dans la phase initiale de cette dernière. Ces données nous permettent dès lors d'avancer une datation située dans le deuxième quart du 13ème siècle, en partant du principe que les datations utilisées Borremans et Warginaire pour la périodisation de la céramique d'Andenne sont toujours valables²³⁷.

Enfin, il y a un groupe inconnu de céramique à pâte rouge qui n'est que sporadiquement présente dans la totalité des céramiques retrouvées dans ce contexte (moins de 1%); elle est donc peu significative (tableau 1; tableau 3). On ne sait pas avec certitude d'où ce groupe de pâte est originaire. Les caractéristiques techniques autant que la typologie du mortier n'excluent pas que ce groupe ait également une origine mosane (fig. 54). Sur la céramique très décorée rencontrée dans ce groupe de pâte, on ne décèle aucune caractéristique spécifique pouvant indiquer une

origine flamande ou brabançonne. De la même manière, les éléments typiques pouvant nous orienter sur la piste mosane sont absents (fig. 55).

Cet assemblage de Herkenrode comprend aussi une exceptionnelle collection de céramiques issues des centres de production du Limbourg néerlandais (Brunssum et Schinveld) (tableau 1). On est non seulement surpris par les quantités retrouvées mais de surcroît le nombre d'exemplaires complets ou reconstitués est particulièrement étonnant. Cet assemblage d'un site de consommation nous éclaire sur la façon dont on choisissait d'acquérir les pièces de céramique pour l'usage quotidien. Si l'on tient compte de la large gamme de formes fabriquées dans la zone de production²³⁸, il est frappant de constater que ce sont surtout des gobelets (68,4%) et en moindre mesure des pichets (24,6%) qui ont été achetés, que les batteries de cuisine sont sporadiquement retrouvées et que des formes comme les terrines, les poêles ou les pots à goulot tubulaire ne semblent pas être présentes (tableau 3; tableau 4; fig. 56-70). Sur base de la forme, de la décoration et de la technique employée, une datation dans le deuxième quart du 13ème siècle semble être le plus plausible (tableau 6). Etant donné la cohérence de cet ensemble d'objets, tant entre-eux, issus de la même zone de production, qu'avec la céramique mosane, ce complexe peut sans aucun doute apporter une contribution pour une meilleure typo-chronologie de la céramique provenant du Limbourg néerlandais.

Par ailleurs, la fosse HE1 contient aussi une quantité limitée mais variée de céramiques issues de la région d'Elmpt-Brüggen (tableau 1; tableau 3; fig. 72). Cette céramique dite « Elmpt » se distingue aisément, par sa pâte particulière, des productions du centre de la région mosane ou du Limbourg néerlandais (fig. 71). Le matériel de comparaison est peu abondant et une bonne typo-chronologie semble être inexistante; il est donc difficile d'établir une datation valable. C'est la raison pour laquelle, sans tenir compte des datations des autres catégories de céramique de ce contexte, on ne peut avancer, pour la céramique dite « Elmpt », qu'une datation générale entre la fin du 12ème et le début du 14ème siècle²³⁹.

La grande quantité de céramiques trouvées dans la fosse HE1 forme une collection particulière qui donne, pour la première fois, un aperçu de ce qu'était la consommation de céramique dans le Limbourg oriental. Toutes les données chronologiques, provenant de l'étude technique et typologique, soulignent qu'il s'agit d'un ensemble contemporain, situé dans le deuxième quart du 13ème siècle.

Ce contexte est vraiment particulier pour plusieurs raisons: · C'est la première fois qu'un complexe fermé, contenant si beaucoup de matériel et issu de cette période, a pu être intégralement étudié. Il permet de s'instruire sur la gamme de formes utilisées, de situer la provenance de la céramique et de comprendre la cohérence entre les différentes sortes de céramiques pour une période donnée, *in casu* le deuxième quart du 13ème siècle.

- La composition de l'assemblage, avec surtout de la céramique mosane, du Limbourg néerlandais méridional et de la région autour d'Elmpt-Brüggen, contraste très fort avec ce qui était d'usage en Flandre à cette période. Si, au 13ème siècle, la production locale de céramique dans le comté de Flandre et le sud-ouest du duché de Brabant était fort développée, et où elle domine d'ailleurs presque entièrement la consommation de céramique, celle du Limbourg oriental par contre semble être inexistante. Toute la céramique d'usage quotidien y était importée des zones de production voisines, principalement du centre de la vallée de la Meuse et du territoire méridional du Limbourg néerlandais. Le lien très fort avec la région autour de Liège semble être confirmé par l'histoire de la naissance de l'abbaye, autant que par les alliances politiques, l'état des possessions individuelles et l'importance de leurs revenus. Il n'est même pas exclu qu'une partie de la céramique employée ait été fabriquée dans un des propres domaines de l'abbaye dans la vallée de la Meuse.
- La cohérence entre les différents types de céramique offre de nombreuses nouvelles données typochronologiques, en particulier pour l'étude de la céramique mosane du 13ème siècle mais aussi pour les discussions concernant la chronologie de la céramique du Limbourg néerlandais (Brunssum-Schinveld) et d'Elmpt. Ces nouvelles données sont capitales, car, dans la vallée de la Meuse même, très peu de céramique importée de cette période a été trouvée, avec comme conséquence la difficulté d'établir une chronologie plus pointue des complexes de fouilles du pays mosan.
- La composition de l'assemblage, livrant environ 65% de vaisselle plus ou moins entière, donne une vue particulière sur la culture matérielle d'une abbaye et semble également jeter un regard sur la manière dont les biens étaient utilisés et quelle valeur et signification on leur accordait. Dans cette optique, la très grande quantité de pots en céramique glaçurée jaune est réellement surprenante. Les 180 exemplaires trouvés faisaient partie de la vaisselle de table de l'abbaye; le dépôt, situé exactement derrière le réfectoire, ne se trouvait vraisemblablement pas là par hasard. Le fait que nous puissions calculer les dimensions exactes pour la moitié environ des exemplaires, en dit beaucoup sur le degré de conservation et de présence dans ce contexte. Il est plus intéressant encore de souligner que huit exemplaires ne sont même pas cassés. C'est bien là une indication que cette collection n'a pas été jetée pour cause de pots endommagés et rendus impropres à leur utilisation. Ceci vaut d'ailleurs aussi pour une quantité significative de gobelets entiers ou presque, en céramique mosane (1 intact et 5 complets archéologiquement), de même qu'en céramique du Limbourg néerlandais (4 intacts et 9 complets archéologiquement). Si on ajoute à cela qu'il y a de grandes séries de mêmes formes (des pots et des gobelets), mais aussi une centaine de casseroles du même type, nous pouvons supposer qu'un lot de vaisselle complet a été jeté en même temps. Les nombreuses marques dues au gel sur la plupart des pots confirment qu'au moins une partie de l'en-

semble a été exposée à tous vents avant d'échouer dans la terre. La raison pour laquelle on a rejeté une gamme complète de vaisselle pour boire et manger reste réellement un mystère. Ces faits se sont passés environ 40 à 60 ans après la fondation de l'abbaye, sous l'abbatiat de la deuxième abbesse, Jutta I (1205-1237) ou de son successeur, Ingeltrude II (1237-1257)²⁴⁰. Il n'est pas exclu que cette vaisselle ait été considérée comme démodée ou trop bon marché et que l'abbaye soit passée à une vaisselle de table plus adaptée à son statut (plus à la mode) ou à sa richesse (objets plus chers, par exemple en métal), peut-être lors de la désignation d'une nouvelle abbesse. Il semble que les abbayes aient parfois, du fait de leur statut, joué un rôle de pionniers dans l'utilisation d'objets usuels neufs et spéciaux. En témoignent les résultats de la recherche sur l'abbaye d'Ename, où très tôt déjà, (à la fin du 12ème siècle) et en assez grandes quantités, furent utilisés des pichets réalisés dans une céramique très décorée, alors encore nouvelle et fort voyante, souvent accompagnés de couvercles en métal²⁴¹.

Les véritables circonstances qui ont entouré le déversement d'un service de table complet à l'abbaye de Herkenrode resteront cependant toujours hypothétiques.

- Pour terminer, il faut souligner la présence frappante de marques gravées, une caractéristique rencontrée surtout dans les abbayes de femmes dans tout le nord-ouest de l'Europe. Dans le cas de Herkenrode, nous sommes en présence d'un des exemples connus les plus anciens.

3 Le fossé HE3

Le fossé situé contre l'aile nord du cloître de l'abbaye a connu trois couches de remplissage, qui contiennent un mélange de céramiques s'échelonnant du 13ème au 16ème siècle. Etant donné sa composition mixte, une approche intégrale de ce complexe aurait peu de sens. Pour cette raison, seulement un échantillon est sélectionné qui représente une section complète du fossé. Il contient cinq sortes de céramiques: la céramique rouge, la céramique mosane, la céramique du Limbourg néerlandais (Brunssum-Schinveld), la céramique dite « Elmpter » et le grès rhénan (tableau 7). La céramique mosane est la mieux représentée (fig. 74-82). Viennent ensuite le protogrès du Limbourg néerlandais et le grès rhénan (fig. 82-85). La céramique rouge (fig. 73) et la céramique dite « Elmpter » (fig. 86-87) ne représentent qu'une très petite partie de l'ensemble.

Les résultats de l'analyse de la céramique issue du remplissage prouvent que le fossé HE3 a été comblé avec de la terre amenée d'une autre partie de l'abbaye et dans laquelle se trouvaient beaucoup de matériel résiduel. Au vu des fortes correspondances entre les plus anciens fragments et l'assemblage de céramiques du 13ème siècle de la fosse HE1, il pourrait s'agir de matériel remanié originaire de cette zone. Environ la moitié de l'ensemble de céramiques est à situer au 13ème siècle. En dehors de cela, une petite quantité de céramiques du 14ème siècle est également présente dans le contexte. Il s'agirait surtout de quelques pichets en

grès avec engobe ferrugineux. Enfin, à peu près un tiers de la céramique peut être située dans la période allant de la première moitié du 15ème au 16ème siècle. Ce groupe est principalement représenté par des formes ouvertes en céramique rouge, les types de marmites tripodes mosanes et par quelques types en grès. Le fragment d'un pichet avec visage barbu provenant des ateliers de Raeren ou Aix-la-Chapelle est à dater entre 1475 et 1525. Aucun matériau postérieur à la première moitié du 16ème siècle n'a été trouvé.

4 La fosse d'aisances HE2

Sur le côté nord de l'hospice de l'abbaye, on a découvert une petite fosse d'aisances réalisée en briques; l'ouvrage mesure 80 à 100 cm pour une profondeur d'environ 125 cm. La première couche de remplissage, d'une épaisseur de 15 cm, se composait de sable nettoyé et calibré. Au-dessus, deux couches organiques déposées sur une vingtaine de cm, contenaient pas mal de céramique. Une fois abandonnée, la fosse a été comblée avec 90 cm de débris de construction.

Le remplissage de la fosse d'aisances ne contenait qu'une quantité limitée de céramique, au total 116 tessons, provenant d'au moins 14 individus (tableau 8) (fig. 88). Cinq objets ont un profil complet et un seul pichet en grès est intact. Deux catégories de céramique sont présentes: la céramique rouge avec 8 exemplaires (57,1%) (fig. 89-93) et le grès avec 6 exemplaires (42,9%). Parmi les grès, une distinction peut être faite entre les productions de Raeren et celles de Siegburg (fig. 94-97). Il semble évident, au vu des données taphonomiques et chronologiques, qu'il s'agit d'un ensemble de céramiques rejeté là dans un laps de temps assez court et, pour la plupart, directement dans cette structure. Il faudrait le situer dans les deux dernières décennies du 16ème siècle ou au plus tard au début du 17ème. Rien n'indique une utilisation antérieure de la fosse.

La structure contenait deux objets particuliers: une écuelle avec un décor plastique en pâte blanche, en forme de grenouille, au centre de la surface interne du fond et un pichet en grès avec des médaillons, portant les armoiries de Peter von Schwarzenberg et de Margarete von Nechtersheim. L'écuelle a une signification évidente, avec la présence explicite d'une grenouille, comme symbole de notre finitude (fig. 91). Le pichet avec médaillons montre des armoiries doubles – ce qui symbolise un mariage entre nobles – et a probablement une signification allant dans ce sens (fig. 95). Ces deux objets peuvent chacun être considérés comme des objets séparés, n'ayant aucun rapport entre eux. Un assemblage du cloître des carmélites d'Alost laisse cependant soupçonner le contraire. En 2004 en effet, on a trouvé dans le jardin du cloître une petite fosse à débris contenant un ensemble peu important de céramique rouge et de grès, contenant également des fragments d'une écuelle comme celle décrite plus haut, et d'un pichet à médaillons portant exactement les mêmes armoiries doubles de Peter von Schwarzenberg et Margarete von Nechtersheim. Comme de telles trouvailles sont très rares en Flandre, il serait vraiment exceptionnel que le seul hasard ait produit cette combinaison de deux objets – un pichet

à médaillons avec doubles armoiries d'un couple de nobles et une écuelle au symbole moralisateur sur le mariage et la finitude – repérés deux fois et de surcroît, deux fois dans le cadre d'un cloître. Peut-être ces objets ont-ils été utilisés symboliquement pour la célébration d'une cérémonie de mariage entre laïcs dans l'église du cloître. À ne pas exclure non plus, un usage au sein de la communauté religieuse même, donnant alors à ces objets une autre signification symbolique, par exemple lors de l'entrée au cloître et de la prononciation des vœux qui l'accompagnait; on sait que pour les femmes, on considérait ces deux moments comme un mariage avec Dieu. Comme les résultats des fouilles sont encore trop peu nombreux, ces interprétations ne peuvent encore qu'être spéculatives, mais on peut cependant déjà aller dans le sens d'une argumentation sur la cohérence de cette association d'objets. Enfin, il faut également prendre en compte la très courte durée de l'abbatiale de la nommée Alberta van Schwarzenborch en 1579. Peut-être existe-t-il bien un lien familial entre elle et le Peter von Schwarzenberg mentionné sur les armoiries.

5 Les marques gravées

La découverte à l'abbaye de Herkenrode de 13 marques gravées après cuisson sur de la céramique dans les contextes HE1 et HE3 (respectivement 9 et 4 exemplaires) est remarquable (tableau 10). Il est frappant de voir que 9 pots sur lesquels une marque a été relevée, sont des casseroles de même type. De plus, une marque a été identifiée sur un gobelet haut et sur une cruche. Sur cinq exemplaires, il s'agit de deux ou trois lettres, dont la signification n'est pas claire, et qui ont toujours été faites sur la panse du pot. Les exemplaires restants portent une marque symbolique, dont cinq en forme de croix sur l'anse, une autre formant une ligne verticale et les trois dernières, trois petites barres horizontales (fig. 98). Il faut noter également la différence de qualité dans les lettres gravées; sur trois exemplaires, le travail a été réalisé de manière très soignée, d'après le style, peut-être par la même main, probablement une main exercée (fig. 98: 1-3). Sur les deux autres exemplaires par contre, la main a été fort négligente. La différence de style dans les marques, avec d'une part, les marques individuelles présentant des combinaisons de lettres chaque fois différentes sur la panse et, d'autre part, une marque commune, avec un même symbole (une croix) sur l'anse des céramiques, nous mettrait sur la piste d'une destination différente des marques gravées, bien qu'il s'agisse, pour la plupart, d'une même sorte de pots.

Les marques gravées, relevées à l'abbaye de Herkenrode sur la céramique utilitaire du 13ème siècle, s'inscrivent dans un modèle récurrent constaté dans les cloîtres de femmes de l'Europe nord-occidentale (tableau 11). En Belgique, aux Pays-Bas et en Allemagne, les marques gravées, présentes en plus d'un exemplaire²⁴², ne se retrouvent presque exclusivement que dans les ensembles de céramiques provenant de cloîtres de femmes. Les différents sites de fouilles varient quant à leur composition et leur datation. Le complexe le plus ancien connu jusqu'à aujourd'hui ayant livré des marques gravées provient du cloître des bénédictines à Arnstadt en Allemagne et date du 13ème siècle. Les marques gravées de Herkenrode comptent dès lors

parmi les plus anciennes rencontrées dans un cloître de femmes. Comme dans la plupart des complexes de cloîtres, parmi la céramique gravée, ce sont les ustensiles de cuisine qui dominent à Herkenrode (tableau 11). On est frappé par le fait que pour ce qui est de la casserole, il s'agit principalement d'une petite casserole d'un volume réduit. À Petegem et à Hoorn notamment, on constate également la présence dominante d'ustensiles de cuisine de petite taille, telles les casseroles tripodes et les poêlons.

La littérature offre quelques études qui approfondissent la recherche sur la signification éventuelle de ces marques²⁴³. Le fait qu'on ait trouvé presque exclusivement dans les cloîtres de femmes des marques gravées en grand nombre, pourrait indiquer que leur usage serait lié à l'identité spécifique des communautés religieuses féminines. Elles sont l'expression d'usages particuliers, au sein d'un type de communauté religieuse défini, ayant un rapport direct avec leur mode de propriété et d'utilisation de mobilier, leur organisation, leurs règles de vie, leur mentalité et leurs habitudes. Par contre, la grande diversité de formes et de types des marques pourrait vouloir dire que cet usage particulier aurait été exécuté de manières différentes à travers le temps et l'espace. On est parfois surpris par la grande variété de marques, signe éventuel de marques spécifiques de propriété ou d'utilisation. Dans d'autres complexes on note, au contraire, de grandes séries de marques identiques, qui sembleraient plutôt souligner l'existence d'ensembles de céramiques marqués en lot et destinés à un usage particulier. Les deux types de marques semblent être représentés à Herkenrode. D'une part les marques de lettres, apparemment des marques individuelles et uniques, et d'autre part les symboles simples, surtout de nombreuses petites croix, nous mettant plutôt sur la piste de l'attribution d'une série de pots à un usage particulier.

Quant à la signification des marques trouvées à Herkenrode même, il reste, dans l'état actuel des connaissances, peu de choses à dire de plus que les considérations générales déjà formulées. Ces exemplaires contribuent d'ores et déjà à alimenter la poursuite des discussions sur la signification de ces marques et sont de loin, par leur datation précoce, les marques gravées issues

de cloîtres de femmes les plus anciennes connues jusqu'à présent. Leur signification ne pourra à l'avenir être étudiée et expliquée qu'à travers un effort supplémentaire de recherche historique au sujet des règles, de la structure, des habitudes et des coutumes dans les cloîtres de femmes et de leur histoire des mentalités.

6 Conclusion générale

Les trois ensembles de céramiques de l'abbaye de Herkenrode étudiés ici sont importants à plusieurs égards, tant au niveau du site qu'à celui, de l'étude de la culture matérielle dans un cadre plus large. Au niveau du site d'une part, ils soulèvent le voile sur divers aspects de la culture matérielle de l'abbaye à différentes périodes. C'est un apport d'informations non seulement sur les principes d'acquisition et d'utilisation, mais aussi sur les habitudes et coutumes et sur certains aspects de l'histoire des mentalités de l'abbaye. D'autre part, ils ont tout leur intérêt pour reconstituer la taphonomie et la chronologie des différents contextes, dans le but de bien encadrer l'étude des restes écologiques.

Dans un cadre plus vaste, l'étude de ces contextes contribue largement à mieux comprendre la consommation et la distribution de céramiques dans le Limbourg oriental à la fin du Moyen Âge. L'analyse de l'ensemble du mobilier du 13ème siècle, extrait de la fosse HE1, est, pour de multiples raisons, d'un très grand intérêt. La variété de formes et surtout celle des groupes techniques rencontrés au sein de la céramique mosane retrouvée dans le Limbourg, présentent un fort contraste avec ce que l'on trouve dans l'ancien comté de Flandre et la partie occidentale de l'ancien duché de Brabant, où seule apparaît une sélection très spécifique et limitée de groupes de pâtes et de formes issus de la région mosane. Espérons que cette étude représente une étape et soit un stimulant important pour la planification d'une recherche plus approfondie sur la consommation et la production de céramique du Moyen Âge dans la partie orientale de la Flandre actuelle, où la recherche concernant la céramique en est encore, aujourd'hui et en grande partie, à son stade initial.

—

Bibliografie

Onuitgegeven bronnen

Stadsarchief Mechelen (SAM) V.00473/3.68: *Aen de deugdzaeme jouffrouw Joanna Carolina van der Elst, gebortig van Mechelen, ten dage van haere plegtige professie, op het groot beggynhof, binnen de vermaerde stad Brussel*, Mechelen: Franciscus Josephus vander Elst, (1796).

Stadsarchief Mechelen (SAM) V.00473/3.84: *De hertelyckheit samen vast-gehecht aen het herte van Jesus door [...] joufvrouw Maria Anna van Mompeyen op den dagh van haeren halven jubile geviert in het vermaert clooster van de canoninkersse regulieren [...] genaemt Bethanien. Binnen Mechelen den XVI. october M.DCC.LIX.*, Mechelen: Joannes-Franciscus vander Elst, (1759).

Stadsarchief Mechelen (SAM) V.00473/3.168: *Verheugde geluck-wenschingh over de priesterlycke macht en weirdigheydt heden gedaen aen den seer eerweirdigen heer [...] Petrus, Josephus, Ignatius de Raedt syne eerste onbloedighe offerhande aen den almoghenden op-offerende in de [...] capelle van S. Martinus, binnen Mechelen den XVI. junius M.D.C.C.L.*, Mechelen: Laurentius vander Elst, (1750).

Literatuur

BARTELS M. (red.) 1999: *Steden in scherven/cities in sherds. Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900)*, Zwolle/Amersfoort.

BARTELS M. & KOTTMAN J. 1999: Complexbeschrijvingen. In: BARTELS M. (red.), *Steden in scherven 1/cities in sherds 1. Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900)*, Zwolle/Amersfoort, 325-372.

BAUCHE R.-D. 1997: *Die Keramik des 12. Jahrhunderts zwischen Köln und Aachen*, Deutsche Gesellschaft für Ur- und Frühgeschichte 9, Bonn.

BERKERS M., GERNAY M., LALEMAN M.C. & STEURBAUT P. 2010: Gentbrugge, Guldenmeers 15. In: BRU M.-A. & VERMEIREN G. (red.), *Archeologisch onderzoek in Gent 2002-2010*, Stadsarcheologie. Bodem en Monument in Gent, reeks 2, 4, Gent, 201-207.

BIDDLE M. (ed.) 1990: *Object and Economy in medieval Winchester*, Winchester Studies 7.ii, Artefacts from medieval Winchester, Oxford.

BIT R. & LIGOT F. 1983-84: Céramique du Xe et XVIe siècle trouvées à Huy en 1982, *Bulletin du Cercle Archéologique Hesbaye-Condroz XVIII*, 297-307.

BORREMANS R. 1963: Oude Brabantse gebruiksvoorwerpen, *De Brabantse Folklore* 160, 383-411.

BORREMANS R. 1970: *Catalogue de la céramique médiévale du Musée Curtius à Liège*, Liège.

BORREMANS R., DANDOY M., ERNENS L., SONDRON P. & WILLEMS J. 1989: Une cave du douzième siècle au quartier Saint-Mengold à Huy, *Vie Archéologique* 9-32, 103-128.

BORREMANS R. & FOURNY M. 1988: Les fouilles de la cave du n° 24, rue au Beurre 2. Matériel archéologique, *Annales de la Société Royale d'Archéologie de Bruxelles LIX*, 64-102.

BORREMANS R. & WARGINAIRES R. 1966: *La céramique d'Andenne. Recherches de 1956-1965*, Rotterdam.

BRANDENBURGH C.R. 2006: *Archeologisch Onderzoek Roomburg 2003*, Bodemonderzoek in Leiden 17, Leiden.

BREUER J. 1929: Notes sur la céramique ordinaire du Moyen Âge et des Temps Modernes. I. Trésors contenus dans récipients divers, *Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire* 5, 4-7.

- BRONGERS J. A. 1983: Ceramological investigations into medieval pottery produced at Schinveld, *Berichten R.O.B.* 33, 375-416.
- BRUIJN A. 1960: Die mittelalterliche Töpferindustrie in Brunssum, *Berichten R.O.B.* 9-1959, 139-188.
- BRUIJN A. 1961: Die mittelalterliche keramische Industrie in Schinveld, *Berichten R.O.B.* 10/11-1960/61, 462-507.
- BRUIJN A. 1963: Die mittelalterliche keramische Industrie in Süd-Limburg, *Berichten R.O.B.* 12/13-1962/63, 356-459.
- BRUIJN A. 1965: *De middeleeuwse pottenbakkerijen in Zuid-Limburg (Nederland)*, Publicaties van het Provinciaal Gallo-Romeins Museum te Tongeren 9, Tongeren.
- CALUWAERTS G. & VAN DER EYCKEN M. 2008: Prosopografie: dames ende susters. In: DE KEYSER B., HARTMANN S., INDEKEU H. & ROCK T. (red.), *Monasterium Herkenrode 1*, Hasselt, 43-332.
- CARMIGGELT A. 1991: *Een beeld van een vondst. Haagse archeologische vondsten in particulier bezit*, VOM-reeks 1991-4, 's-Gravenhage.
- CLAES B. & DEMETER S. 2009: *Archeologie om de hoek. Brussels Hoofdstedelijk Gewest*, Brochure tentoonstelling Sint-Gorikshallen Brussel (januari-mei 2009), Brussel.
- CLEVIS H. & THIJSSSEN J. 1989: *Kessel, huisvuil uit een kasteel*, Mededelingenblad Nederlandse Vereniging van Vrienden van de Ceramiek 136-4, Lochem.
- DANDOY M. 1975-1976 : Céramique du 16e au 18e siècles découverte dans un puits-citerne à Huy «Batta» en 1976, *Bulletin du Cercle Archéologique de Hesbaye-Condroz* 14, 37-65.
- DANDOY M. 1981-82: Inventaire de la céramique découverte sur le site de l'ancien château de Huy en 1976-77, *Bulletin du Cercle Archéologique Hesbaye-Condroz* XVII, 203-217.
- DAUTERMAN, C.C. 1962: Snakes, Snails and Creatures with Tails, *Metropolitan Museum of Art Bulletin, New ser.* 20-9, 272-285.
- DE BOE G. 1981: Een laat-middeleeuwse pottenbakkersoven te Tongeren. In: *Conspectus MCM-LXXX*, Archaeologia Belgica 238, Brussel, 76-80.
- DE DIJN C.G. 2008: Enkele vragen aan de bouwgeschiedenis van de cisterciënzerinnenabdij van Herkenrode bij Hasselt. In: DE KEYSER B., HARTMANN S., INDEKEU H. & ROCK T. (red.), *Monasterium Herkenrode 1*, Hasselt, 9-42.
- DEGRAEVE A. 2009: De archeologische opgravingen ter hoogte van de eetzaal van de Terkamerenabdij. In: GUILLAUME A. & MEGANCK M. met medewerking van DEGRAEVE A., *Atlas van de Archeologische ondergrond van het Gewest Brussel. 19. Quartier Louise*, Brussel, 46-51, 66-69.
- DE GROOTE K. 1992: Het afval van de Rijke Klaren, noodonderzoek in de voormalige abdij van Beulieu te Petegem, *Archeologie in Vlaanderen* II, 335-412.
- DE GROOTE K. 2008a: *Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen. Techniek, typologie, chronologie en evolutie van het gebruiksgoed in de regio Oudenaarde in de volle en late middeleeuwen (10de-16de eeuw)*, Relicta Monografieën 1, twee delen, Brussel.
- DE GROOTE K. 2008b: The use of ceramics in late medieval and early modern monasteries. Data from three sites in Eastern Flanders (Belgium), *Medieval Ceramics* 29-2005, 31-43.
- DE GROOTE K., DE MAEYER W., MOENS J. & TERMOTE D. & THEVISSSEN P. 2015: Twee aardewerkensembles en de materiële resten van het laatmiddeleeuwse schoenlappers-/oudeschoenmakersambacht uit de site Barbarahof in Leuven, *Relicta. Archeologie, Monumenten- en Landschapsonderzoek in Vlaanderen* 12, 57-148.

DE GROOTE K., MOENS J., CALUWÉ D., COOREMANS B., DEFORCE K., ERVYNCK A., LENTACKER A., RIJMNANTS E., VAN NEER W., VERNAEVE W. & ZEEBROEK I. 2004: De Valcke, de Sloten en de Lelye, burgerwoningen op de Grote Markt te Aalst (prov. Oost-Vlaanderen): onderzoek naar de bewoners, analyse van een vroeg-16de-eeuwse beerputvulling en de evolutie tot stadhuis, *Archeologie in Vlaanderen VIII* (2001/2002), 281-408.

DE GROOTE K., MOENS J., CALUWÉ D., COOREMANS B., DEFORCE K., ERVYNCK A., LENTACKER A. & VAN NEER W. 2009: Op zoek naar de oudste middeleeuwse bewoning aan de Grote Markt te Aalst (prov. Oost-Vlaanderen). Het onderzoek van afval- en beerkuilen uit de 12de tot de 14de eeuw, *Relicta. Archeologie, Monumenten- en Landschapsonderzoek in Vlaanderen* 4, 135-204.

DE GROOTE K., MOENS J. & DE BRANDT H. 2006: *Tijd voor Pottenkijkers*, Catalogoog bij de tentoonstelling 'Gelieve de werf te betreden. 25 jaar archeologie in de Aalsterse binnenstad', Aalst.

DE LONGUEVILLE S. (avec la collaboration de COLLETTE O., MEES N., ROBINET C. & VANMECHELEN R.) 2006: Le Grognon (Namur, Belgique): un site de consommation au secours de la recherche céramologique du VIIIe au XIe siècle. In: HINCKER V. & HUSI P. (éds), *La céramique du haut Moyen Age (Ve-Xe siècles) dans la nord-ouest de l'Europe. Bilan et perspectives dix ans après le colloque d'Outreau. Actes du Colloque de Caen 2004*, Condé-sur-Noireau, 107-129.

DE POORTER A. 1995: Archeologisch onderzoek. In: DE POORTER A., *De Rijke Klarenwijk: van Priemspoort tot klooster*, Archeologie in Brussel 1, Brussel, 39-180.

DESMET G. 1982: Het archeologisch onderzoek. In: *Opgravingen naar de verdwenen abdij van Nieuwenbos te Heusden*, Heemkundige Vereniging De Gonde, Melle, 19-96.

DEWILDE M. & VAN DER PLAETSEN P. 1994: Huisraad en bouwelementen. In: ERVYNCK A. (red.), *De 'Burcht' te Londerzeel*, Archeologie in Vlaanderen. Monografie 1, Zellik, 39-98.

EGAN G. 1998: Lighting equipment. In: EGAN G. (ed.), *The medieval household daily living c.1150-c.1450*, Medieval finds from excavations in London 6, London, 126-151.

GAIMSTER D. 1997: *German Stoneware 1200-1900. Archaeology and cultural history*, London.

GLÄSER M. 1988: Scherben mit Einritzungen vom Gelände des Johanniskloster in Lübeck. Eigentumsmerken oder Schreibungen?, *Archäologisches Korrespondenzblatt* 18, 209-211.

GLÄSER M. 1989: Archäologische und Baugeschichtliche Untersuchungen im St. Johanniskloster zu Lübeck. Auswertung der Befunde und Funde, *Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte* 16, 9-120.

GOUDIE FALCKENBACH E., RYSSAERT C., BRION M. et al. 2012: Archeologisch onderzoek in Dendermonde op de site van het voormalige Birginitessenklooster Maria Troon, *Archaeologia Mediaevalis* 35, 142-149.

GUBELLINI L. 2006: L'Abbaye de Marquette (Nord). Les Sondages 2003-2004, *Revue du Nord* 368, 79-107.

HÄHNEL E. 1987: *Siegburger Steinzeug. Bestandskatalog Band 1*, Führer und Schriften des Rheinischen Freilichtmuseums und Landesmuseums für Volkskunde in Kommern 31, Köln.

HEEGE A. 1997: *Hambach 500: Villa rustica und früh- bis hochmittelalterliche Siedlung Wüstweiler (Gem. Niederzier)*, Kreis Düren, Rheinische Ausgrabungen 41, Köln-Bonn.

HELLEBRANDT H. 1967: Raeren Steinzeug. In: POLL B. (Hrsg.), *Raerener Steinzeug im Auftrage des Aachener Geschichtsvereins*, Aachener Beiträge für Baugeschichte und Heimatkunst Band 4, Aachen, 7-162.

HEYMANS H. (red.) 1989: *Van put naar kluis, Historisch, bouwhistorisch en archeologisch onderzoek van 'Den Prince van Luyck' en 'De Stadt Amsterdam' te Maaseik*, Maaseik.

HURST J. G. 1977: Langerwehe stoneware of the fourteenth and fifteenth centuries. In: APTED M.R., GILYARD-BEER R. & SAUNDERS A.D. (eds), *Ancient monuments and their interpretation. Essay presented to A.J. Taylor*, London, 219-238.

HURST J.G., NEAL D.S. & VAN BEUNINGEN H.J.E. 1986: *Pottery produced and traded in north-west Europe 1350-1650*, Rotterdam Papers VI, Rotterdam.

JANSSEN H.L. 1983a: Het middeleeuws aardewerk: ca. 1200-ca. 1550. In: JANSSEN H.L. (red.), *Van bos tot stad. Opgravingen in 's-Hertogenbosch*, 's-Hertogenbosch, 188-222.

JANSSEN H.L. 1983b: Later medieval pottery production in the Netherlands. In: DAVEY P. & HODGES R. (eds), *Ceramics and Trade*, Sheffield, 121-185.

JANSSEN H.L. 1988: The dating and typology of the earliest Siegburg stoneware in the Netherlands. In: GAIMSTER D., REDKNAP E. & WEGNER H.-H.(eds) 1988, *Zur Keramik des Mittelalters und der beginnende Neuzeit im Rheinland. Medieval and later pottery from the Rhineland and its markets*, B.A.R. Int.Ser. 440, Oxford, 311-334.

KERR J. 2009: *Life in the Medieval cloister*, London-New York.

KEYS L. & PEARCE J. 1998: Hanging lamps. In: EGAN G. (ed.), *The medieval household daily living c.1150-c.1450*, Medieval finds from excavations in London 6, London, 127-130.

KOHNE MANN M. 1982: *Auflagen auf Raerener Steinzeug*, Raeren.

LAUWERIJS E. 1975-76: Céramiques du Xe au XIIIe siècle trouvés a Huy en 1971-72, *Bulletin du Cercle Archéologique Hesbaye-Condroz XIV*, 95-132.

LAUWERIJS E. 1983-84: Namur. Harscamp, complément aux découvertes de 1975-1976, *Bulletin du Cercle Archéologique Hesbaye-Condroz XVIII*, 275-289.

LAUWERIJS E. & PETIT G. 1967: Un atelier de potiers au Moyen Age à Wierde (Namur), *Bulletin du Cercle Archéologique Hesbaye-Condroz VII*, 11-29.

LAWRENCE C.H. 2004: *Kloosterleven in de Middeleeuwen in West-Europa en de Lage Landen*, Amsterdam.

LOEWE G. 1963: Mittelalterliche Kugeltöpfe und andere 'Rheinische Blaugraue Ware' aus Brüggem, Kr. Kempen-Krefeld, *Alt-Thüringen 6* (1962-63), 570-588.

LÜDTKE H. 2001: Grauware des 12. bis 15. Jahrhunderts. In: LÜDTKE H. & SCHIETZEL K. (eds), *Handbuch zur mittelalterlichen Keramik in Nordeuropa*, Schriften des Archäologischen Landesmuseums 6, Neumünster, 83-174.

LÜDTKE H. & SCHIETZEL K. (eds) 2001: *Handbuch zur mittelalterlichen Keramik in Nordeuropa*, Schriften des Archäologischen Landesmuseums 6, Neumünster.

MATTHIJS A. 1971: Un établissement de potier à Namur (XIIIe siècle); essai de classification des ateliers de céramique du type Andenne, *Revue des archéologues et historiens d'art de Louvain IV*, 141-154.

MERTENS J. 1966: *Middeleeuws aardewerk uit Tienen*, Archaeologia Belgica 90 (= overdruk *Ons Heem XIX*, 1965, 229-238), Brussel.

MONTHEL G. & ANDRIOT E. 1994: *Les saintes Maries. Les visitandines à Chalon-sur-Saône aux XVIIe et XVIIIe siècles*, catalogue d'exposition, Chalon-sur-Saône.

OPSTEYN L. 1996: *Grote vondsten uit de Kleine Gete. Recent archeologisch onderzoek te Zoutleeuw*, De Brabantse Folklore en Geschiedenis 289, Leuven.

OPSTEYN L. & VAN MECHELEN J. 2006: Van den cruijckbeckers oeven. Typochronologische studie en petrografische analyse van lokaal vervaardigd 15de-eeuws aardewerk uit Sint-Truiden, *Historische bijdragen over Sint-Truiden en omgeving* 5, 263-274.

OSTKAMP S. 2004: Tortelduiven en vlamme harten. Huwelijksymbolen op zilver en aardewerk uit Alkmaar. In: BITTER P., VAN CAMPEN J., DUYSTERS K., OSTKAMP S. & SMITS C. (red.), *De verborgen stad. 750 jaar Alkmaar onder de grond*, Vormen uit Vuur 186/187, Alkmaar, 112-155.

FIGIÈRE F. 1995: Un atelier de potiers de la première moitié du XIVe siècle à Namur, *Actes de la troisième journée d'archéologie Namuroise*, 121-129.

PROVOOST A. & THOMAS S. 1981: Tienen: pottenbakkerij Veldbornstraat. In: PROVOOST A. (red.), *Het bodemarchief van Oost-Brabant*, Leuven, 242-243.

RAVOIRE F. 2004: Un ensemble céramique provenant du couvent des Feuillantines (75005 - Paris) de la fin du XVIIe siècle et du début du XVIIIe siècle, *Revue Archéologique de Picardie* 3 (3-4), 175-197.

RECH M. 1982: Mittelalterliche Keramik der Töpfereien um Elmpt und Brügggen aus der Sammlung Franz Janssen, Brügggen, *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters* 10, 147-169.

RECH M. & JANSSEN W. 1978: Niederkrüchten, Kr. Viersen, *Bonner Jahrbücher* 178, 754-755.

REINEKING-VON BOCK G. 1971: *Steinzeug*, Kataloge des Kunstgewerbemuseums Köln 4, Köln.

RENAUD J.G.N. 1959: Aardewerkvondsten van het klooster Mariëndaël, *Berichten R.O.B.* 9, 199-224.

SANKE M. 2001: Gelbe Irdenware. In: LÜDTKE H. & SCHIETZEL K. (eds), *Handbuch zur mittelalterlichen Keramik in Nordeuropa*, Schriften des Archäologischen Landesmuseums 6, Neumünster, 271-428.

SCHRICKX C.P. 2008: *Het buitenklooster Bethlehem aan de Bangert in Blokker. Archeologisch onderzoek naar het laatmiddeleeuwse klooster Bethlehem (1475-1573) in het buitengebied van Hoorn. Deel 3 Het vondstmateriaal*, Hoornse Archeologische rapporten 7, Hoorn.

SCHULZ M. 1995: Mittelalterliche Keramik aus dem Zisterzienserinnenkonvent Marienwerder bei Seehausen, Landkreis Uckermark, *Veröffentlichungen des Brandenburgerischen Landesmuseums für Ur- und Frühgeschichte* 29, 29-160.

SMEETS M. 2005: Een dame ontwaakt. Het archeologisch onderzoek in het cisterciënzerinnenklooster van Herkenrode in 2004, *Novi Monasterii* 4, Gent, 57-76.

SMEETS M. 2006: *Herkenrode omgekeerd. Rapport betreffende het archeologisch onderzoek naar de resten van de voormalige cisterciënzerinnenabdij*, onuitgegeven rapport.

SMEETS M. 2007: The medieval abbey of Herkenrode. New evidence from the archaeological investigations. In: BÄRENFÄNGER R. (Hrsg), *Zisterzienser im Norden. Neue Forschungen zur Klosterarchologie. Symposium bei der Ostfriesischen Landschaft in Aurich vom 19.-20. Oktober 2006*, Internationale Archäologie: Arbeitsgemeinschaft, Symposium, Tagung, Kongress Band 9, Rahden, 33-42.

SOUPHY L. 1970-71: *Het domaniale bezit van de abdij van Herkenrode van 1182 tot 1383*, Ongepubliceerde licentiaatsthesis, Universiteit Gent.

STEURBAUT P. 2003: *Rijke Klaren in Gentbrugge*, Ergoedmemo 4, Gent.

THEUWS F., VERHOEVEN A. & VAN REGTEREN ALTENA H.H. 1988: Medieval settlement at Dommelen, *Berichten R.O.B.* 38, 229-430.

THIER B. 1995: Besitzmarken auf spätmittelalterlicher und neuzeitlicher Keramik. In: ENDRES W. & LICHTWARK F., *Zur Regionalität der Keramik des Mittelalters und der Neuzeit*, 26. *Internationales Hafnerei-Symposium 1993 in Soest*, Denkmalpflege und Forschung in Westfalen 32, Bonn, 167-186.

VAN DE KONIJNENBURG R. 1986: Archeologie, een complementaire discipline bij restauratie. In: DE DIJN C.G. (red.), *Herkenrode, oord van herbronning*, Kunst en Oudheden in Limburg 30, Borgloon-Rijkel, 23-34, 79-86.

VAN DE KONIJNENBURG R. 2010: Een berg afval, *Limburg. Het oude land van Loon* 89/1, 53-72.

VANDENBULCKE V. & GROENEWEG G. 1988: The stoneware stock of Jan-Peterss and Cornelis de Kanneman: two merchants of Rhenish pottery at Bergen-op-Zoom during the 2nd quarter of the 16th century. In: GAIMSTER D., REDKNAP E. & WEGNER H.-H. (eds), *Zur Keramik des Mittelalters und der beginnende Neuzeit im Rheinland. Medieval and later pottery from the Rhineland and its markets*, B.A.R. Int. Ser. 440, Oxford, 343-357.

VAN DER POL F. & SMIT M. (red.) 1997: *De zusters van Sanct-Agnetenhuus. De geschiedenis, materiële cultuur en spiritualiteit van het Kamper Agnietenconvent*, Kampen.

VAN DE VRIE D.M. & JANSSEN H.L. 1997: Het archeologisch onderzoek van de middeleeuwse bebouwing op het Sint Janskerkhof. In: BOEKWIJF H.W. & JANSSEN H.L. (red.), *Bouwen en wonen in de schaduw van de Sint Jan*, Kroniek Bouwhistorisch en Archeologisch onderzoek 's-Hertogenbosch nr. 2, 's-Hertogenbosch, 48-139.

VAN EENHOOGHE D. 1999: Grafelijk afval. Onderzoek van een beerput uit het Hof van Hoogstraten te Brussel, *Archeologie in Vlaanderen V (1995/1996)*, 263-302.

VAN HEERINGEN R.M. 1984: Archeologisch onderzoek van de laat-middeleeuwse kloosters van St. Agnes en St. Michiel in de stadswijk 'De Camp' in Leiden, *Bodemonderzoek in Leiden* 7, 83-126.

VANMECHELEN R., CHANTINNE F., LEFERT S. & DE LONGUEVILLE S. 2007: La "Cense del Tour", à Hailot (Ohey): atelier de potiers et extension de l'habitat médiéval dans le secteur occidental (campagne 2005) (Nr.), *Archaeologia Mediaevalis* 30, 149-157.

VERBEECK M. 1984: De opgravingen van het kasteel van Roost te Haacht. Een historisch en archeologisch onderzoek, *Acta Archaeologica Lovaniensia* 23, 17-86.

VERHAEGHE F. 1988: Post-medieval pottery research in Flanders and the Waasland. In: VERHAEGHE F. & OTTE M. (éd.), *Archéologie des Temps Modernes. Actes du Colloque international de Liège (23-26 avril 1985)*, Etudes et Recherches archéologiques de l'Université de Liège 26, Liège, 227-326.

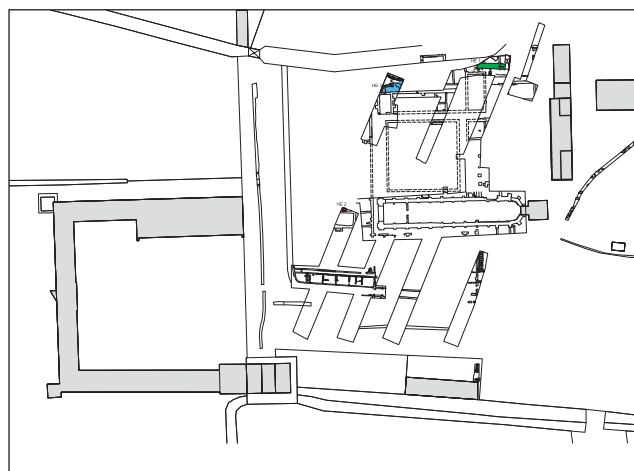
VERHOEVEN A.A.A. 1998: *Middeleeuws gebruiks-aardewerk in Nederland (8ste-13de eeuw)*, Amsterdam Archaeological Studies 3, Amsterdam.

WARDROPPER I. 2004: The Flowering of the French Renaissance, *The Metropolitan Museum of Art Bulletin* 62-1, New York.

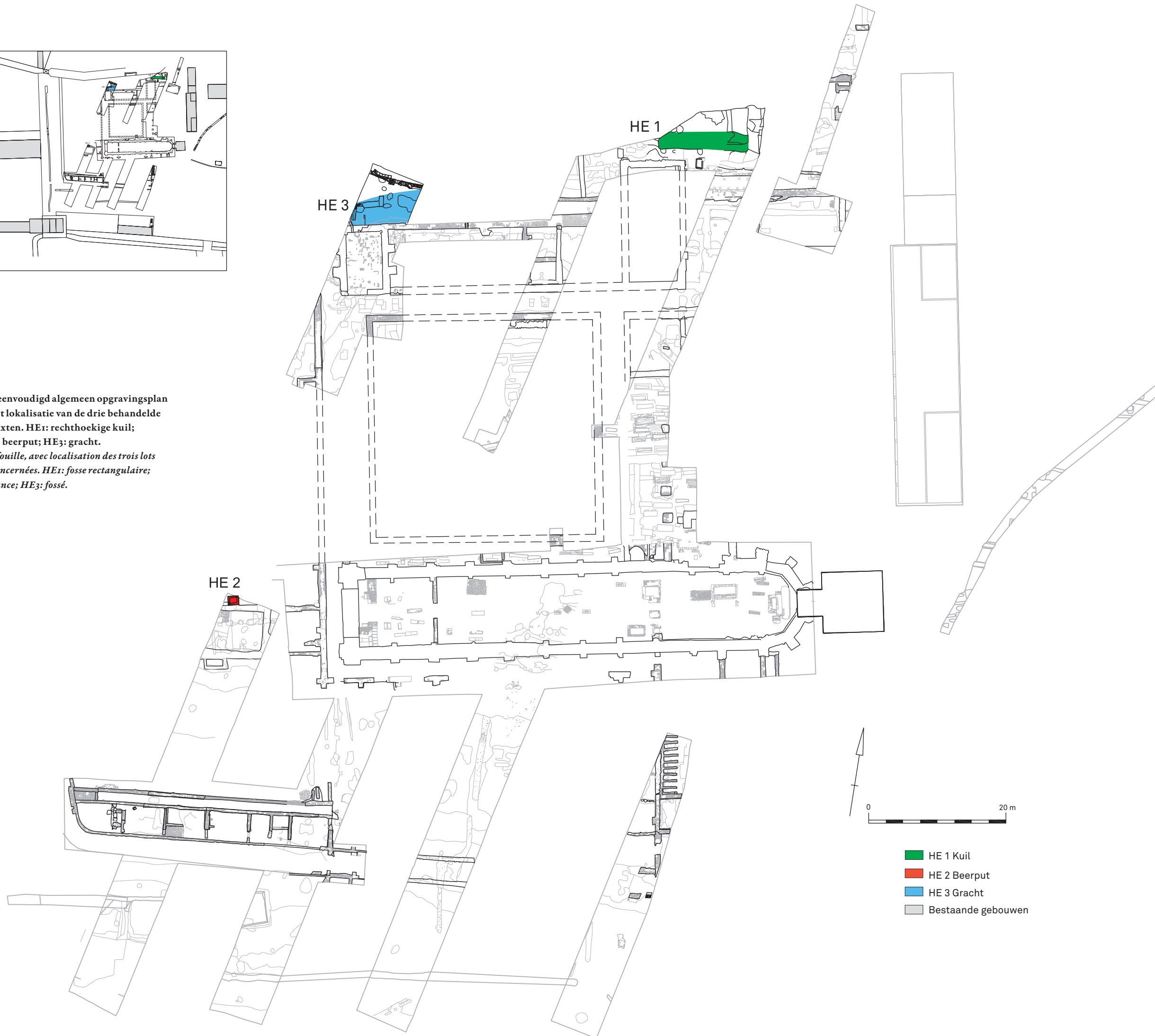
WILLEMS J. & THIRION E. 1975-1976: La poterie fabriquée à Huy au 17e siècle, *Bulletin du cercle archéologique de Hesbaye-Condruz* 14, 5-34.

WITVROUW J. & WITVROUW D. 1973-74: La céramique médiévale trouvée à Huy "Batta" en 1970, *Bulletin du Cercle Archéologique Hesbaye-Condruz* XIII, 25-54.

WOUTERS W., ERVYNCK A., COOREMANS B., VAN NEER W. & VAN BULCK G. 1995: Een post-middeleeuwse beerput aan de Hasseltse Poort te Tongeren (prov. Limburg), *Archeologie in Vlaanderen IV (1994)*, 323-363.

PLAAT 1 Vereenvoudigd algemeen opgravingsplan van de abdij, met lokalisatie van de drie behandelde aardewerkcontexten. HE1: rechthoekige kuil; HE2: bakstenen beerput; HE3: gracht.
Plan général de fouille, avec localisation des trois lots de céramiques concernées. HE1: fosse rectangulaire; HE2: fosse d'aisance; HE3: fossé.

- HE 1 Kuil
- HE 2 Beerput
- HE 3 Gracht
- Bestaande gebouwen